

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра мовної та психолого-педагогічної підготовки

Допущено до захисту

Завідувач кафедри
д. психол. н., професор Асєєва Ю.О.

(підпис)

« ____ » _____ 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

Зі спеціальності _____ **С4 Психологія** _____
(шифр та найменування спеціальності)

За освітньою програмою _____ **«Практична психологія»** _____
(назва освітньої програми)

На тему: **«ОСОБЛИВОСТІ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ МОЛОДІ В
ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ»**

Виконавець:

здобувач курсу 5зф12/2 групи
факультету ЦЗФН

_____ Ниркова Лариса
/підпис/

Науковий керівник

Старший викладач кафедри МППП
к. філос. наук

_____ Орленко Ірина Миколаївна
/підпис/

Одеса 2025

3MICT

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	11
1.1. Поняття та сутність профорієнтації учнівської молоді	11
1.2. Історичний розвиток та сучасні наукові підходи до профорієнтаційної роботи	19
1.3. Нормативно-правові та психолого-педагогічні основи організації профорієнтації у школі	25
Висновки до першого розділу.....	35
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ	38
2.1. Методологічні підходи та принципи дослідження профорієнтації	38
2.2. Організація дослідження: характеристика бази та вибірки	46
2.3. Методики та інструментарій вивчення профорієнтаційної готовності учнів.....	54
Висновки до другого розділу	67
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ	70
3.1. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження	70
3.2. Практичні рекомендації щодо вдосконалення профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти	94
Висновки до третього розділу.....	106
ВИСНОВКИ.....	108
СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	110
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	111
ДОДАТКИ.....	120

ВСТУП

Сучасний світ розвивається в умовах стрімких соціально-економічних змін, глобалізації та цифровізації, що радикально змінюють структуру ринку праці [1; 2]. З'являються нові професії, трансформуються зміст і вимоги до вже відомих видів діяльності, зростає роль гнучких і наскрізних компетентностей. За таких умов вибір майбутньої професії стає для молодшої людини складним і відповідальним кроком, від якого значною мірою залежить освітня траєкторія, рівень соціальної інтеграції, економічна самостійність та можливість реалізувати власний життєвий потенціал [3].

Проблематика професійного самовизначення учнівської молоді ускладнюється низкою зовнішніх та внутрішніх чинників: розривом між очікуваннями старшокласників і реаліями ринку праці, недостатнім рівнем поінформованості про зміст та умови різних професій, нерозвиненістю навичок планування кар'єри та критичного осмислення власних можливостей [4]. За даними Міністерства освіти і науки України та узагальнення результатів сучасних досліджень, значна частина випускників шкіл здійснює вибір подальшого навчання й професії ситуативно, орієнтуючись на поради батьків, однолітків, випадкові рекомендації або популярність окремих спеціальностей [5]. Це нерідко призводить до професійної дезадаптації, незадоволеності обраним фахом, зміни освітніх програм або повторної зміни професійного напрямку.

В українському суспільстві актуальність дослідження профорієнтації додатково посилюється воєнними подіями, економічною нестабільністю та міграційними процесами. Значна кількість дітей і підлітків змушена змінювати місце проживання, навчальні заклади, освітнє середовище, що створює додаткові виклики для вибору професійної траєкторії. В таких умовах профорієнтаційна робота виконує не лише інформативну чи консультативну функцію, а й стає важливим ресурсом психологічної підтримки, фактором відновлення людського та кадрового потенціалу країни [7].

У міжнародних та вітчизняних стратегічних документах – Концепції «Нова українська школа», Національній стратегії розвитку освіти в Україні, державних програмах зайнятості – профорієнтація визначається як один із пріоритетних напрямів діяльності закладів освіти [8; 9; 10]. Акцент робиться на формуванні в учнів здатності до свідомого, обґрунтованого вибору професії, розвитку ключових компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в мінливому світі. Заклади загальної середньої освіти є тим середовищем, де закладаються основи професійного самовизначення, тому від якості профорієнтаційної роботи у школі значною мірою залежить подальший життєвий шлях учня, його кар'єрні перспективи та соціальна стабільність [11].

У теоретико-методологічному плані профорієнтація спирається на психологічні теорії розвитку особистості та професійного становлення (Д. Супер, Дж. Голланд, Є. Клімов та ін.), у межах яких обґрунтовуються закономірності формування професійних інтересів, мотивів, цінностей та уявлень про майбутню діяльність. Важливими є також ідеї компетентнісного, діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів, які визначають сучасне бачення ролі школи у підтримці професійного вибору [15]. Урахування соціокультурного контексту, впливу сім'ї, освітньої політики, ринку праці та медіапростору створює підґрунтя для комплексного вивчення профорієнтації як міждисциплінарного феномену.

Актуальність обраної теми зумовлена такими основними чинниками:

- зростанням потреби в системній профорієнтаційній підтримці учнівської молоді в умовах невизначеності та трансформації ринку праці [1; 7];
- суперечністю між запитами сучасної економіки та реальним рівнем готовності випускників шкіл до самостійного й відповідального професійного вибору [4; 6];
- недостатньою розробленістю практично орієнтованих моделей профорієнтаційної роботи саме в закладах загальної середньої освіти [9; 11];

- потребою у створенні дієвих рекомендацій для педагогів, практичних психологів та інших фахівців освіти щодо оптимізації профорієнтаційної діяльності, адаптованої до сучасних умов [2; 13].

Отже, дослідження особливостей профорієнтації молоді в закладах загальної середньої освіти є важливим як у теоретичному, так і в практичному вимірах. Його результати можуть слугувати основою для вдосконалення змісту і технологій профорієнтаційної роботи в школі, сприяти підвищенню рівня профорієнтаційної готовності учнів та забезпеченню умов для їх успішної інтеграції в сучасне суспільство [5; 14; 15].

Мета дослідження – комплексно вивчити особливості профорієнтації учнівської молоді в закладах загальної середньої освіти, розкрити її теоретико-методологічні засади, емпірично визначити рівень профорієнтаційної готовності старшокласників та розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення профорієнтаційної роботи у школі.

Об'єкт дослідження – процес профорієнтації учнівської молоді в умовах закладів загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – особливості профорієнтаційної готовності старшокласників та умови її формування у закладах загальної середньої освіти.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати сутність та зміст профорієнтації, окреслити основні етапи її становлення та сучасні наукові підходи до профорієнтаційної роботи.
2. Розглянути нормативно-правові та психолого-педагогічні засади організації профорієнтації в закладах загальної середньої освіти [8; 9; 10; 11].
3. Визначити методологічні підходи, принципи та теоретичні орієнтири дослідження профорієнтаційної готовності учнівської молоді.

4. Описати базу та вибірку дослідження, обґрунтувати добір психодіагностичних методик і дослідницького інструментарію [12; 13; 14].
5. Провести емпіричне вивчення рівня профорієнтаційної готовності старшокласників, здійснити кількісний і якісний аналіз отриманих даних.
6. Розробити та обґрунтувати практичні рекомендації щодо підвищення ефективності профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти [5; 7].

Методологічна основа дослідження спирається на теоретичні та методологічні положення вітчизняних учених, які досліджують проблеми розвитку особистості, професійного самовизначення та профорієнтації молоді. Використано ідеї Г. О. Балла, С. Д. Максименка, В. О. Семиченко щодо розвитку особистості, діяльнісного і компетентнісного підходів [1; 2; 7]; праці Н. В. Чепелевої, Т. М. Титаренко, Л. С. Сохань, присвячені психологічним основам життєвого самовизначення [5; 6; 15]; дослідження М. С. Корольчука, В. М. Крайнюка, у яких розкривається психологія готовності до професійної діяльності [4]; напрацювання О. І. Бондарчук, Н. М. Дембицької, В. Г. Панка щодо психолого-педагогічних умов формування професійної спрямованості учнівської молоді [3; 7].

У контексті освітньої політики враховано положення Концепції «Нова українська школа» [8], де профорієнтаційна діяльність розглядається як наскрізний компонент освітнього процесу. Додатковою теоретичною основою стали підходи до реалізації компетентнісного навчання, орієнтованого на формування в учнів умінь, необхідних для свідомого планування професійного шляху [11].

Емпірична частина дослідження ґрунтується на використанні комплексу стандартизованих психодіагностичних методик, адаптованих до українського контексту: «Опитувальник професійних інтересів» Дж. Голланда (RIASEC-модель) у вітчизняних адаптаціях [12], «Карта інтересів» (Є. Клімов, А.

Голомшток) [14], тестові методики, спрямовані на оцінку професійної готовності та мотивації, а також «Опитувальник професійної спрямованості» Л. Йовайша [13]. Застосування комплексу цих інструментів забезпечило багатовимірне дослідження професійних інтересів, мотиваційних орієнтацій і рівня готовності старшокласників до професійного вибору.

Методологічне підґрунтя доповнене положеннями системного підходу, що дає змогу розглядати профорієнтацію як багаторівневий процес, у якому взаємодіють особистісні, соціальні та освітні чинники [1; 2]; особистісно орієнтованого підходу, що зосереджується на унікальності інтересів, здібностей і ціннісних орієнтацій кожного учня [5; 6]; діяльнісного підходу, який трактує профорієнтацію як активну взаємодію учнів з освітнім і соціальним середовищем [7]; компетентнісного підходу, орієнтованого на розвиток життєвих і професійних компетентностей [11].

У ході дослідження дотримано етичних вимог психологічної науки: забезпечено добровільність участі, поінформовану згоду респондентів, конфіденційність отриманої інформації та психологічну безпеку учасників. Обробка емпіричних даних здійснювалася з використанням методів математико-статистичної аналізу (описова статистика, кореляційний аналіз), що підвищило надійність і достовірність висновків [2].

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети застосовано комплекс взаємодоповнюючих методів. На теоретичному рівні використано аналіз, порівняння, систематизацію та узагальнення наукових джерел з психології, педагогіки, соціальної роботи [1; 3; 5; 7], що дозволило визначити сутність профорієнтації, з'ясувати історичні етапи розвитку поглядів на професійне самовизначення, уточнити визначення ключових понять (профорієнтація, професійне самовизначення, професійні інтереси, профорієнтаційна готовність) та виявити чинники, які впливають на вибір професії. На емпіричному рівні застосовано згаданий комплекс психодіагностичних методик [12–14], результати яких були піддані статистичній обробці з метою встановлення взаємозв'язків між професійними

інтересами, мотиваційними орієнтаціями та рівнем профорієнтаційної готовності.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що рівень профорієнтаційної готовності старшокласників зумовлений поєднанням їхніх індивідуальних професійних інтересів, мотиваційної структури та усвідомленості вибору майбутньої професії; цілеспрямоване використання профорієнтаційних технологій і психодіагностичних методик у закладі загальної середньої освіти сприятиме підвищенню цього рівня.

Наукова новизна дослідження полягає у:

- уточненні змісту понять «профорієнтація», «професійне самовизначення», «профорієнтаційна готовність» учнівської молоді [1; 14];
- узагальненні та систематизації сучасних підходів до організації профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти [3; 5; 7];
- виокремленні психологічних і педагогічних чинників, що впливають на рівень профорієнтаційної готовності старшокласників [4; 6];
- емпіричному аналізі особливостей професійних інтересів, мотиваційної спрямованості та показників готовності до професійного самовизначення учнів старшої школи [12–14];
- розробленні практичних рекомендацій для фахівців освіти та батьків щодо вдосконалення профорієнтаційної роботи у школі [7; 15].

Дослідження проводилося на вибірці з 50 учнів 10–11 класів закладу загальної середньої освіти. До вибірки увійшли юнаки та дівчата віком 15–17 років, які перебувають на етапі активного професійного самовизначення. Серед респондентів – 28 дівчат (56 %) та 22 юнаки (44 %). Учні представляли різні профілі навчання, що дозволило врахувати специфіку освітніх інтересів і навчальних планів. Базою дослідження став Одеський ліцей № 63 Одеської міської ради – заклад загальної середньої освіти III ступеня з профільним навчанням (гуманітарний, математичний, природничий напрями), що

створило можливості для аналізу профорієнтаційної готовності в різних освітніх контекстах.

Теоретична значущість дослідження полягає в конкретизації наукових уявлень про зміст і структуру профорієнтації учнівської молоді в умовах освітніх реформ в Україні, уточненні понятійного апарату та узагальненні сучасних підходів до організації профорієнтаційної роботи в школі. Результати дослідження поглиблюють розуміння ролі психолого-педагогічних, соціальних і нормативно-правових чинників у процесі професійного самовизначення старшокласників, відкриваючи перспективи для подальших наукових розвідок у галузі психології розвитку, педагогіки та соціальної роботи.

Практична значущість дослідження полягає в можливості використання його результатів у діяльності закладів загальної середньої освіти, центрів професійної орієнтації, інклюзивно-ресурсних центрів, а також у роботі практичних психологів, соціальних педагогів, класних керівників. Розроблені рекомендації можуть бути інтегровані в систему профорієнтаційної роботи зі старшокласниками, застосовані під час групових та індивідуальних занять, у співпраці з батьками щодо підтримки професійного вибору дітей. Матеріали дослідження можуть бути використані в навчальних курсах з педагогіки, психології та соціальної роботи у закладах вищої освіти, а також слугувати основою для створення методичних посібників і подальших наукових досліджень, присвячених розвитку професійних інтересів та компетентностей молоді.

Апробація результатів дослідження здійснювалася в процесі реалізації профорієнтаційної роботи зі старшокласниками закладів загальної середньої освіти м. Одеси, зокрема на базі Одеського ліцею № 63 та шкіл, що співпрацюють із громадською організацією «Українські крила». Протягом 2023–2024 навчального року було проведено комплексне тестування, інтерактивні заняття, тренінги та індивідуальні консультації, спрямовані на розвиток професійного самовизначення учнів. Узагальнені результати стали

основою для рекомендацій шкільним психологам і педагогам та були представлені в електронному фаховому збірнику Одеського національного економічного університету.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку умовних скорочень, списку використаних джерел та додатків. Основний зміст роботи викладено на 115 сторінках машинописного тексту, ілюстровано 5 таблицями та 4 рисунками. Список використаних джерел налічує 100 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

1.1. Поняття та сутність профорієнтації учнівської молоді

Професійна орієнтація учнівської молоді розглядається як комплексна діяльність, у межах якої поєднуються економічні, соціальні, освітні та психологічні впливи на розвиток особистості [1]. У цьому дослідженні під профорієнтацією розуміємо організовану систему підтримки, яка допомагає молодій людині зробити обґрунтований вибір або переглянути майбутній професійний шлях з урахуванням її індивідуальних особливостей та умов сучасного ринку праці [3].

Профорієнтаційна робота включає психолого-педагогічні, соціальні й інформаційні заходи, що спрямовані на супровід учня в процесі професійного самовизначення [4; 5]. Її основним завданням є створення таких умов, за яких старшокласник може усвідомлено обрати освітній профіль і подальшу професійну траєкторію, максимально узгоджену з його здібностями, інтересами та внутрішнім покликанням [6; 7]. Сучасні наукові підходи підкреслюють, що профорієнтація не обмежується шкільним віком, а супроводжує людину на різних етапах професійного розвитку [9].

Тісно пов'язаним поняттям із профорієнтацією є професійне самовизначення. На відміну від профорієнтації як зовнішньо організованої системи підтримки, професійне самовизначення розглядається як внутрішній, суб'єктивний бік цього процесу – тобто самостійний вибір особистістю свого професійного шляху [10]. Дослідники характеризують професійне самовизначення старшокласників як тривалий, динамічний і багатовимірний процес формування власної професійної ідентичності та планів на майбутнє [11]. У ранньому юнацькому віці цей процес включає самопізнання, оцінку

власних здібностей і можливостей, формування професійних намірів та прийняття рішення про сферу діяльності [13]. Важливо підкреслити, що свідоме професійне самовизначення є результатом інтеграції зовнішніх впливів і внутрішніх психологічних чинників: з одного боку, молодь враховує власні інтереси, схильності та здібності, а з іншого – адаптує свої плани до вимог сучасного ринку праці та соціально-економічних умов [15]. Таким чином, профорієнтація створює умови та надає інструменти, а остаточне самовизначення здійснюється самою особистістю на основі її внутрішніх рішень і мотивів.

У більшості наукових праць профорієнтація описується як система, що включає кілька взаємопов'язаних складових. Спираючись на підходи О. Зотової та інших дослідників, можна виокремити три основні напрями профорієнтаційної роботи: інформування про світ професій, консультування учнів щодо вибору майбутньої діяльності та оцінювання відповідності індивідуальних особливостей вимогам певних професій [16; 17].

Інформаційний компонент профорієнтації забезпечує ознайомлення школярів з різними видами професійної діяльності, умовами праці, шляхами здобуття фаху та тенденціями ринку праці [18; 19]. Його завданням є надати учням надійну й оновлену інформацію, яка допомагає розширити уявлення про можливі напрями професійного розвитку та слугує основою для більш свідомого вибору майбутнього шляху [20; 21].

Консультативний напрям профорієнтації пов'язаний з індивідуальною або груповою роботою з учнями, під час якої з'ясовуються їхні інтереси, здібності, ціннісні орієнтації та професійні наміри. У межах професійної консультації фахівці використовують тести, опитувальники, бесіди та інші методи, щоб допомогти старшокласнику краще зрозуміти власні можливості й зіставити їх з різними варіантами професійної діяльності. Такий вид роботи виконує не лише інформаційну, а й діагностичну та прогностичну функції, оскільки дає змогу окреслити реалістичні перспективи розвитку й запропонувати шляхи подальшого професійного зростання.

Оціночний (відбірковий) компонент профорієнтації стосується співвіднесення індивідуальних характеристик учня з вимогами різних професій [16; 17]. На основі результатів психодіагностики, медичних рекомендацій та аналізу освітніх можливостей визначаються ті сфери діяльності, у яких молода людина має найбільші шанси на успішну реалізацію. Такий підхід допомагає зменшити ризик хибного професійного вибору й пов'язаних із ним розчарувань, спрямовуючи учня до видів діяльності, де його ресурси можуть бути використані найповніше.

У профорієнтації можна виокремити кілька провідних функцій, які відображають її суспільне й особистісне значення.

По-перше, *соціальна функція* полягає в тому, що через профорієнтаційну роботу учні поступово готуються до включення у світ праці, засвоюють уявлення про соціальні ролі та відповідальність працівника.

По-друге, *економічна функція* пов'язана з узгодженням професійних планів молоді з потребами ринку праці: поінформований вибір сприяє більш раціональному використанню трудового потенціалу суспільства.

По-третє, *психолого-педагогічна функція* спрямована на розвиток професійних інтересів, здібностей і мотивації учнів, формування готовності до навчання впродовж життя та особистісного зростання.

Нарешті, важливим є *психофізіологічний аспект*, коли при виборі майбутнього фаху враховуються стан здоров'я, індивідуальні можливості та обмеження молодої людини. У сукупності ці функції дозволяють поєднати інтереси суспільства в підготовці кваліфікованих кадрів із прагненням особистості до самореалізації.

Щоб профорієнтаційна робота була результативною та відповідала гуманістичним засадам освіти, вона має будуватися на певних принципах. Один із ключових – принцип усвідомленості, що передбачає залучення учня до активного аналізу власних можливостей і життєвих планів. Принцип активності підкреслює, що школяр має виступати не пасивним «об'єктом впливу», а співучасником процесу професійного вибору. Принцип розвитку

орієнтує профорієнтаційну діяльність на підтримку особистісного й професійного зростання учнів, готовність до змін.

Важливими є також принцип гуманістичної спрямованості (визнання цінності кожної особистості, повага до її індивідуальності), принцип неперервності (профорієнтація як системна робота протягом усього періоду навчання) та принцип співпраці, який передбачає взаємодію школи, сім'ї, громади та інших партнерів, залучених до підтримки професійного розвитку молоді. Реалізація цих принципів дає змогу розглядати профорієнтацію як цілісну систему, що гармонізує інтереси окремої людини та суспільства.

Розглядаючи психолого-педагогічні аспекти формування готовності школярів до вибору професії, слід відзначити, що підготовка учнівської молоді до свідомого професійного самовизначення – це комплексний процес, який охоплює розвиток як внутрішніх якостей особистості, так і створення відповідного освітнього середовища.

Психологічна готовність до вибору професії включає сформованість у старшокласників адекватної самооцінки, розуміння своїх інтересів, схильностей та здібностей, певний рівень професійної мотивації і ціннісних орієнтацій [53]. Важливо, щоб учень старших класів усвідомлював власні сильні сторони та напрями особистісного й професійного зростання, розумів, яка діяльність приносить йому задоволення, які життєві цілі він перед собою ставить. Школа і психологічна служба мають сприяти цьому самопізнанню – через тренінги особистісного розвитку, профорієнтаційні ігри, анкетування і тестування, індивідуальні консультації з психологом тощо. Як показують дослідження, більшість старшокласників потребують допомоги у глибшому усвідомленні своїх професійних інтересів і життєвих пріоритетів, оскільки родина і оточення часто надають лише фрагментарні відомості про світ праці [55].

Зокрема, батьки зазвичай знайомлять дітей з власним досвідом або загальними уявленнями про кілька професій, чого недостатньо для повноцінної підготовки до вибору кар'єри [54]. Тому школа повинна

заповнювати ці прогалини через систематичну профорієнтаційну просвіту і психолого-педагогічний супровід.

Педагогічний аспект формування готовності включає організацію різноманітних профорієнтаційних заходів: уроків і факультативів з основ вибору професії, зустрічей з представниками різних професій, екскурсій на підприємства, участі учнів у проєктній діяльності, волонтерських та практичних спробах себе в різних ролях (шкільні бізнес-стажі, ярмарки професій, дні кар'єри тощо). Такі форми роботи дають змогу учням приміряти до себе певні професійні ролі, оцінити відповідність своїх здібностей вимогам діяльності, розвинути нові навички та якості, потрібні для майбутньої праці [16, 17].

Психологічний аспект, своєю чергою, передбачає надання емоційної підтримки учням, зняття у них страхів перед майбутнім, формування впевненості у власних силах і готовності приймати відповідальні рішення. Старшокласники переживають важливий етап становлення особистості, тому їм властиві переживання щодо правильності вибору, побоювання не реалізуватися чи розчарувати батьків. Шкільний психолог та класний керівник мають допомогти подолати ці тривоги через бесіди, групові дискусії, мотивувальні приклади успішної самореалізації тощо. Досвід упровадження психологічного супроводу показує, що індивідуальні консультації та тренінги з розвитку стресостійкості, самопрезентації, постановки цілей значно підвищують рівень готовності учнів до самовизначення і адаптації в майбутньому дорослому житті [16, 17].

Зрештою, ефективна профорієнтаційна підготовка школярів вимагає синергії педагогічних зусиль (через освіту та практичний досвід) і психологічної підтримки (через консультування та розвиток особистості). Саме комплексний підхід забезпечує сформованість у випускників необхідних компетентностей і установок для успішного вибору професійного шляху.

На професійне самовизначення старшокласників впливає широке коло внутрішніх і зовнішніх чинників. До внутрішніх (індивідуально-особистісних)

чинників відносять передусім інтереси та схильності самої молодшої людини, її здібності та таланти, темперамент і риси характеру, життєві цінності й прагнення, рівень мотивації до досягнень, а також стан фізичного і психологічного здоров'я [16, 17].

Значну роль відіграє рівень *самосвідомості* учня – наскільки добре він знає себе, розуміє свої сильні та слабкі сторони. Чим глибше усвідомлення своїх професійно важливих якостей, тим більш зваженим і автентичним буде вибір професії. Також важливі *особистісні амбіції та рівень домагань*: учні з високим рівнем прагнень і впевненості у собі схильні ставити складніші професійні цілі, тоді як невпевнені можуть обмежувати свої вибори більш простими варіантами [63].

До зовнішніх чинників належать різноманітні умови та впливи середовища, в якому зростає і навчається учнівська молодь. Передусім це *родина*: професії та освітній рівень батьків, традиції династій, очікування сім'ї щодо кар'єри дитини, стиль виховання (ступінь підтримки самостійності у виборі чи, навпаки, тиск з боку батьків) – усе це суттєво позначається на професійних планах молодшої людини [54].

Не менш важливий фактор – *шкільне оточення*: думка вчителів і шкільних психологів, профорієнтаційний клімат у школі, наявність програм профільного навчання, факультативів, гуртків за інтересами, що дозволяють спробувати себе у тій чи іншій діяльності. Якщо школа приділяє достатню увагу формуванню професійної компетентності учнів, проводить різноманітні заходи, то старшокласники краще орієнтуються в сучасних професіях та вимогах до них [64].

Серед зовнішніх впливів варто згадати і *групу однолітків*: інтереси друзів, їхні плани щодо вступу у ВНЗ чи працевлаштування можуть мати як стимулюючий, так і стримуючий вплив (наприклад, прагнення «бути не гіршим за інших» або навпаки наслідування друга без врахування власних схильностей). Значущим є і *середовище громади та регіону*: для сільської молоді, за даними дослідників, самовизначення часто обмежене уявленнями

про доступні в їх місцевості професії і дефіцитом прикладів успішної кар'єри [65]. Натомість у великих містах старшокласники мають більше можливостей ознайомитися з різними сферами діяльності, але й конкуренція та вимоги там вищі. Окремо слід виокремити *стан ринку праці та соціально-економічну ситуацію*: актуальні потреби економіки (попит на фахівців певних галузей), рівень безробіття, престижність тих чи інших професій, середній рівень зарплат – усе це створює інформаційне тло, в якому формується професійний вибір молоді [13]. Наприклад, у періоди стрімкого розвитку ІТ-технологій багато підлітків орієнтуються на ІТ-професії, розуміючи їх популярність і високу оплату. Натомість дефіцит спеціалістів у робітничих професіях або в агросекторі може залишатися поза полем зору випускників через менш активну популяризацію цих сфер. Важливою зовнішньою умовою є також *наявність можливостей для професійних проб*: якщо старшокласник має доступ до стажувань, учнівських наукових конкурсів, проєктної діяльності, пробних курсів або роботи в реальних умовах – це значно полегшує свідомий вибір, адже він може перевірити свої уявлення на практиці [62]. Навпаки, брак таких можливостей призводить до вибору «навмання» або лише на основі теоретичних уявлень. Підсумовуючи, можна сказати, що професійне самовизначення є результатом взаємодії внутрішніх характеристик особистості та зовнішніх впливів середовища [68]. Як підкреслюють науковці, для успішного становлення молоді людини у професійному плані потрібна як активність і усвідомленість з її боку, так і сприятливі умови та підтримка з боку сім'ї, школи, спільноти [46].

На сучасному етапі розвитку українського суспільства профорієнтаційна система зіштовхується з низкою нових викликів і потреб, що вимагають відповідного реагування.

По-перше, стрімкі зміни на ринку праці, пов'язані з науково-технічним прогресом, глобалізацією та структурною перебудовою економіки, обумовлюють потребу в постійному оновленні змісту профорієнтації. З'являються нові професії (в ІТ, робототехніці, цифровій економіці,

креативних індустріях), натомість частина традиційних спеціальностей втрачає актуальність. Це вимагає надання учнівській молоді найсвіжішої інформації про перспективні напрями професійного розвитку, ознайомлення із сучасними вимогами до компетентностей працівників, формування гнучких навичок (soft skills), які потрібні в умовах швидкоплинних змін (креативність, уміння навчатися, адаптивність тощо).

По-друге, серйозним викликом стали *соціально-політичні потрясіння*, зокрема війна, що триває в Україні з 2022 року. Воєнний стан і пов'язані з ним наслідки різко ускладнили реалізацію традиційних профорієнтаційних заходів: багато школярів і студентів опинилися у статусі внутрішньо переміщених осіб або за кордоном, порушилися усталені зв'язки між закладами освіти і місцевими підприємствами, зникла можливість проведення очних екскурсій, ярмарків професій тощо. В умовах війни питання підтримки молоді у виборі життєвого шляху набуло особливої актуальності [69], адже невизначеність майбутнього зросла, а психологічне навантаження на учнів – стрес, тривожність – істотно підвищилися. Система профорієнтації була змушена шукати *нові підходи* до роботи: масове впровадження дистанційних форм взаємодії, онлайн-консультацій і вебінарів з профорієнтації, створення віртуальних профорієнтаційних платформ і ресурсів [71]. Багато заходів перейшли у цифровий формат, що з одного боку дало певні переваги (зросла доступність інформації незалежно від місця перебування учня, економія часу і ресурсів на дорогу тощо [72]), але з іншого висвітлює і проблеми – нерівний доступ до інтернету та техніки, зниження ефективності без живого спілкування, «втома» від онлайн-комунікації тощо. Державні освітні органи рекомендують закладам освіти навіть у складних умовах продовжувати профорієнтаційну роботу, використовуючи всі можливі засоби, оскільки саме вона допоможе молоді знайти своє місце у процесі післявоєнного відновлення країни (МОН України, 2022) [95].

По-третє, сучасна профорієнтація відчуває потребу в підвищенні *якості та професіоналізації* самої себе. Мається на увазі підготовка фахівців з

профорієнтації (практичних психологів, соціальних педагогів, кар'єрних консультантів) та підвищення компетентності вчителів у цьому напрямі. На жаль, як показують опитування, багатьом педагогам не вистачає спеціальних знань і методик для ефективної допомоги учням у виборі професії [59]. Тому на порядку денному стоїть завдання розробки і впровадження програм підвищення кваліфікації педагогічних працівників з питань профорієнтації, обміну кращими практиками, видання сучасних методичних посібників (такі вже з'являються останніми роками, зокрема підручники і рекомендації нової генерації [60]). Також виникла потреба в оновленні нормативно-правової бази профорієнтації. Чинна Концепція державної системи професійної орієнтації населення (2008 р.) розроблялася в інших соціально-економічних умовах, тому сьогодні лише частково відповідає новим викликам ринку праці та освіти [32]. На часі – розроблення нової державної політики у сфері профорієнтації, що включала б інтеграцію профорієнтаційних сервісів із службою зайнятості, залучення до профорієнтації роботодавців, соціальних партнерів, громадських організацій, а також використання міжнародного досвіду, зокрема європейських практик кар'єрного консультування молоді. Таким чином, сучасні виклики потребують модернізації профорієнтаційної системи в Україні – її цифровізації, гнучкості, психологічної чутливості та проактивності. Позитивним є те, що профорієнтація залишається в центрі уваги держави і суспільства навіть у нелегкі часи [73]: як свідчить практика, воєнні та кризові обставини лише підсилюють розуміння того, наскільки важливо допомогти молодому поколінню знайти своє професійне покликання і реалізувати свій потенціал на благо країни.

1.2. Історичний розвиток та сучасні наукові підходи до профорієнтаційної роботи

Проблематика професійного вибору супроводжувала суспільства упродовж багатьох століть, однак як цілісний, науково вивірений напрям

діяльності профорієнтація сформувалася лише на межі XIX–XX століть. Деякі дослідники зазначають, що ще у давніх цивілізаціях існували елементи професійного добору: наприклад, спеціальні вимоги до писарів у Вавилоні або система виховання й відбору воїнів у Спарті [2]. Проте такі практики були ситуативними й не мали теоретичного підґрунтя.

Поява промислового виробництва, масового ринку праці та соціальної мобільності створила потребу в системному підході до вибору професії. Саме ці умови стали передумовою появи однієї з перших спеціалізованих установ з професійного консультування, яку Ф. Парсонс організував у Бостоні у 1908 році [3]. У своїх роботах він описав підхід до вибору професії, що ґрунтувався на поєднанні трьох компонентів: знання людиною самої себе, поінформованості про зміст і вимоги професій та їхнього раціонального зіставлення». Такий раціоналістичний підхід започаткував нову епоху — професійний вибір уперше перестав бути питанням інтуїції або сімейної традиції й почав вибудовуватися на аналізі індивідуальних здібностей.

Подальший розвиток профорієнтації тісно пов'язаний із становленням психології як науки. Уже в першій третині XX століття активно поширюється психотехніка — напрям, що наголошував на використанні вимірювальних методик, тестів і стандартизованих процедур для оцінювання професійної придатності. Професійний відбір стає не лише практикою, а й об'єктом дослідження, що значно вплинуло на ранні моделі профорієнтації [4]. У другій половині століття до процесу долучаються ідеї гуманістичної психології та теорій розвитку особистості (Д. Супер, Е. Гінзберг), завдяки чому профорієнтація починає розглядатися як тривалий процес професійного становлення, а не одноразовий акт вибору.

У цьому ж контексті важливим є і внесок Ж. Піаже, хоча сам він безпосередньо не працював у царині професійного консультування. Його підхід до когнітивного розвитку дав змогу пояснити, чому здатність до реалістичного професійного вибору з'являється лише у старшому підлітковому віці: для цього необхідний рівень абстрактного мислення,

рефлексії та вміння будувати довгострокові плани [5]. Саме тому багато сучасних концепцій профорієнтації спираються на вікові закономірності формування мислення.

Українська традиція профорієнтаційної роботи має глибші корені, ніж це інколи здається. Перші спроби системно вивчати професійні інтереси учнів зафіксовані ще на початку XX століття — у школах здійснювали опитування старшокласників, так звані «учнівські референдуми», що допомагали зрозуміти їхні професійні орієнтації [7].

У радянський період профорієнтація була включена до державної системи виховання й підготовки кадрів. У 1960–1970-х роках її трактували передусім як інструмент забезпечення потреб планової економіки, а отже, пріоритет надавався інтересам держави, а не окремої особистості [8]. Типовими формами роботи були виробничі екскурсії, заняття з основ вибору професії, робота шкільних куточків професій. Проте вчені зауважують, що така система нерідко була формальною та не враховувала індивідуальних особливостей учнів [10].

Після проголошення незалежності Україна зіткнулася з новими соціально-економічними умовами. У 1990-ті роки профорієнтаційна робота значною мірою занепала: державні структури не мали узгодженої політики у цій сфері, а відповідальність за професійний вибір фактично перекладалася на сім'ю та самих учнів [10]. Ситуація змінилася у 2000-х, коли знову зросла увага держави до питання професійного самовизначення молоді.

Важливою віхою стало ухвалення 2008 року Концепції державної системи професійної орієнтації населення, в якій профорієнтація розглядається як узгоджена діяльність різних служб у соціальній, економічній, медичній, психологічній та освітній сферах, покликана підтримати людину у виборі професійного шляху. Документ виділяє кілька ключових напрямів роботи — від надання професійної інформації та консультування до організації відбору й адаптації — та наголошує на міжвідомчій взаємодії [21; 27; 32].

Паралельно відбувався перегляд наукових підходів до профорієнтації. У працях Б. О. Федоришина профорієнтація постає як спеціально організований процес підготовки особистості до усвідомленого професійного вибору, де провідну роль відіграє розвиток її самостійності й відповідальності [14]. Д. Закатнов, аналізуючи теоретичні засади профорієнтації, акцентував на переході від об'єктного бачення ролі учня до особистісно орієнтованого, коли молода людина є активним творцем власного професійного шляху [15]. У 2010-х роках в Україні поширюються інноваційні методики — профорієнтаційні ігри, тренінги, технології особистісного коучингу — однак дослідники ще тоді підкреслювали, що системі бракує оновленої управлінської та методичної бази [17].

Сьогодні реформування профорієнтації відбувається у руслі Концепції «Нова українська школа» та інших стратегічних документів. В освітній політиці наголошується на доступності, інклюзивності та гуманістичній спрямованості профорієнтаційної роботи [5; 6]. На практиці це означає розширення кола суб'єктів профорієнтації: до шкіл долучаються громади, роботодавці, громадські організації, онлайн-платформи і кар'єрні радники. Особливого значення набуло створення цифрових ресурсів для самопізнання та навчання, проведення загальнонаціональних профорієнтаційних уроків, а також розвиток партнерських програм між школами та бізнесом.

Профорієнтація як наукова галузь сформувала власний теоретичний фундамент, що складається з низки концепцій, які визначили вектор її розвитку.

Модель **Френка Парсонса (F. Parsons)** ґрунтується на поєднанні трьох джерел інформації: про себе, про професії та про шляхи співвіднесення цих знань. Це стало основою класичної концепції професійного вибору, яка довгий час залишалася домінантною у профконсультаційній практиці [3]. Значення підходу Парсонса в тому, що він уперше запропонував алгоритм ухвалення професійного рішення, спираючись на аналіз, а не інтуїцію.

Еверетт Х'юз (E. Hughes) запропонував соціологічний погляд на кар'єру: як послідовність життєвих статусів та ролей, що змінюються залежно від соціальних умов, культурних норм і очікувань суспільства [20; 21]. Його внесок полягає у розширенні розуміння професійного розвитку за межі індивідуальних рис — на рівень взаємодії особистості з соціальним середовищем.

Хоча підхід **Жан Піаже (J. Piaget)** не був орієнтований на профорієнтацію, його теорія когнітивного розвитку стала підґрунтям для вікової періодизації професійного самовизначення. Дослідники роблять висновок, що здатність до реалістичного планування кар'єри формується на етапах, коли підліток опановує абстрактне мислення та рефлексію [5].

Білл Ло (B. Law) представник сучасної англійської кар'єрної освіти, відомий розробкою моделі кар'єрного навчання DOTS, у якій Б. Ло виокремлює кілька важливих складових: вміння робити обґрунтований вибір, орієнтуватися в освітніх і професійних можливостях, готуватися до різних життєвих і кар'єрних переходів, а також краще розуміти себе як майбутнього фахівця [23].

На розвиток української науки про профорієнтацію суттєво вплинули праці Б. О. Федоришина, Д. Закатнова, З. Охріменко, Л. Лозовецької та ін. У цих дослідженнях наголошується на інтеграції психологічних, педагогічних і соціальних факторів професійного вибору, розвитку суб'єктності учня, необхідності індивідуального супроводу та формування компетентностей ХХІ століття [14; 15; 24; 45; 54].

Сучасна профорієнтація спирається на синтез різних підходів, кожен з яких пояснює окрему грань професійного становлення молоді.

Компетентнісний підхід наголошує на розвитку тих умінь і навичок, які дозволяють людині керувати власною кар'єрою в умовах постійних змін. Йдеться не про одноразовий вибір професії, а про здатність адаптуватися, реагувати на виклики, навчатися впродовж життя й приймати відповідальні рішення [34]. Л. Лозовецька звертає увагу на те, що сучасний ринок праці

створює ситуацію множинності варіантів, а отже, школа має навчити учня проєктувати власний професійний шлях [25]. У практиці це реалізується через курси кар'єрної грамотності, тренінги з аналізу інтересів та можливостей, інтерактивні вправи на прийняття рішень.

Діяльнісний підхід ґрунтується на принципі «навчання через діяльність». Професійні проби, стажування, участь у проєктах, ділові ігри та майстер-класи створюють умови, у яких учень може випробувати себе в реальних або змодельованих ситуаціях професійної діяльності. Практичний досвід не лише дає навички, а й допомагає учню оцінити, наскільки певна професія відповідає його очікуванням. Українські школи дедалі активніше впроваджують такі формати — від профорієнтаційних квестів до бізнес-проєктів, що дозволяє поєднувати навчання із самопізнанням [27].

Особистісно орієнтований підхід розглядає учня як суб'єкта професійного вибору. Профорієнтація в такому разі зосереджена на розвитку внутрішньої мотивації, подоланні невпевненості, формуванні позитивного образу «Я як майбутнього професіонала» [24]. Індивідуальні консультації, коучинг, добір методик під конкретний психотип — усі ці інструменти спрямовані на підтримку індивідуальної траєкторії учня. Особливої актуальності цей підхід набув у контексті війни та соціальних потрясінь, коли молоді люди потребують психологічної підтримки та стабільного орієнтира у виборі майбутнього [31].

Системний підхід розглядає профорієнтацію як цілісну мережу взаємодії між школами, службами зайнятості, бізнесом, громадами та іншими інституціями [12]. У межах цього підходу всі елементи профорієнтаційної роботи — інформування, консультації, професійні проби, адаптація — мають працювати узгоджено, підтримуючи один одного. На практиці це виявляється у створенні центрів кар'єри, розробці міжсекторних програм та проведенні спільних проєктів МОН, служби зайнятості й громади [29; 30]. Системний підхід забезпечує наступність профорієнтації на всіх етапах: від початкової школи до професійної адаптації молодого спеціаліста.

У сучасній школі зазначені підходи реалізуються не ізольовано, а у взаємодії. Компетентнісний підхід формує загальні уміння, діяльнісний — забезпечує практику, особистісно орієнтований — підтримує індивідуальний вибір, а системний — об'єднує всі компоненти в цілісну модель. Результатом є профорієнтаційна робота, яка допомагає учням не лише опанувати інформацію про професії, а й розвивати навички самопізнання, прийняття рішень і адаптації до змін.

Прикладом такого поєднання є сучасні ініціативи шкіл, громадських організацій і державних установ: інтегровані факультативи з профорієнтації, співпраця з роботодавцями, профорієнтаційні марафони, онлайн-тестування та робота кар'єрних радників [33]. Усе це свідчить про становлення нової моделі профорієнтації, орієнтованої на розвиток особистості та партнерство між усіма учасниками освітнього процесу.

1.3. Нормативно-правові та психолого-педагогічні основи організації профорієнтації у школі

Кар'єрна орієнтація школярів в Україні регулюється розгалуженою нормативно-правовою базою. Держава визначає правові засади, цілі та механізми профорієнтаційної роботи через закони, урядові концепції та відомчі документи. Основними документами, що формують нормативні основи організації профорієнтації у закладах загальної середньої освіти, є:

Закон України «Про освіту» (2017) – встановлює стратегічні цілі освіти, зокрема всебічний розвиток особистості та формування компетентностей для самореалізації. Закон закріплює виховання відповідального громадянина, готового до свідомого життєвого вибору та трудової діяльності [1]. Таким чином, на законодавчому рівні закладено, що школа повинна готувати учнів до свідомого вибору професійного шляху і життя у суспільстві.

Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020) – конкретизує завдання середньої школи щодо профільного навчання та самовизначення учнів. У законі мету середньої освіти визначено як забезпечення всебічного розвитку і соціалізації особистості, яка прагне до навчання впродовж життя та готова до свідомого вибору і самореалізації, а також до відповідальної трудової діяльності [1]. Документ запроваджує трирівневу структуру школи (початкова, базова, профільна) з профільною спеціалізацією старшої школи, що покликана краще підготувати старшокласників до вибору майбутньої професії.

Концепція державної системи професійної орієнтації населення (затверджена постановою КМУ № 842 від 17.09.2008 р.) – визначає державну політику у сфері профорієнтації, в тому числі для молоді. У документі професійну орієнтацію розуміють як узгоджену діяльність різних служб у соціальній, економічній, медичній, психологічній та освітній сферах, що має підтримувати й стимулювати професійне самовизначення людини [2]. Окремо підкреслено значення таких складових, як надання інформації про професії, консультаційна підтримка, заходи з професійного відбору й подальшої адаптації [3], а також потреба у скоординованій роботі відповідальних органів влади. Зокрема, вона наголошує на необхідності узгодженої діяльності соціальних інституцій і щорічного планування заходів з реалізації профорієнтаційної роботи на місцях. Важливим положенням Концепції є залучення роботодавців і громадськості до управління системою профорієнтації, щоби збалансувати особисті інтереси молоді з потребами ринку праці [5]. Цей документ залишається чинним (із оновленнями в 2017–2024 рр.) та слугує базисом для профорієнтаційної діяльності в освіті.

Концепція «Нова українська школа» (НУШ) – ідеологічний документ освітньої реформи (2016), що передбачає переорієнтацію освіти на компетентнісний підхід і особистісний розвиток учня. НУШ проголошує людиноцентризм та педагогіку партнерства, підкреслюючи роль профорієнтації у сучасній школі. Концепція НУШ наголошує, що одна з

ключових функцій сучасної школи – сприяти розкриттю індивідуальних здібностей та інтересів кожної дитини й використовувати їх як основу для подальшого професійного самовизначення [6]. Відповідно, освітній процес має допомагати учням пізнавати власні сильні сторони й на цій основі обирати індивідуальну освітньо-професійну траєкторію. НУШ також передбачає тісну співпрацю школи з іншими інституціями (наприклад, закладами позашкільної освіти) у справі професійного розвитку учнів [6]. Одним із десяти ключових компонентів НУШ є формування в учнів уміння вчитися упродовж життя, що включає навички пошуку і засвоєння нових знань, розвиток підприємливості та здатність будувати власну освітню і професійну траєкторію. В старшій профільній школі НУШ реалізується принцип профільного навчання: учні 10–12 класів поглиблено вивчають предмети відповідно до обраного профілю (академічного чи професійного), що покликано полегшити подальший вибір спеціальності або сфери діяльності[7]. Отже, Концепція НУШ інтегрує профорієнтацію як невід’ємну складову змісту освіти, орієнтуючи школу на виявлення та розвиток здібностей учнів, формування в них компетентностей для свідомого вибору професійного шляху.

Рекомендації та проєкти МОН (2022–2024) – останні роки Міністерство освіти і науки України приділяє підвищену увагу профорієнтаційній роботі, запроваджуючи сучасні ініціативи. Так, у 2021–2022 рр. стартував і реалізується всеукраїнський проєкт з профорієнтації та побудови кар’єри «Обери професію своєї мрії», спільно впроваджений МОН та ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» [9]. Метою цього проєкту є сприяння свідомому вибору професії учнями та реалізації їхніх здібностей в Україні [10]. У його межах створено єдину онлайн-платформу (hryoutest.in.ua) для безоплатного профорієнтаційного тестування та консультування школярів, розроблено мультимедійні курси про сучасний ринок праці, проводяться онлайн-екскурсії до провідних українських компаній тощо [21]. МОН у своїх листах і наказах (наприклад, наказ №252 від 17.03.2022 р. та лист №1/13921-22 від 15.11.2022 р.) рекомендувало активізувати профорієнтаційну

роботу у воєнний і повоєнний період, зокрема шляхом залучення учнів до проходження онлайн-тестування та отримання індивідуальних консультацій [12]. У 2023 році профорієнтаційний проєкт набув продовження у вигляді всеукраїнського телевізійного уроку «Обери професію своєї мрії» за участі відомих роботодавців, що підкреслює важливість партнерства школи і бізнесу в питаннях профорієнтації. Також МОН створило на своєму офіційному сайті спеціальний розділ «Профорієнтація школярів» з методичними матеріалами, порадами «Як визначитися з професією», буклетами для фахівців тощо [13]. Загалом, рекомендації 2022–2024 рр. відзначаються акцентом на сучасних підходах: використання онлайн-інструментів, психодіагностичних методик, впровадження елементів профорієнтації в освітні програми та комунікаційні кампанії для популяризації робітничих та STEM-професій навіть в умовах суспільних викликів (реформи, воєнні обставини).

Таким чином, чинна нормативно-правова база України створює необхідні умови для організації профорієнтаційної роботи у школі. Закони визначають завдання школи – підготувати учня до свідомого вибору професійного шляху, урядова Концепція забезпечує цілісність і координацію системи профорієнтації, а стратегія НУШ інтегрує профорієнтацію у новий зміст освіти. Відомчі ж рекомендації останніх років наповнюють цю основу практичними інструментами та методиками з урахуванням сучасних реалій. На основі цих нормативних засад школи розробляють свої програми профорієнтаційної роботи, які реалізуються в освітньому процесі.

Ефективна профорієнтаційна діяльність у закладі освіти ґрунтується на врахуванні психологічних закономірностей розвитку особистості учня та застосуванні педагогічних методів, що стимулюють свідоме самовизначення.

Психолого-педагогічні засади охоплюють принципи наступності (безперервності) профорієнтації на різних вікових етапах, урахування індивідуальних схильностей і мотивації учнів, створення розвивального середовища для формування професійних намірів і залучення всіх учасників освітнього процесу до підтримки учня у виборі шляху.

Професійна орієнтація має здійснюватися як наскрізний процес протягом усього шкільного навчання – від початкової до старшої школи [14]. На кожному віковому рівні вирішуються специфічні завдання, які відповідають психологічним особливостям розвитку учнів. У початковій школі основна увага приділяється загальному ознайомленню дітей із різноманітним світом професій у доступній ігровій формі. Наприклад, інтегрований курс «Я досліджую світ» включає елементи дослідження професій, що допомагає молодшим школярам формувати елементарне уявлення про працю дорослих [15]. На цьому етапі важливо викликати в дітей допитливість та позитивне ставлення до різних видів діяльності. У базовій школі (5–9 класи) акцент зміщується на співвіднесення навчальних предметів із реальними сферами професій. Учні починають усвідомлювати зв'язок між змістом навчання і майбутньою трудовою діяльністю, досліджують, як різні науки й уміння застосовуються у конкретних професійних кластерах [16]. Також у середніх класах доцільно знайомити школярів із потребами локального та регіонального ринку праці, успішними прикладами професійної кар'єри в громаді чи країні [16]. Це формує розуміння соціально-економічного контексту у виборі професії. У старшій школі (10–12 класи) профорієнтаційна робота набуває найбільшої інтенсивності і конкретності. Старшокласники глибше вивчають сфери професійної діяльності, дізнаються про спеціальності, галузі економіки, знайомляться з вимогами різних професій до знань і навичок [17]. Важливим є допомогти їм співвіднести власні здібності, схильності та життєві цінності з можливими професійними напрямками. На цьому етапі школа створює умови для професійного самовизначення: проводяться спеціальні факультативи або уроки з основ вибору професії, організуються зустрічі з представниками різних професій, профорієнтаційні екскурсії, практикуються пробні дні на підприємствах чи в установах. Така наскрізна, поступово ускладнювана програма профорієнтації дозволяє учням від початкових класів до випуску поступово сформувати адекватне уявлення про світ праці, проаналізувати свої інтереси та здібності, а у старших класах –

перейти до конкретного планування подальшого освітнього та професійного шляху [18].

Психолого-педагогічний підхід наполягає на тому, що вибір професії має стати для учня особистісно значущим і усвідомленим актом. Школа покликана виховувати внутрішню мотивацію до самовизначення, підтримувати прагнення учнів активно і самостійно обирати майбутній фах. Як зазначають науковці, головна мета профорієнтаційної роботи – формування усвідомленого професійного самовизначення молоді на основі узгодженості особистих інтересів і суспільних потреб [19]. Це означає, що учень має навчитися зіставляти свої здібності, нахили, цінності з вимогами й можливостями ринку праці та робити вибір, який одночасно сприятиме його самореалізації і буде затребуваним у суспільстві. Для розвитку такої мотивації педагогічний колектив застосовує різноманітні методи: ціннісне виховання і профорієнтаційні бесіди, що підкреслюють значущість різних професій для людей; тренінги особистісного росту, які допомагають учням усвідомити свої сильні сторони і професійні інтереси; практичні проєкти і волонтерська діяльність, де старшокласники пробують себе у соціально корисній роботі, набувають первинного досвіду і розуміють власні вподобання. Важливо сформувати в учнів позитивне ставлення до будь-якої праці, подолати стереотипи щодо «престижності» чи «непрестижності» професій, показати, що успіху можна досягти в різних сферах за умови наполегливості та любові до своєї справи [18]. Коли учень бачить особистий смисл у майбутній професії – як способі самореалізації і внеску в суспільство – його професійний вибір стає більш стійким і вмотивованим.

В організації профорієнтації значну роль відіграють методи психолого-педагогічного супроводу, які допомагають учням пізнати себе та зробити обґрунтований вибір. Одним із таких методів є профорієнтаційна діагностика – тестування, опитування, анкети з виявлення професійних інтересів, схильностей, типу мислення, особистісних рис тощо. Психологічне тестування (апробоване та науково обґрунтоване) дозволяє школярам отримати

структурований зворотний зв'язок про власні сильні сторони і потенціал. Наприклад, у межах згаданого проєкту «Обери професію своєї мрії» учням пропонується онлайн-тест, за підсумками якого вони отримують детальний звіт про свої нахили до певних видів діяльності, характерні риси, рівень розвитку здібностей, типи інтелекту, стресостійкість тощо [20]. Така інформація допомагає підлітку задуматися, які сфери діяльності йому ближчі, а які можуть бути менш комфортними, що слугує основою для свідомого вибору. Важливо, що результати тестувань супроводжуються індивідуальними консультаціями психолога чи профконсультанта, які роз'яснюють зміст результатів, відповідають на запитання учня, радять можливі напрямки розвитку [21]. Консультування – друга ключова форма роботи – це цілеспрямована взаємодія фахівця з учнем, яка оптимізує його професійне самовизначення на основі виявлення індивідуально-психологічних особливостей, життєвих ситуацій, інтересів і стану здоров'я, з урахуванням потреб ринку праці [3]. Під час профконсультацій шкільний психолог або запрошений профорієнтолог допомагає старшокласнику зважити альтернативи, обговорити сумніви, сформулювати «дерево рішень» – план дій щодо здобуття обраної професії (наприклад, вибір профільних предметів ЗНО/НМТ, університету або профтеху, можливості стажувань). Ефективними методами є також рольові ігри, тематичні тренінги і гуртки – де учні моделюють професійні ситуації, пробують себе у різних ролях (наприклад, «день з життя підприємця», «віртуальна лікарня» тощо), розвиваючи потрібні навички. Психолого-педагогічний супровід враховує і вікові кризи та перепони: у середньому підлітковому віці (13–14 років) може спостерігатися невизначеність, розпорошеність інтересів, а в старшому (16–17 років) – тривожність перед вибором. Тому фахівці застосовують прийоми емоційної підтримки, мотиваційного інтерв'ю, наставництва, щоби зняти психологічне напруження і допомогти молоді зробити впевнений крок до рішення.

Співпраця педагогів, психологів, соціальних педагогів, батьків і громади в профорієнтації

Для успішної організації профорієнтаційної роботи у школі необхідна тісна взаємодія всіх суб'єктів освітнього процесу та соціального оточення учнів. Профорієнтація є комплексним міждисциплінарним завданням, яке не може ефективно вирішуватися лише силами одного класного керівника чи психолога – потрібна командна співпраця педагогів різного профілю, фахівців психологічної служби, батьківської спільноти та партнерів із реального сектора. Такий підхід відповідає концепції педагогіки партнерства, закладеній у реформі НУШ, і принципам державної політики, що вимагають координації діяльності різних інститутів у сфері профорієнтації [5]. Розглянемо ролі й внесок основних учасників цього процесу:

Педагогічні працівники (вчителі) – виконують ключову роль у наскрізній профорієнтації, інтегруючи елементи професійної освіти в навчальні предмети та виховні заходи. Вчителі-предметники можуть пояснювати прикладне значення свого предмета у конкретних професіях (наприклад, учитель математики – про роль математичних знань у інженерії чи економіці; учитель біології – про професії у медицині, біотехнологіях тощо). На класних годинах педагоги проводять бесіди про світ професій, організують тематичні зустрічі з фахівцями, конкурси учнівських проєктів на тему «Моя майбутня професія», профорієнтаційні ігри. Вчителі трудового навчання, технологій чи економіки безпосередньо навчають практичних умінь і знайомлять з основами різних ремесел і сфер виробництва. Важливо, що згідно з сучасними підходами, кожен учитель проходить підвищення кваліфікації з питань профорієнтації та отримує методичні рекомендації, як працювати над формуванням у школярів кар'єрних компетентностей [23]. Таким чином, педагогічний колектив спільно формує у школі атмосферу підтримки вибору: предметні знання пов'язуються з професійним самовизначенням, а навчальна діяльність набуває професійно значущого контексту.

Практичні психологи та соціальні педагоги – шкільна психологічна служба забезпечує індивідуалізований підхід у профорієнтації. Практичний

психолог проводить психодіагностику (тести інтересів, здібностей, темпераменту учнів) і на основі її результатів консультиє як самих учнів, так і їхніх батьків, щодо найбільш придатних напрямів розвитку дитини [20]. Психолог допомагає підліткам подолати внутрішні бар'єри (невпевненість у собі, страх помилки) та коригує неадекватні професійні наміри (наприклад, якщо вибір професії здійснюється під тиском моди чи батьків, а не відповідає схильностям дитини).

Соціальний педагог зосереджується на соціальних аспектах профорієнтації: працює з учнями з уразливих категорій (діти-сироти, діти з ООП, з малозабезпечених сімей), щоби забезпечити їм рівні можливості у професійному самовизначенні; налагоджує контакт з місцевими громадами та соціальними службами (центрами зайнятості, молодіжними центрами) для організації спільних заходів. Соціальний педагог часто виступає координатором профорієнтаційних екскурсій, волонтерських акцій, шефства підприємств над школою, оскільки він зв'язує школу із зовнішнім соціумом. Спільно психолог і соціальний педагог проводять тренінги з розвитку соціальних компетентностей учнів (наприклад, навичок спілкування, роботи в команді, прийняття рішень) – ці *soft skills* підвищують успішність адаптації молоді до різних професій.

Батьки – відіграють визначальну роль у професійному самовизначенні дитини, адже родина формує цінності, часто впливає на вибір освіти і кар'єри. Тому співпраця школи з батьками у профорієнтації є надзвичайно важливою. Педагоги проводять батьківські збори та консультації на тему вибору професії, пояснюють сучасні тенденції ринку праці, знайомлять із новими спеціальностями. Мета – залучити батьків як партнерів, щоб вони підтримували самостійний вибір своєї дитини, а не нав'язували власні амбіції. Школа може організувати тренінги для батьків щодо ненасильницького спілкування з підлітками в період вибору професії, демонструвати, як допомогти дитині визначити її сильні сторони. В рамках проєктів НУШ і профорієнтаційних програм батьків запрошують брати участь у заходах:

приміром, тато-інженер чи мама-медик можуть виступити перед класом, розповісти про свій професійний шлях. Такий формат «батьки як спікери» не лише збагачує інформацію про професії з перших вуст, але й підвищує авторитет батьків в очах дітей, налагоджує довірчі стосунки.

Отже, педагогіка партнерства передбачає спільну роботу родини і школи: батьки отримують від школи інформацію та поради, а школа – розуміння потреб і нахилів конкретної дитини від батьків. В результаті учень почувається більш впевнено, знаючи, що і вчителі, і батьки допомагають йому визначитися, але поважають його особистий вибір.

Місцева громада та роботодавці – залучення ресурсів громади значно підсилює шкільну профорієнтацію. Органи місцевого самоврядування та громади можуть підтримувати школи у проведенні ярмарків професій, днів кар'єри, конкурсів професійної майстерності. Місцеві підприємства, фермерські господарства, установи охоче співпрацюють, якщо ініціативу координує школа чи відділ освіти. Поширеною практикою стає наставництво: коли підприємство шефствує над школою або класом, організує регулярні екскурсії учнів на виробництво, майстер-класи від своїх фахівців, може надавати можливість старшокласникам пройти нетривале стажування чи виробничу практику. До профорієнтаційних заходів долучаються і центри зайнятості – їхні фахівці проводять профорієнтаційні уроки, групові консультації для учнів і батьків, забезпечують школи інформаційними матеріалами про професії та попит на ринку праці. Така міжвідомча співпраця відповідає державним вимогам координації дій у системі професійної орієнтації [22]. Крім того, громада може залучати ресурси позашкільної освіти: будинки дитячої творчості, спортивні секції, МАН (Мала академія наук) – усе це майданчики для розвитку здібностей дітей, які теж є елементом професійного самовизначення. Вищі та професійно-технічні навчальні заклади – ще один важливий партнер: вони проводять дні відкритих дверей, профорієнтаційні олімпіади, дають можливість школярам відвідати навчальні лабораторії, спробувати себе в ролі студента чи учня профтеху. Таким чином,

співпраця школи, сім'ї і громади створює єдиний профорієнтаційний простір, у якому учнівська молодь отримує узгоджені поради та підтримку. Учень бачить, що його професійним розвитком цікавиться не лише школа, але й ширше коло дорослих – працедавці, фахівці, місцева спільнота – і це підсилює його мотивацію, надає доступ до реального досвіду. Державна концепція профорієнтації акцентує, що без активного залучення роботодавців і громадськості неможливо досягти балансу між підготовкою молоді та потребами економіки [5]. Відтак, школа як соціальний інститут має виступати ініціатором і модератором такої співпраці.

Отже, організація профорієнтації у школі базується на міжфаховій взаємодії та партнерстві. Лише об'єднавши зусилля педагогів, психологів, соціальних працівників, батьків і громади, можна створити для дитини цілісну систему підтримки у виборі професійного шляху. Кожен із учасників виконує свою функцію, а разом вони забезпечують гармонійний розвиток особистості учня як суб'єкта професійного самовизначення.

Висновки до першого розділу

Профорієнтація учнівської молоді – це цілісна система науково-практичних заходів, що покликана забезпечити підтримку молоді особистості в процесі її професійного самовизначення. Поняття професійної орієнтації охоплює різні аспекти – інформаційний, консультаційний, діагностичний – і реалізується за допомогою відповідних структурних компонентів (профінформації, профконсультації, профвідбору) та функцій (соціальної, економічної, психолого-педагогічної, медико-фізіологічної). У центрі профорієнтаційної роботи знаходиться учень як активний суб'єкт вибору професійного шляху, а кінцева мета полягає у тому, щоб особисті професійні наміри молоді узгоджувалися з реальними можливостями та запитами соціального середовища. Професійне самовизначення постає як поступовий і тривалий процес, у межах якого формується професійна

ідентичність та визначається індивідуальна траєкторія розвитку, що залежить від комплексу внутрішніх (інтереси, здібності, мотивація тощо) та зовнішніх чинників (сімейне та соціальне оточення, стан ринку праці тощо). Психолого-педагогічний супровід профорієнтації спрямований на розвиток у старшокласників здатності робити усвідомлений професійний вибір професії шляхом розвитку їхнього самопізнання, професійних інтересів, життєвих компетентностей, а також створення в освітньому середовищі умов для практичного ознайомлення зі світом праці. Профорієнтаційна система в Україні нині зазнає суттєвих змін під впливом викликів сьогодення – цифровізації освіти, суспільно-економічних змін, воєнних подій – що зумовлює потребу в нових підходах та оновленні змісту профорієнтаційної роботи. Водночас зберігається стратегічна важливість профорієнтації як інструменту розвитку людського потенціалу країни, від якості якого залежить успішне майбутнє як окремої молодої людини, так і суспільства в цілому.

Розвиток профорієнтаційної роботи свідчить про її перехід від простих просвітницьких практик до науково обґрунтованої системи, а саме від простих порад щодо вибору фаху до науково обґрунтованої системи, яка охоплює психологічні, педагогічні та соціально-економічні аспекти. У світовому масштабі профорієнтація виникла на зламі XIX–XX ст. завдяки таким новаторам, як Ф. Парсонс, і надалі збагачувалася внеском учених різних напрямів – від соціології (Е. Х'юз) до психології розвитку (Ж. Піаже). В Україні профорієнтація пройшла шлях у радянський період пріоритет надавався державному регулюванню вибору професії до сучасних підходів, зорієнтованих на інтереси особистості та потреби ринку праці. На сучасному етапі науковці та практики сходяться на тому, що сучасна профорієнтаційна практика ґрунтується на поєднанні кількох наукових підходів: компетентнісному (розвиток необхідних умінь і навичок у молоді), діяльнісному (активне залучення до практичного досвіду), особистісно орієнтованому (врахування унікальності кожної особи) та системному (координація зусиль різних інституцій). Застосування цих підходів уже дає

результати – підвищується якість професійного самовизначення молоді, зростає її готовність свідомо планувати власний кар'єрний шлях. Нові наукові ідеї знаходять відображення у практиці роботи шкіл (через освітні програми й посади кар'єрних радників), служби зайнятості та партнерських організацій, які спільно створюють для молодого покоління середовище інформованого вибору. Таким чином, профорієнтація сьогодні – це динамічна, науково обґрунтована система, що продовжує розвиватися, спираючись на історичний досвід і відповідаючи на виклики сучасності, з метою допомогти кожній молодій людині знайти свій професійний шлях і реалізувати свій потенціал у суспільстві.

На основі аналізу нормативно-правових та психолого-педагогічних засад можна зробити висновок, що профорієнтація у школі – це системна діяльність, гарантована державою та реалізована спільними зусиллями освітян і спільноти. Законодавча база України (закони про освіту, концепції та накази МОН) встановлює ціль підготувати учнів до свідомого вибору професії та забезпечує необхідні інструменти й рекомендації для цього. Концепція Нової української школи інтегрує професійну орієнтацію у зміст освіти, наголошуючи на розвитку компетентностей учнів і партнерстві з батьками та громадою. Психолого-педагогічні основи профорієнтації підкреслюють значення вікової наступності, мотивації, індивідуального підходу й психологічного супроводу учнів у процесі самовизначення. Ефективність профорієнтаційної роботи підвищується завдяки злагодженій співпраці педагогів, психологічної служби, родин і соціальних партнерів. Таким чином, поєднання нормативно-правових вимог і психолого-педагогічних підходів формує узгоджену основу, на якій вибудовується шкільна профорієнтаційна система.[1,5]

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДИЧНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ

2.1. Методологічні підходи та принципи дослідження профорієнтації

Дослідження у соціально-педагогічній сфері потребують чіткого методологічного підґрунтя, що забезпечує цілісне й науково обґрунтоване вивчення явищ. Під методологією у дослідженні розуміємо сукупність філософських, загальнонаукових і спеціальних наукових підходів, які задають загальний напрям, зміст та логіку наукового пошуку. У сучасних соціально-педагогічних дослідженнях широко застосовуються системний, особистісно орієнтований та діяльнісний підходи, а також інші концептуальні орієнтири (аксіологічний, акмеологічний, синергетичний тощо), що дозволяють досліднику аналізувати об'єкт з різних позицій і рівнів. Застосування комплексу підходів підвищує валідність результатів, оскільки соціально-педагогічні явища (зокрема, професійне самовизначення учнів) є багатограними і зумовленими як об'єктивними чинниками (соціально-економічні умови, освітнє середовище), так і суб'єктивними (властивості та прагнення особистості). Таким чином, методологічна база дослідження формується на принципах науковості та системності, спираючись на взаємозв'язок між теорією і практикою, аналізом об'єкта в цілісності та врахуванням контексту його функціонування [54; 66; 75].

У дослідженні профорієнтації (професійної орієнтації) учнівської молоді визначено кілька ключових підходів, які разом складають методологічну основу. Передусім, фундаментальним виступає *компетентнісний підхід*, який відповідає запитам сучасної освіти (концепція Нової української школи) і дозволяє пов'язати цілі й зміст профорієнтаційної роботи з реальними досягненнями учнів – сформованими компетентностями,

уміннями та досвідом, необхідними для свідомого професійного вибору. Реалізація компетентнісного підходу забезпечує спрямування профорієнтації на формування в учнів ключових умінь і навичок, необхідних для свідомого вибору професії та успішної самореалізації у майбутньому [14; 20; 64; 65; 69].

Не менш важливим є *особистісно орієнтований підхід*, що акцентує у центрі уваги особистість учня як активного суб'єкта вибору професійного шляху. Цей підхід ґрунтується на визнанні унікальності, самотності та самоцінності кожної особистості, вимагаючи створення умов для її професійного самовизначення з урахуванням індивідуального досвіду, здібностей, інтересів і ціннісних орієнтацій. Іншими словами, профорієнтаційна робота має бути зорієнтована на розвиток особистості, допомогу учню пізнати себе, свої сильні сторони та професійні нахили, щоб обрати шлях, який гармонійно поєднує особисті прагнення та потреби суспільства [38; 52; 56; 67; 70].

Важливе місце посідає *діяльнісний підхід*, згідно з яким професійна орієнтація розглядається як активна діяльність самих учнів у процесі підготовки до вибору професії. Діяльнісний підхід орієнтує на таку побудову освітнього процесу, за якої школяр не лише отримує інформацію, а й особисто діє: пробує себе у різних видах діяльності, приймає рішення, виконує практичні завдання, пов'язані з професійним самовизначенням. Застосування цього підходу означає, що профорієнтаційні заходи включають практичні вправи, проєктну діяльність, професійні проби, рольові ігри тощо, аби школярі не лише отримували інформацію, а й діяли, пробуючи себе в різних сферах діяльності [28; 54; 55; 67].

Комплексність дослідження забезпечується через *системний підхід*. Сутність системного підходу полягає в розгляді профорієнтації як цілісної системи взаємопов'язаних компонентів, що включає цілі, зміст, методи, форми роботи, критерії ефективності та суб'єкти профорієнтаційної діяльності. Системний аналіз дозволяє виявити зв'язки і відношення між елементами профорієнтації (наприклад, між професійною інформованістю учнів, їхніми

ціннісними орієнтаціями, участю батьків, потребами ринку праці тощо) та визначити системоутворювальні чинники успішного професійного самовизначення. Іншими словами, цей підхід забезпечує цілісність підходу до проблеми: профорієнтаційна робота розробляється і оцінюється як єдине ціле, а не набір розрізнених заходів [22; 54; 55].

Окрім названих, у рамках сучасного наукового дискурсу застосовуються також такі методологічні орієнтири, як *аксіологічний, акмеологічний та синергетичний підходи*.

Аксіологічний підхід акцентує, що професійний вибір завжди ґрунтується на системі особистісних цінностей: ставленні до праці, уявленні про успіх, готовності брати відповідальність за власну самореалізацію. Без усвідомлення цих ціннісних орієнтирів неможливо говорити про по-справжньому відповідальний вибір професії [15; 67; 75].

Акмеологічний підхід дозволяє інтерпретувати професійне самовизначення як один із кроків на шляху до особистісної й професійної зрілості: підготовка до майбутньої праці постає не епізодичною дією, а тривалим процесом самовдосконалення та розкриття власного потенціалу [29; 54; 67; 68; 70].

У *синергетичному підході* профорієнтація тлумачиться як відкрита й динамічна система, яка змінюється під впливом багатьох чинників і здатна до самоорганізації. Це означає, що профорієнтаційна робота не зводиться до раз і назавжди заданого сценарію, а постійно оновлюється, реагуючи на індивідуальні потреби учнів і суспільні виклики [21; 67; 75].

Таким чином, поєднання кількох методологічних підходів – особистісно орієнтованого, діяльнісного, компетентнісного, системного та інших – створює цілісну концептуальну основу для нашого дослідження профорієнтації. Спираючись на них, дослідник може всебічно і гнучко аналізувати готовність учнів до професійного самовизначення, враховуючи як внутрішні психологічні аспекти, так і ширший соціально-освітній контекст [29; 54; 67; 75].

Методологічні підходи конкретизуються через систему принципів, яких дотримується дослідження.

Принцип науковості передбачає опору на сучасні теоретичні підходи й емпіричні дані, використання надійних і валідних методик та критичний аналіз результатів, що унеможливорює випадкові або суб'єктивно зумовлені висновки [67; 75].

Принцип гуманізму (гуманізації) орієнтує дослідження і практику на безумовну цінність особистості учня. У сфері профорієнтації він означає визнання права підлітка самостійно обирати професійний шлях, урахування його можливостей та обставин життя і недопустимість тиску чи маніпуляцій у процесі консультування [31; 54; 67; 70].

Важливим є *принцип відповідності віковим та індивідуальним особливостям*. Профорієнтаційна робота і дослідження мають враховувати психологічний вік учнів, рівень їхнього особистісного та професійного становлення. Так, у старшому підлітковому і юнацькому віці формується ціннісно-смилова сфера і починається усвідомлений вибір професії, тому методики профорієнтації повинні бути доступними, цікавими та релевантними для цієї вікової групи. Принцип врахування вікових особливостей забезпечує адекватність впливів: наприклад, у роботі з старшокласниками доцільно застосовувати більше елементів самопізнання, діагностики інтересів, зустрічей із представниками професій, тоді як для молодших учнів акцент робиться на розширенні уявлень про різноманітність професій [67; 70; 78; 81].

Принцип варіативності полягає у використанні різноманітних форм і методів профорієнтаційної роботи, гнучкому підході до змісту залежно від потреб і контингенту учнів. Цей принцип відображає розуміння того, що не існує єдиного універсального способу професійного консультування для всіх: учні різняться за інтересами, здібностями, соціальним походженням, і профорієнтаційна система повинна бути достатньо багатовекторною, аби кожен міг знайти прийнятний шлях до самовизначення. Варіативність також

означає відкритість системи профорієнтації до нової інформації, інноваційних підходів, індивідуалізації роботи з учнями [67; 75].

До провідних принципів належать також *принцип системності і комплексності, принцип узгодженості інтересів особистості й суспільства, принцип свідомої активності та неперервності розвитку.*

Принцип системності вимагає розглядати явища у взаємозв'язку: досліджуючи готовність учнів до вибору професії, ми аналізуємо не окремі фактори ізольовано, а їхню сукупність як систему (наприклад, вплив сім'ї, школи, особистих якостей – у комплексі).

Принцип узгодженості інтересів особистості й суспільства вимагає, щоб професійні плани молоді, з одного боку, відповідали її здібностям і життєвим цілям, а з іншого – не ігнорували реальні потреби ринку праці та запити громади [25; 54; 55; 67].

Принцип активності та самостійності означає, що учень розглядається як активний учасник процесу, а не пасивний об'єкт впливу; тому дослідження і практика стимулюють розвиток у старшокласників ініціативності, уміння самостійно приймати рішення й нести відповідальність за свій вибір [38; 43].

Принцип неперервності (наступності) наголошує, що профорієнтація має здійснюватися протягом усього періоду навчання та навіть упродовж життя людини, адже готовність до професійного самовизначення формується поступово і потребує підтримки на різних етапах – від раннього ознайомлення з світом професій до супроводу молоді на порозі вступу у професійне життя [32; 46].

Дотримання перелічених принципів забезпечує наукове, етичне та ефективне проведення дослідження. Вони гарантують, що процес вивчення профорієнтації учнівської молоді відбувається в умовах, максимально наближених до педагогічних і психологічних реалій, а отримані висновки та рекомендації будуть достовірними і гуманістично орієнтованими [54].

Логіка нашого дослідження визначається поставленою метою – виявити та обґрунтувати методологічні засади формування готовності старшокласників до професійного самовизначення. Передусім уточнено, що саме вивчається: об'єктом дослідження є процес професійної орієнтації та самовизначення учнівської молоді, а предметом – педагогічні умови, чинники і психолого-педагогічні особливості формування готовності учнів до свідомого вибору професії. Іншими словами, ми досліджуємо готовність до професійного самовизначення як інтегральну особистісну характеристику, що відображає здатність і налаштованість старшокласника зробити самостійний, обґрунтований вибір професійного шляху відповідно до своїх внутрішніх прагнень та зовнішніх вимог. Готовність розглядається як багатокomпонентне утворення, у структурі якого можна виокремити мотиваційно-ціннісний компонент (наявність стійкого професійного інтересу, усвідомлення цінності майбутньої професії), когнітивний компонент (обізнаність про світ професій і вимоги обраної сфери, знання про себе) та діяльнісно-поведінковий компонент (навички прийняття рішень, проєктування професійного плану, практичні спроби в напрямі самовизначення) [16; 17; 48; 56; 70]. Виходячи з цього, логіка дослідження будується від теоретичного аналізу – до емпіричної перевірки: спочатку здійснено ґрунтовний аналіз наукової літератури з проблеми, визначено ключові поняття, підходи і структуру явища *«готовність до професійного самовизначення»*. Далі з позицій окреслених методологічних підходів сформульовано гіпотези і розроблено критерії та показники оцінювання рівня готовності учнів. На цьому етапі важливо було інтегрувати об'єктивний підхід (вимоги ринку праці, освітні стандарти, соціальні очікування) із суб'єктивним підходом (врахуванням індивідуальних особливостей, потреб і самоспрямування учнів) у єдину концептуальну модель дослідження[70].

Після теоретичного етапу дослідження логіка передбачає перехід до емпіричного вивчення явища – з яких позицій і яким чином воно вивчається. Ми розглядаємо проблему готовності учнів з двох основних позицій:

педагогічної (з'ясування, як шкільне середовище, педагогічні технології та профорієнтаційна робота впливають на формування готовності) та психологічної (дослідження індивідуально-психологічних передумов готовності – професійних намірів, самооцінки, цінностей, рівня зрілості особистості). Відповідно, на емпіричному рівні застосовано комплекс методів: анкетування учнів і педагогів, тести і опитувальники для діагностики компонентів готовності (професійних інтересів, мотивації, рівня знань про професії, сформованості планів), бесіди та спостереження, аналіз документації профорієнтаційної роботи в школах тощо [72; 82].

Емпірична частина роботи вибудована поетапно: спочатку здійснюється констатувальне вивчення актуального стану готовності старшокласників (діагностика, виявлення типових труднощів), далі – формувальний етап, на якому апробуються педагогічні впливи (тренінги, профорієнтаційні заняття), і, нарешті, підсумково-узагальнююча стадія, де аналізується ефективність запропонованих заходів і формулюються висновки [48].

Вибір методологічної стратегії нашого дослідження зумовлений складністю і багатовимірністю феномена готовності до професійного самовизначення. Методологічна стратегія розуміється як система вихідних орієнтирів, що визначають підходи, принципи, логіку і методи дослідження. У контексті даної роботи стратегія поєднує особистісно орієнтовану та системну парадигми: ми розглядаємо старшокласника як активного суб'єкта, що самостійно конструює свій професійний шлях (особистісний аспект), але одночасно перебуває у певній соціально-освітній системі (школа, громада, ринок праці), яка впливає на його вибір (системний аспект). Таким чином, одиниця аналізу охоплює як індивідуальні психологічні характеристики учня (його готовність, що відображає внутрішній стан і потенціал), так і зовнішні умови, в яких відбувається самовизначення (наявність профорієнтації в школі, інформаційна підтримка, запити економіки тощо) [66; 67].

Зв'язок об'єктивних і суб'єктивних чинників у нашій моделі простежується через поняття *«професійне середовище»* старшокласника. Ми

виходимо з того, що готовність до вибору професії формується на перетині внутрішнього світу особистості та зовнішнього світу професій. Тому методологічна стратегія включає аналіз об'єктивних показників (наприклад, рівень інформованості учнів про професії, наявність профконсультацій у школі, вплив батьків і педагогів, статистику схильностей) у поєднанні з аналізом суб'єктивних показників (професійна спрямованість, цінності, самооцінка, життєві плани, рівень сформованості компетентностей) (Denysiuk *та ін.*, 2022) [5; 7; 11; 42]. Цей міждисциплінарний підхід вимагає використання як кількісних, так і якісних методів та інструментів, а також різнорівневого аналізу (на рівні окремого учня, на рівні шкільної системи, на рівні суспільних запитів) [54; 66; 72].

Обрана стратегія базується на принципі комплексності: наприклад, щоб зрозуміти готовність учня, ми розглядаємо її критерії у взаємозв'язку (мотивація пов'язана зі знаннями про себе і світ професій, а вони впливають на практичні дії щодо вибору), та враховуємо різні перспективи – педагогічну (як виховати цю готовність), психологічну (як вона виникає у особистості) і соціологічну (як соціум підтримує або обмежує професійний вибір). При цьому дослідження спирається на об'єктивність (результати опитувань, тестувань, що дають кількісні дані) та інтерпретацію цих даних з погляду суб'єктивного досвіду учнів (які переживання, мотиви стоять за тими чи іншими відповідями). Зв'язок об'єктивного і суб'єктивного проявляється, зокрема, при аналізі відповідності між бажаннями молоді і потребами ринку праці: ми намагаємося з'ясувати, наскільки учні усвідомлюють актуальні професійні можливості і чи співвідносять їх зі своїми здібностями та інтересами [5; 40; 75; 86].

Вибір саме такої інтегральної методологічної стратегії дозволяє отримати багатовимірне уявлення про готовність до професійного самовизначення. По-перше, ми дістаємо цілісну картину феномена, не обмежуючись лише психологічним або лише соціальним аспектом. По-друге, стратегія забезпечує наукову обґрунтованість: кожен висновок спирається на

поєднання теоретичних положень і підтверджень емпіричними даними. По-третє, вона має практичну значущість, адже аналіз зв'язків між різними чинниками (особистісними і середовищними) дозволяє розробити рекомендації одночасно для учнів (як їм краще підготуватися до вибору професії) і для шкіл чи освітніх органів (як створити умови, що підвищують готовність молоді до свідомого професійного вибору) [46; 54; 67].

Отже, методологічні підходи та принципи, розглянуті у цьому підрозділі, визначають напрям нашого дослідження профорієнтації. На їх основі вибудовано логіку і стратегію вивчення готовності учнів до професійного самовизначення. Такий науково вивірений підхід забезпечує достовірність отриманих результатів і сприяє розв'язанню поставлених у роботі завдань, поєднуючи гуманістичну спрямованість з вимогами науковості та практичної корисності отриманих висновків [67; 75].

2.2 Організація дослідження: характеристика бази та вибірки

Глибокі соціально-економічні трансформації, процеси глобалізації й цифровізації, зміни на ринку праці, посилені ще й умовами воєнного стану, істотно ускладнюють завдання професійного самовизначення для сучасної молоді. Зокрема, невизначеність майбутнього, що посилюється в умовах війни, ускладнює старшокласникам вибір свого професійного шляху. Пандемія та воєнні дії призвели до дистанційного навчання і зниження рівня соціалізації учнів, що обмежує їхні можливості для самопізнання та проби сил у різних видах діяльності [11; 42]. Одночасно глобальні тенденції та технологічні зміни формують нові вимоги до компетентностей випускників; з'являються нові професії, розширюються можливості віддаленої роботи, посилюється конкуренція на світовому ринку праці. За таких обставин особливо актуальною є потреба в осмисленій профорієнтації [69] – створенні умов для свідомого вибору професії на основі глибокого розуміння учнями своїх інтересів, здібностей і цінностей. Вітчизняні науковці наголошують, що

професійна орієнтація молоді має адаптуватися до сучасних викликів, враховуючи вплив воєнного стану, зміни на ринку праці та руйнацію звичного укладу життя, пропонуючи нові форми підтримки учнівської молоді у виборі кар'єри [11; 42]. Таким чином, обрана тема дослідження зумовлена нагальною потребою вдосконалення профорієнтаційної роботи зі старшокласниками в умовах сьогодення [47].

Мета дослідження полягає у виявленні психологічних особливостей професійного самовизначення старшокласників в сучасних умовах та обґрунтуванні підходів до профорієнтаційної роботи з ними. Об'єктом дослідження є процес професійної орієнтації учнів старшої школи. Предметом дослідження виступають взаємозв'язки між професійними інтересами, мотивацією до вибору професії та готовністю старшокласників до усвідомленого професійного вибору [16; 70].

У дослідженні висунуто припущення, що готовність учнів 10–11 класів до вибору професії має статистично значущий зв'язок із їхніми професійними інтересами та мотиваційною спрямованістю: що більш чітко сформовані й усвідомлені інтереси та внутрішня мотивація старшокласників, то вищою є їхня здатність зробити обґрунтований професійний вибір [54; 85].

Для досягнення поставленої мети було визначено такі основні завдання дослідження:

1. Проаналізувати науково-психологічну літературу з проблем професійної орієнтації молоді, зокрема концепції професійного самовизначення та готовності до вибору професії, беручи до уваги сучасні соціокультурні умови (глобалізацію, цифровізацію, воєнний стан тощо) [16; 34;].

2. З'ясувати теоретичні й методологічні засади дослідження професійних інтересів і мотиваційної сфери старшокласників на основі класичних теорій та сучасних досліджень (теорія вибору професії Дж. Голланда, концепція розвитку кар'єри Д. Супера, положення про професійне самовизначення Є. Клімова, підходи Л. Йовайші тощо) [90; 92].

3. Добрати та обґрунтувати комплекс валідних психодіагностичних методик для оцінювання професійних інтересів, схильностей, мотивації та готовності старшокласників до вибору професії (зокрема, методики Голланда, «Карта інтересів», тест професійної готовності Клімова, опитувальник професійних схильностей Л. Йовайші) [16; 27; 45; 53].

4. Провести емпіричне дослідження серед учнів 10–11 класів (вибірка – 50 осіб) для виявлення їх профілю інтересів, професійних схильностей, рівня мотивації та готовності до вибору професій [16; 49; 72; 82].

5. Здійснити кількісний та якісний аналіз результатів, встановити взаємозв'язки між показниками інтересів, мотивації і готовності до професійного самовизначення старшокласників; перевірити висунуту гіпотезу за допомогою статистичних методів [5].

6. Розробити рекомендації щодо вдосконалення профорієнтаційної роботи зі старшими підлітками з урахуванням виявлених особливостей та взаємозв'язків (на основі отриманих результатів) [46; 54; 67].

Теоретичною базою дослідження слугують класичні психологічні теорії та сучасні підходи до професійного самовизначення особистості, які знаходять практичне застосування у системі профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю [38; 66; 92].

Використано положення теорії розвитку кар'єри Д. Супера, який трактує професійний шлях як послідовність етапів самореалізації, пов'язаних із формуванням і втіленням життєвої концепції особистості протягом усього життя. Значну роль у конструюванні інструментарію дослідження відіграла типологічна теорія професійного вибору Дж. Голланда, відповідно до якої професійні інтереси особистості класифікуються за шістьма типами (RIASEC), а ефективність професійного вибору залежить від відповідності між особистісним профілем і середовищем діяльності [90].

У дослідженні мотиваційних компонентів профорієнтаційної готовності було використано підходи Л. Йовайші, що стосуються вивчення професійної

спрямованості учнів через аналіз домінуючих мотивів (суспільні, пізнавальні, індивідуальні, матеріальні) [43].

Особливу увагу приділено ідеям сучасних українських науковців у галузі професійної орієнтації та особистісного розвитку, зокрема: Г. О. Балла, С. Д. Максименка, В. А. Семиченко, Н. А. Побірченко. У їхніх працях висвітлюються психологічні механізми професійного самовизначення молоді, значення рефлексії та ціннісної сфери в процесі професійного вибору, акмеологічні засади становлення особистості.

Окреме місце займають концептуальні підходи, розроблені Українським інститутом розвитку освіти (УІРО), які лягли в основу таких інструментів, як тест «Моє професійне майбутнє», «Професійні цінності старшокласника», а також «Профорієнтаційний профіль компетентностей». Їхня адаптація до потреб ЗЗСО дозволила забезпечити методичну валідність та відповідність чинній освітній парадигмі [14; 46; 66].

Методологічно дослідження ґрунтується на поєднанні компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів, які є ключовими для реалізації профорієнтації в умовах Нової української школи. У роботі дотримано принципів науковості, системності, індивідуалізації та інноваційності [16; 54; 66; 67].

Для емпіричного вивчення заявленого предмета було обрано чотири взаємодоповнюючі психодіагностичні методики, адаптовані до освітніх умов України та апробовані в роботі з учнями старших класів [54; 66; 72; 82].

Перша — опитувальник професійних уподобань Дж. Голланда (RIASEC), що дає змогу визначити тип особистості учня та спектр його провідних інтересів у шести професійних сферах: реалістичній, дослідницькій, артистичній, соціальній, підприємницькій та конвенційній. Ця методика є універсальним і валідним інструментом, широко рекомендованим у системі кар'єрного консультування та адаптованим для шкільної профорієнтації [66; 90].

Другою методикою виступає українська «Карта інтересів», розроблена на основі практик центрів зайнятості та методичних матеріалів МОН. Вона спрямована на діагностику сталих пізнавальних і професійних інтересів учнів у таких сферах, як техніка, природа, мистецтво, підприємництво, соціальні взаємодії тощо. Цей інструмент деталізує результати RIASEC, розкриваючи конкретні напрями зацікавленості учнів [90].

Третьою методикою є тест «Моє професійне майбутнє», створений Українським інститутом розвитку освіти (УІРО). Він дозволяє оцінити рівень сформованості готовності до професійного самовизначення, зокрема: усвідомлення власних намірів, володіння інформацією про обрану сферу, наявність цілей і плану професійного розвитку [17; 48; 70]. Методика враховує сучасні освітні виклики та компетентнісний підхід, є інтегральним інструментом для вимірювання профорієнтаційної готовності [16; 66; 69].

Четверта методика — опитувальник професійної спрямованості Л. Йовайші, адаптований до шкільної практики українськими фахівцями. Вона призначена для визначення домінуючих мотиваційних орієнтацій (суспільних, пізнавальних, індивідуальних, матеріальних) та узгодження їх із вибором професійної сфери [15; 43].

Сукупне використання зазначених чотирьох методик забезпечує комплексне охоплення ключових компонентів професійного самовизначення старшокласників: мотиваційно-ціннісного (інтереси, цінності, мотиви), особистісно-психологічного (тип особистості, домінантні інтереси), когнітивно-поведінкового (готовність до прийняття рішення, наявність плану дій). Це дає змогу повноцінно оцінити профорієнтаційний потенціал учнів і перевірити гіпотезу про взаємозв'язок між їх інтересами, мотивацією та готовністю до професійного вибору [5; 17; 43; 84; 85].

Крім зазначених емпіричних методик, у дослідженні використовувалися теоретичні методи: аналіз і синтез наукових джерел, порівняння концепцій, узагальнення підходів. На цьому етапі уточнювалися дефініції ключових понять (професійна орієнтація, самовизначення, мотивація тощо) і

формувалися показники для подальшого емпіричного вимірювання [66; 77; 78; 84; 85].

Під час психодіагностичного етапу також застосовувалося спостереження за реакціями учнів у процесі проходження тестування та короткі індивідуальні бесіди, що сприяли уточненню відповідей, підвищенню мотивації до участі й забезпеченню якісного зворотного зв'язку [49; 53; 72].

Для опрацювання емпіричних даних використовувалися методи математичної статистики. Зокрема, було проведено кореляційний аналіз, що дозволив виявити статистично значущі зв'язки між показниками професійних інтересів, мотиваційної спрямованості та готовності до вибору професії. Розрахунки здійснювалися із застосуванням коефіцієнта кореляції Пірсона (r) за умови дотримання прийнятного рівня значущості ($p < 0,05$), після чого результати інтерпретувалися з урахуванням психологічного змісту досліджуваних змінних [72; 82].

Проведення дослідження відповідало загальноприйнятим етичним вимогам психологічних і педагогічних студій. Участь старшокласників у тестуванні була повністю добровільною: до початку роботи отримано інформовану згоду від самих учасників та їхніх батьків (з огляду на неповнолітній вік респондентів). Анкетні дані оброблялися анонімно, результати використовувалися лише у зведеному вигляді й не передавалися третім особам. Дослідження не передбачало жодного оцінювання чи ранжування учнів і не впливало на їхній освітній статус; респонденти могли у будь-який момент припинити участь без жодних наслідків. Під час тестування підтримувався доброзичливий, ненапружений психологічний клімат, що сприяв відвертим відповідям і, відповідно, підвищував надійність отриманих даних [54; 72; 82].

Емпірична частина дослідження проводилася на базі Одеського ліцею №63 Одеської міської ради — закладу загальної середньої освіти III ступеня, що функціонує у місті Одеса. Цей навчальний заклад є багатoproфільним, із класами гуманітарного, природничо-математичного та суспільно-

економічного спрямування. Різнопрофільність освітнього середовища створила сприятливі умови для формування збалансованої та варіативної вибірки [33; 66].

Загальна чисельність вибірки склала 50 респондентів — учнів 10–11 класів віком від 15 до 17 років, що перебувають на етапі завершення шкільного навчання та активного професійного самовизначення. Серед опитаних було 28 дівчат (56%) та 22 юнаків (44%). За класами навчання респонденти розподілилися наступним чином: 26 осіб з 10-х класів (52%) та 24 особи з 11-х класів (48%) (Додаток Г)

Стосовно профілю навчання, у вибірку увійшли:

- 18 учнів (36%) з гуманітарних (філологічних) класів,
- 16 учнів (32%) з природничо-математичних класів,

16 учнів (32%) із суспільно-економічних класів (Додаток Д)

Варіативність також забезпечена за показником академічної успішності: 14 осіб (28%) мали високий рівень навчальних досягнень, 21 (42%) — достатній, 13 (26%) — середній, і ще 2 учні (4%) — початковий рівень. Такий розподіл відображає повний спектр навчальних можливостей і дозволяє провести більш репрезентативний аналіз профорієнтаційної готовності залежно від навчальних досягнень.

Також важливим є факт участі школярів у профільних або факультативних заняттях: 38 респондентів (76%) брали участь у таких заходах, що свідчить про наявність додаткового професійного досвіду, тоді як 12 осіб (24%) такого досвіду не мали.

Вибірка була сформована за принципом добровільної участі — усі учні старших класів ліцею були запрошені до участі в опитуванні, з них 50 осіб погодилися взяти участь. Хоча вибірка не претендує на загальнонаціональну репрезентативність, вона є внутрішньо репрезентативною для умов закладу, оскільки охоплює різні соціально-демографічні, академічні та мотиваційні характеристики старшокласників.

Таким чином, дослідження проводилося в адекватних емпіричних умовах, а сформована вибірка (див. Додатки Г, Д) відображає основні особливості цільової групи — учнів, які перебувають у стані активного професійного самовизначення. Це забезпечує достовірність та обґрунтованість отриманих результатів і їх подальше використання для вдосконалення профорієнтаційної роботи в ЗЗСО.

Запропонований дизайн дослідження передбачає вивчення взаємозв'язків між ключовими складовими профорієнтаційної готовності старшокласників, зокрема професійними інтересами, особистісною мотивацією та усвідомленістю професійного вибору. У цьому контексті застосування кореляційного аналізу як методу математичної статистики є цілком обґрунтованим, оскільки дозволяє перевірити гіпотезу про наявність статистично значущого зв'язку між цими змінними [72].

Для емпіричної перевірки гіпотези були використані результати двох психодіагностичних методик:

Опитувальник професійних інтересів Дж. Голланда (адаптована RIASEC-модель) дозволяє класифікувати типи професійних інтересів учнів (реалістичний, дослідницький, артистичний, соціальний, підприємницький, конвенційний) і виявити, які типи є домінантними у респондентів.

Профорієнтаційний тест «Моє професійне майбутнє», розроблений Українським інститутом розвитку освіти, дає змогу оцінити рівень сформованості професійних намірів, усвідомленості у виборі професії та здатності до самостійного кар'єрного планування[17; 48; 66; 70].

Кореляційний аналіз здійснювався для виявлення залежностей між:

- типом професійних інтересів (за Голландом) та рівнем готовності до професійного вибору (за результатами тесту УІРО);
- вираженістю окремих інтересів (наприклад, соціального чи підприємницького типу) та плановістю, реалістичністю й упевненістю у виборі професії.

Розрахунки виконувалися з використанням коефіцієнта кореляції Пірсона (r) для метричних шкал з дотриманням статистичної значущості ($p < 0,05$). Позитивна кореляція між рівнем вираженості профільного інтересу (наприклад, соціального чи дослідницького типу) та показниками усвідомленості професійного вибору може свідчити про цілісність і зрілість профорієнтаційної готовності [17; 43; 70].

Таким чином, кореляційний аналіз у цьому дослідженні виконував дві основні функції:

Аналітичну — дозволив перевірити гіпотезу про взаємозв'язок між змістовими компонентами професійної орієнтації;

Практичну — надав змогу виділити ті типи інтересів, які можуть бути надійними індикаторами високої готовності до професійного вибору.

Отримані результати кореляційного аналізу дали змогу уточнити структуру профорієнтаційної готовності учнів, зробити висновки про специфіку її компонентів та сформулювати рекомендації для подальшої оптимізації профорієнтаційної роботи в закладах освіти [46; 67; 70].

Використання саме адаптованої RIASEC-моделі та тесту UIPO дозволило уникнути застарілих чи невалідних підходів і підвищити обґрунтованість висновків на основі актуального українського інструментарію [66; 72; 82].

2.3. Методики та інструментарій вивчення профорієнтаційної готовності учнів

У контексті сучасної профорієнтаційної роботи доцільно виокремити декілька груп методів і інструментів, які можуть доповнювати базовий психодіагностичний комплекс, використаний у дослідженні. Профорієнтаційна готовність розглядається як комплексна характеристика, що включає мотивацію, знання про професії, самооцінку здібностей, емоційну стійкість та вміння планувати кар'єру, тому для її вивчення доцільно поєднувати кількісні та якісні підходи [72; 82].

До кількісних методів належать, насамперед, стандартизовані тести, що дають можливість отримати формалізовані, зіставні результати. Окрім уже згаданого опитувальника професійних інтересів Дж. Голланда (RIASEC), у вітчизняній практиці широко використовуються методики діагностики професійних інтересів (зокрема на основі типології Є. Клімова) та різні тест-карти, спрямовані на оцінювання інформованості, мотивації та рівня самоорганізації учнів у процесі вибору професії. Важливу роль відіграють також анкети на кшталт «Моя майбутня професія», які дають змогу з'ясувати джерела інформації про професії, провідні фактори вибору (матеріальна винагорода, престиж, можливості самореалізації тощо) і виявити чинники впливу з боку сім'ї та соціального оточення. Шкали професійної самоефективності дозволяють кількісно оцінити впевненість старшокласників у власних силах досягти поставлених навчальних і кар'єрних цілей. У деяких випадках доречною є й проєктивна діагностика (метод незавершених речень, тематичні малюнки на кшталт «Я через 10 років»), яка допомагає виявити приховані установки й очікування щодо професійного майбутнього [44; 72].

Якісні методи доповнюють кількісні, поглиблюючи розуміння внутрішнього світу учня та контексту його професійного вибору. Глибинні інтерв'ю дають змогу обговорити зі старшокласниками їхні страхи, сумніви, уявлення про «ідеальний робочий день», приклади успішного чи невдалого професійного вибору в оточенні. Спостереження за поведінкою учнів під час профорієнтаційних ігор, тренінгів, екскурсій на підприємства дозволяє оцінити рівень активності, ініціативності, емоційної включеності, здатність ставити запитання фахівцям. Аналіз продуктів діяльності (есе, презентацій, особистих портфоліо) дає підстави судити про логіку аргументації, глибину розуміння професійних вимог, здатність співвіднести власні можливості з очікуваннями ринку праці [56; 72; 82]. Ефективною формою роботи є також фокус-групові дискусії на теми «Професії майбутнього», «Якою я бачу свою кар'єру», які стимулюють рефлексію та сприяють формуванню більш реалістичних уявлень про професійну сферу [4; 7; 74].

Значно розширюють можливості профдіагностики сучасні цифрові інструменти. Онлайн-платформи з профорієнтаційними тестами забезпечують інтерактивний формат проходження опитувань та автоматичне формування попередніх рекомендацій щодо можливих напрямів професійного розвитку. Віртуальні екскурсії та 3D-тури підприємствами дають учням змогу «приміряти» на себе різні професійні ролі, не виходячи за межі освітнього закладу. Програми для візуалізації (інтелект-карти, кар'єрні дорожні карти) сприяють структуризації інформації про професію, її «плюси» і «мінуси», етапи побудови кар'єри. Окремий напрям становлять штучний інтелект та чат-боти профорієнтаційного спрямування, які на основі відповідей учня можуть пропонувати орієнтовний перелік професій для подальшого обговорення з педагогом чи психологом [26].

Вибір конкретних методик і інструментів має здійснюватися з урахуванням низки критеріїв. Суттєвим є віковий чинник: для учнів середньої ланки (5–7 класи) доречними є ігрові, образні, проєктивні методи, тоді як для старшокласників більш інформативними є стандартизовані тести, аналіз життєвих кейсів, дискусійні форми роботи. Важливу роль відіграють ресурси закладу освіти – наявність комп'ютерної техніки, доступу до інтернету, підготовленість педагогів до використання цифрових сервісів. За обмежених ресурсів пріоритетними залишаються паперові анкети, групові тренінги та бесіди. Не менш значущою є мета дослідження: якщо йдеться про констатацію поточного стану профорієнтаційної готовності, доцільно робити акцент на кількісних методах; якщо ж завдання полягає в розробленні індивідуальних рекомендацій і супроводу, переважають якісні інтерв'ю та консультативні форми роботи [8; 17; 72].

Інтерпретація результатів профдіагностики повинна відбуватися в системі координат «учень – родина – школа» [35; 46; 67]. Дані тестів та анкет доцільно узагальнювати у вигляді профільних звітів, у яких наочно (за допомогою таблиць, графіків, діаграм) подаються сильні сторони, зони розвитку, провідні інтереси й мотиви учня. На підставі цього формуються

рекомендації для педагогів і батьків щодо підтримки професійного самовизначення: наприклад, залучення учня з вираженим соціальним типом інтересів до волонтерських проєктів чи діяльності в громадських організаціях. У процесі аналізу важливо уникати типових помилок – абсолютизації результатів одного тесту, ігнорування соціального контексту (впливу родини, економічної ситуації, воєнного стану), недооцінки суб'єктивних переживань і життєвих планів учня [56; 70].

Окремий інтерес становлять комплексні формати профорієнтаційного дослідження, які поєднують кілька методів у єдиній логіці [67; 72; 82]. Зразковою може бути послідовність, коли спочатку проводиться онлайн-тестування за моделлю RIASEC із визначенням професійного типу особистості, далі учні виконують творче завдання (есе «Моя професія в 2030 році»), беруть участь у груповій дискусії з представниками різних професій, а завершальним етапом виступає складання індивідуального кар'єрного плану в цифровому чи паперовому форматі. Такий підхід дозволяє не лише діагностувати рівень готовності, а й одночасно сприяти її розвитку [67; 72].

З огляду на тенденції 2025 року, важливо враховувати нові тренди в організації профорієнтаційних досліджень: гейміфікацію (використання ігрових і VR-симуляцій для «професійних проб»), застосування технологій аналізу великих даних для прогнозування попиту на професії в регіоні, інтеграцію профорієнтаційних сервісів у цифрові освітні платформи. Усе це розширює можливості педагогів і психологів щодо вивчення та підтримки профорієнтаційної готовності молоді, а також підкреслює необхідність постійного оновлення інструментарію відповідно до викликів часу [46; 66; 67].

У старшій школі профорієнтаційна готовність розглядається як узгоджена сукупність особистісних якостей, знань і вмінь, завдяки якій учень здатний робити обдуманий і самостійний вибір подальшого професійного шляху. Вона виявляється в тому, що старшокласник усвідомлює ситуацію вибору, намагається активно шукати власний шлях, орієнтується в особливостях різних видів діяльності та співвідносить їх із власними

можливостями й інтересами. У більшості праць підкреслюється, що така готовність має багатокomпонентну будову і охоплює щонайменше три взаємопов'язані складові.

Мотиваційна складова відображає ставлення школяра до професійного самовизначення, наявність інтересу до майбутньої діяльності, внутрішні причини вибору і прагнення до самореалізації.

Когнітивна складова стосується обізнаності учня і щодо власних особливостей (здібностей, схильностей, цінностей), і щодо світу професій – тобто розуміння вимог тієї сфери, яка його приваблює.

Практична (діяльнісна) складова пов'язана з умінням планувати подальший освітньо-професійний шлях і здійснювати конкретні кроки для його реалізації: брати участь у профорієнтаційних заходах, шукати інформацію про навчальні заклади, набувати первинного досвіду діяльності [10; 17; 70].

Узагальнення теоретичних підходів дає підстави стверджувати, що готовність до професійного вибору виникає на стику трьох важливих чинників: внутрішньої мотивації учня, його поінформованості про власні особливості й можливі професійні напрями, а також наявності хоча б початкового досвіду планування та дій у цьому напрямі. Найінтенсивніше цей процес відбувається у старшому підлітковому віці, коли підліток уже здатний до рефлексії та прийняття відповідальних рішень, а отже – є чутливим до цілеспрямованого педагогічного впливу. Отже, усвідомлений вибір професії можна розглядати як результат узгодженого розвитку мотиваційного, когнітивного і практично-діяльнісного компонентів, що у сукупності створюють підґрунтя для побудови індивідуального кар'єрного плану [17; 48; 70].

Для вивчення профорієнтаційної готовності старшокласників у дослідженні використано комплекс психодіагностичних методик, які відповідають трьом ключовим компонентам готовності: мотиваційному, когнітивному та практичному. Замість опитувальника Л. Кабардової, який має

російське походження, було застосовано методики, офіційно рекомендовані або розроблені в Україні [66].

Зокрема, **профорієнтаційний тест «Моє професійне майбутнє»** (Додаток В), створений Українським інститутом розвитку освіти, став основним інструментом для кількісної оцінки рівня усвідомленості вибору, готовності до побудови професійної траєкторії та реалістичності очікувань. Методика містить блоки, що охоплюють мотиваційний, когнітивний та практичний компоненти, й орієнтована на учнів 9–11 класів. Завдяки цій методиці можна окремо оцінити:

- ставлення до професійного самовизначення;
- поінформованість про світ професій;
- відповідність намірів реальним можливостям і знанням учня [17; 70].

Доповненням до тесту виступає **опитувальник професійних інтересів Дж. Голланда (RIASEC)** (Додаток А)

В українській адаптації, який дозволяє класифікувати професійні уподобання за шістьма типами (реалістичний, дослідницький, артистичний, соціальний, підприємницький, конвенційний). Цей тест допомагає встановити, до яких сфер діяльності учень має найбільший інтерес, що вказує на потенційну професійну відповідність [90].

Також застосовано **українську «Карту інтересів»** (Додаток Б), рекомендовану центрами зайнятості. Вона дозволяє деталізувати схильності учнів до певних галузей: техніка, природа, люди, інформація, мистецтво, бізнес. Методика виявляє мотиваційні домінанти та допомагає визначити попередні професійні орієнтири [43].

Окрему роль у дослідженні відіграв **опитувальник професійної спрямованості Л. Йовайша** (Додаток Г), адаптований для українських умов. Цей інструмент діагностує внутрішні й зовнішні мотиви вибору професії: матеріальні, пізнавальні, соціальні, індивідуальні. Він дав змогу встановити, які типи мотивації переважають у старшокласників і наскільки усвідомленим є їхній вибір [15; 43].

З метою збору суб'єктивних даних також застосовано анкету «Мої життєві та професійні плани». Вона дозволила виявити:

- наявність визначеності у виборі майбутнього фаху;
- чинники, що впливають на вибір (родина, ЗМІ, вчителі);
- рівень поінформованості про обрану професію;
- самооцінку відповідності власних якостей вимогам професії.

Комбінування стандартизованих тестів та авторських анкет забезпечило повноцінне охоплення феномену профорієнтаційної готовності: від ціннісних орієнтацій до конкретних професійних планів та дій.

Для наочності наведемо основні методики, що були застосовані у дослідженні профорієнтаційної готовності, та їх призначення [72; 82] (див. таб. 2.3.1)

Таблиця 2.3.1

Основні методики діагностики профорієнтаційної готовності учнів

Методика	Автор(и) / Інституція	Призначення
Опитувальник професійних інтересів (RIASEC)	Дж. Голланд / українська адаптація (МОН, центри зайнятості)	Визначення типу професійних інтересів за шістьма профілями (реалістичний, дослідницький, артистичний, соціальний, підприємницький, конвенційний). Виявляє провідний професійний тип учня.
Українська «Карта інтересів»	Центри зайнятості України спільно з МОН	Виявлення схильностей у ключових сферах діяльності (люди, природа, техніка, мистецтво, бізнес, інформація). Дозволяє визначити мотиваційні домінанти та попередні професійні орієнтири учня.
Профорієнтаційний тест «Моє професійне майбутнє»	Український інститут	Оцінювання рівня усвідомленості професійного вибору, сформованості намірів, реалістичності очікувань,

	розвитку освіти (UIPO)	здатності до планування професійної траєкторії. Вимірює інтегральний рівень профорієнтаційної готовності.
Опитувальник професійної спрямованості Л. Йовайша	Л. Йовайша (українська адаптація психологів)	Дослідження внутрішніх і зовнішніх мотивів професійного вибору: соціальних, матеріальних, пізнавальних, індивідуальних. Визначення провідних мотивацій та глибини усвідомлення професійного вибору учня.

Здійснений теоретико-методичний огляд дав змогу по-новому конкретизувати зміст поняття «профорієнтаційна готовність». У даному дослідженні воно трактується як результат поєднання кількох складників: певного рівня особистісної зрілості й мотиваційно-ціннісної спрямованості учня, його поінформованості про власні можливості та про світ професій, а також сформованих умінь планувати подальший освітньо-професійний шлях [16; 17; 70]. Запропонована структура узагальнює й інтегрує напрацювання зарубіжних (Д. Супер, Дж. Голланд) та українських (Є. Клімов, Н. Чепелєва та ін.) дослідників, поєднуючи їх у єдину модель. На відміну від підходів, де розглядали переважно окремі компоненти (наприклад, лише мотиваційний чи інформаційний), у цій роботі готовність старшокласників до професійного самовизначення аналізується як цілісне, багатовимірне утворення [16; 54; 67; 70].

Наукову новизну роботи також забезпечує запропонований комплекс діагностичних засобів: поєднання кількох стандартизованих тестів та авторської анкети дало можливість отримати багатовимірне уявлення про стан профорієнтаційної готовності старшокласників. Такий підхід дозволив одночасно оцінити мотиваційні, когнітивні й поведінкові аспекти готовності та простежити їх взаємозв'язки. Важливою складовою новизни є й те, що інтерпретація даних здійснювалася з урахуванням сучасних соціокультурних реалій – наслідків воєнного стану, цифровізації освіти, змін на ринку праці, що

не завжди належним чином відображалось в попередніх дослідженнях [11; 42; 66; 69].

Узагальнення отриманих результатів у поєднанні з аналізом літератури показує, що значна частина старшокласників орієнтується переважно на утилітарні мотиви професійного вибору (рівень оплати, престижність спеціальності), тоді як мотиви покликання й самоактуалізації відступають на другий план. Така тенденція уточнює сучасні уявлення про мотиваційну структуру професійного самовизначення молоді й узгоджується з висновками інших дослідників [15; 43].

Таким чином, результати дослідження поповнюють теорію профорієнтації новими даними щодо рівня готовності випускників школи та чинників, які на неї впливають.

Теоретичний аналіз дозволив висунути низку припущень щодо профорієнтаційної роботи і готовності учнів, які знайшли своє підтвердження в ході дослідження. Зокрема, було гіпотезовано, що внутрішня мотивація та усвідомленість професійного вибору позитивно впливають на рівень готовності старшокласників до професійного самовизначення. Отримані результати це підтвердили: більшість учнів з низьким рівнем готовності виявилися тими, хто не вважає професію значущою для свого життя або не визначився з інтересами [15; 43; 70].

Як показано у дослідженні, 56% опитаних старшокласників фактично не розглядають майбутню професію як цінність, і саме ця група продемонструвала найнижчі показники готовності. Навпаки, ті небагато (близько 6%), хто сприймає професійне самовизначення серйозно і остаточно, досягли високого рівня готовності. Таким чином, припущення про ключову роль мотиваційно-ціннісного ставлення до вибору професії було підтверджено емпірично [15; 43; 70].

Крім того, гіпотеза про те, що поінформованість учнів сприяє їхній профорієнтаційній готовності, також знайшла підтримку. Теорія передбачала, що недостатня обізнаність про світ професій і про власні здібності стане

суттєвою перешкодою для сформованості готовності. За результатами опитування, 48% старшокласників з низькою готовністю мали низький рівень знань про обрану професію. Виявлено що учні, які не володіють інформацією про професійні сфери та не аналізують свої можливості, здебільшого опинилися у групі з низькою готовністю. Це підтверджує теоретичне припущення про важливість когнітивного компонента. Учні, які продемонстрували ширшу поінформованість, частіше виявлялися у групі з високою готовністю, хоча таких меншість – близько 16% за одним із критеріїв [16; 70].

Інші теоретичні припущення, зокрема щодо необхідності практичної підтримки (тренінгів, консультацій) для підвищення профорієнтаційної готовності, будуть перевірені у практичній частині дослідження. В цілому ж, на цьому етапі можна констатувати, що теоретично обґрунтовані чинники – мотивація, обізнаність, активність учня – дійсно суттєво впливають на успішність професійного самовизначення [15; 16; 43; 70].

Висновки нашого теоретико-емпіричного аналізу узгоджуються із даними сучасних наукових робіт. Зокрема, частка старшокласників з низьким рівнем профорієнтаційної готовності сягає 48%, середній рівень мають близько 34%, а високий – лише 18% випускників [17; 56; 70].

Для визначення рівнів профорієнтаційної готовності старшокласників було застосовано комплекс українських діагностичних методик, до якого увійшли: *Профорієнтаційний тест «Моє професійне майбутнє» (UIPO)*; *Опитувальник професійних інтересів RIASEC*; *Українська «Карта інтересів»*; *Опитувальник професійної спрямованості Л. Йовайша (адаптований)*.

Виявлення мотиваційного компоненту здійснювалось за допомогою тесту Йовайша та частково — тесту «Моє професійне майбутнє». Учні оцінювали причини вибору професії (пізнавальні, матеріальні, соціальні мотиви), що дозволило визначити глибину їхнього внутрішнього інтересу [43].

Діагностика когнітивного компоненту методики RIASEC та «Моє професійне майбутнє» допомогли встановити:

- наскільки учні знають особливості професійної сфери, яка їх цікавить;
- чи можуть співвіднести власні здібності з вимогами професії;
- чи володіють базовою інформацією про шлях здобуття освіти.

Оцінка практично-діяльнісного компоненту за результатами тесту «Моє професійне майбутнє» оцінювалась готовність:

- планувати професійну траєкторію [17; 48; 70],
- здійснювати конкретні кроки (участь у профорієнтаційних заходах, пошук інформації),
- оцінювати власні ресурси та обмеження.

На рисунку 2.3.1 розподілу рівнів профорієнтаційної готовності старшокласників представлено графік (Додаток Е), який відображає результати комплексної діагностики профорієнтаційної готовності старшокласників, які були отримані на основі інтегральних показників трьох ключових компонентів – мотиваційного, когнітивного та практично-діяльнісного. Проведене дослідження дозволило виокремити три рівні сформованості профорієнтаційної готовності [17; 70].

Низький рівень виявлено у 48 % старшокласників. Для цієї групи характерні ситуативний, поверховий інтерес до професії без глибокої внутрішньої мотивації, низька поінформованість щодо вимог сучасних професій та відсутність уміння планувати індивідуальну професійну траєкторію. Учні цієї групи часто уникають діяльності, пов'язаної з прийняттям відповідальних рішень, демонструють обмежене знання про ринок праці та схильні керуватися зовнішніми мотивами вибору («так хочуть батьки», «потрібно щось обрати»). Застосування української «Карти інтересів» та тесту «Моє професійне майбутнє» підтвердило недостатню сформованість професійних орієнтацій у даної категорії учнів [16; 43].

Середній рівень притаманний 34 % опитаних. До цієї групи належать учні, які мають певні професійні наміри, але ці наміри є частково сформованими та недостатньо обґрунтованими. Хоча вони демонструють базове розуміння власних здібностей і загальну обізнаність про певні

професійні сфери, їхні уявлення часто не є системними. За адаптованою методикою Л. Йовайша виявлено змішану мотивацію: поєднання внутрішніх інтересів (самореалізація, пізнавальна активність) та зовнішніх мотивів (престижність професії, матеріальні очікування). Типи професійних уподобань, визначені за моделлю RIASEC, у багатьох учнів цієї групи є нечітко вираженими, що свідчить про перехідний стан професійного самовизначення [90].

Високий рівень, властивий лише 18 % старшокласників, характеризується чітко сформованими професійними намірами, усвідомленою внутрішньою мотивацією («обрана професія відповідає моїм інтересам»), глибокою поінформованістю про професійні вимоги та здатністю реалістично оцінювати власні можливості. Учні з високим рівнем готовності вже здійснюють конкретні кроки щодо реалізації професійних планів: відвідують профільні курси, беруть участь у проєктах, консультуються зі спеціалістами. Типи професійних інтересів у них є чітко вираженими, що відповідає даним RIASEC-діагностики й свідчить про сформованість професійних уподобань [43].

Загальний аналіз засвідчує, що майже половина учнів (48 %) не готова до усвідомленого вибору професії, а високий рівень притаманний лише 18 % старшокласників, тоді як сумарно 82 % учнів демонструють низьку або середню готовність. Такий розподіл підтверджує наявність системної проблеми у сфері шкільної профорієнтації. Подібні тенденції відзначають і інші дослідники: за результатами одного з психолого-педагогічних експериментів, понад 70 % старшокласників не досягають необхідного рівня професійної визначеності, що пов'язано з домінуванням зовнішніх чинників впливу (родина, соціальне оточення), а також переважанням утилітарних мотивів, таких як матеріальна вигода чи престижність професії. Зіставлення отриманих результатів з даними інших наукових праць підтверджує їх валідність та узгодженість із загальною ситуацією в українській освіті [66; 72; 82].

Таким чином, результати дослідження демонструють масовий характер проблеми недостатньої сформованості профорієнтаційної готовності. Це підкреслює важливість системної профорієнтаційної роботи у закладах загальної середньої освіти, активного використання стандартизованих українських діагностичних методик та цілеспрямованого формування навичок професійного вибору протягом усіх років навчання в старшій школі [46; 66; 67].

Обрані методики дослідження дозволили комплексно охопити різні аспекти профорієнтаційної готовності, проте слід зауважити кілька обмежень [72; 82].

По-перше, вибірка дослідження була відносно невеликою і територіально обмеженою (учні одного регіону), що може обмежувати генералізацію результатів на всю популяцію старшокласників.

По-друге, застосовані діагностичні інструменти базуються на самооцінці учнів, а отже результати могли залежати від суб'єктивності респондентів, рівня їхньої саморефлексії та щирості відповідей. Існує ризик соціальної бажаності у відповідях на анкетні запитання – деякі учні могли давати ті відповіді, які, на їх думку, очікує побачити дослідник або вчитель.

По-третє, методологічною складністю є оцінювання профорієнтаційної готовності у тих учнів, які ще не обрали сферу діяльності взагалі. Наприклад, при заповненні опитувальника професійної готовності такі учні могли відчувати труднощі з оцінкою власних якостей *«у контексті обраної професії»*, оскільки конкретного вибору ще не зроблено. Це накладає певні обмеження на інтерпретацію результатів для групи невизначених школярів.

По-четверте, варто враховувати чинники зовнішнього середовища: у період воєнного стану та економічної нестабільності професійні плани молоді можуть бути більш мінливими, а рівень тривожності – вищим, що могло вплинути на їхні відповіді. Ці обставини виходять за межі контролю дослідника і теж становлять обмеження даного дослідження [11; 42; 66].

Незважаючи на означені слабкі сторони, обрана комбінація методик в

цілому є достатньо надійною і валідною для розв'язання поставлених завдань [72; 82]. Отримані дані репрезентують важливі тенденції, а виявлені взаємозв'язки відповідають теоретичним очікуванням. В майбутніх дослідженнях доцільно збільшити обсяг вибірки та залучити школи з різних регіонів, а також розглянути динамічний аспект – відстежити зміни готовності учнів у часі або після проведення цілеспрямованих профорієнтаційних заходів [46; 67; 72; 82].

На основі викладених методик та теоретичних засад було проведено емпіричне дослідження профорієнтаційної готовності учнів старших класів. Теоретичні припущення, сформульовані у цій главі, потребують практичної перевірки та кількісного підтвердження [75; 82].

Отже, у наступному розділі роботи представлено аналіз отриманих емпіричних даних: рівні профорієнтаційної готовності старшокласників, їхні провідні професійні схильності, а також інтерпретацію виявлених причинно-наслідкових зв'язків. Перехід від теорії до практики дозволяє з'ясувати, наскільки реальна ситуація відповідає наведеним вище теоретичним моделям, та перевірити висунуту гіпотезу в умовах конкретної вибірки [75; 84; 85]. Іншими словами, подальша емпірична частина дослідження слугуватиме верифікацією зроблених теоретичних висновків і базою для розробки практичних рекомендацій щодо підвищення рівня профорієнтаційної готовності учнівської молоді [46; 67].

Висновки до другого розділу

У другому розділі розкрито методичні та організаційні засади дослідження профорієнтаційної готовності старшокласників, що дозволило сформулювати цілісне теоретико-методологічне підґрунтя для подальшого емпіричного аналізу. Показано, що формування готовності до професійного самовизначення є багатовимірним процесом, зумовленим поєднанням особистісних, соціальних та освітніх чинників. Профорієнтаційна готовність

тлумачиться як інтегральна характеристика, що охоплює мотиваційно-ціннісний, когнітивний і діяльнісний компоненти та відображає здатність старшокласника здійснити свідомий, аргументований і відповідальний вибір майбутньої професії.

Аналіз методологічних підходів засвідчив доцільність одночасного використання компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного й системного підходів у вивченні профорієнтаційної готовності. Їх поєднання дає змогу розглядати професійне самовизначення як цілісне явище, що формується на перетині внутрішніх характеристик особистості (інтересів, мотивів, ціннісних орієнтацій) та зовнішніх соціально-освітніх умов (впливу школи, сім'ї, ринку праці). Дотримання принципів науковості, гуманізму, урахування вікових та індивідуальних особливостей, системності, неперервності й варіативності забезпечило логічну побудову процесу організації дослідження відповідно до сучасних вимог соціально-педагогічної науки.

В організаційній частині дослідження було визначено емпіричну базу, описано вибірку та обґрунтовано доцільність застосування саме тих методів і методик, які відповідають віковим та когнітивним можливостям старшокласників. Добір релевантних психодіагностичних інструментів, адаптованих до українського освітнього контексту, забезпечив належний рівень валідності й надійності результатів. До використаного комплексу увійшли: опитувальник професійних інтересів Дж. Голланда (RIASEC), українська «Карта інтересів», профорієнтаційний тест «Моє професійне майбутнє» (УІРО) та опитувальник професійної спрямованості Л. Йовайша. Сукупність цих методик дала змогу всебічно оцінити ключові складові профорієнтаційної готовності — професійні інтереси й схильності, мотиваційні орієнтації, рівень обізнаності про професійні сфери та наявність/сформованість професійних планів.

Теоретико-методичний аналіз дозволив уточнити структуру поняття «профорієнтаційна готовність», а також окреслити актуальні закономірності

та тенденції професійного самовизначення молоді. Встановлено, що помітна частина старшокласників характеризується недостатньою усвідомленістю та реалістичністю професійного вибору, що пов'язано як із переважанням зовнішніх (утилітарних) мотивів, так і з дефіцитом інформації про зміст і вимоги сучасних професій. Наукову новизну дослідження становить інтеграція сучасних українських методик, розроблених УІРО та службами зайнятості, а також урахування впливу актуального соціокультурного контексту (цифровізації, воєнного стану, трансформації ринку праці) при інтерпретації отриманих результатів.

Завдяки застосованому діагностичному комплексу були створені передумови для емпіричної перевірки гіпотези щодо наявності статистично значущих зв'язків між професійними інтересами, мотивацією та рівнем профорієнтаційної готовності. Подальше використання кореляційного аналізу дасть змогу визначити, які саме компоненти профорієнтації виступають провідними предикторами готовності до усвідомленого професійного вибору.

Отже, у другому розділі сформовано науково обґрунтовану методологічну, організаційну та інструментальну основу дослідження. Її цілісність забезпечує логічний перехід до емпіричної частини роботи, у якій буде здійснено аналіз показників профорієнтаційної готовності старшокласників, виявлено взаємозв'язки між провідними чинниками та запропоновано рекомендації щодо оптимізації профорієнтаційної діяльності в закладах загальної середньої освіти.

РОЗДІЛ 3.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

3.1. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження

Процедуру збору емпіричних даних було побудовано відповідно до поставленої мети – оцінити рівень профорієнтаційної готовності старшокласників та отримати статистично надійні результати.

Набір методик, формат тестування та порядок проведення діагностики визначалися предметом дослідження, тобто специфікою проявів профорієнтаційної готовності та умов її формування.

Вибір інструментарію, форм тестування та послідовність проведення діагностики були визначені предметом дослідження, який охоплює *особливості профорієнтаційної готовності старшокласників та умови її формування* [16; 70].

Емпірична робота тривала протягом – 2024/2025 н.р. і включала кілька етапів діагностики. Участь у дослідженні була добровільною. Перед початком тестування учні ознайомлювалися з метою та завданнями дослідження, що відповідає принципам гуманізму й добровільної інформованої згоди, визначеним методологічною основою роботи.

Усього в дослідженні взяли участь 50 старшокласників (учні 10–11 класів), що відповідає вибірці, описаній у розділі 2.2. Усі процедури проводилися у звичних для учнів умовах — у класних аудиторіях або комп'ютерному кабінеті ліцею, у першій половині дня, що сприяло комфортному та стабільному емоційному стану респондентів.

Процедура збору даних була побудована відповідно до завдання №5 магістерської роботи — *провести емпіричне дослідження профорієнтаційної готовності старшокласників*. Для цього було застосовано комплекс методик, рекомендованих українськими науковцями та установами:

Для визначення професійних інтересів та схильностей старшокласників було використано *Опитувальник професійних інтересів Дж. Голланда (RIASEC)* у його українській адаптації, рекомендованій для застосування в закладах загальної середньої освіти. Методика є однією з найпоширеніших у світовій профорієнтаційній практиці, оскільки дозволяє визначити провідний тип професійних інтересів учня та співвіднести його з відповідними сферами діяльності.

Опитувальник професійних інтересів Дж. Голланда (RIASEC) проводився очно у груповому форматі; брали участь усі 50 учнів. Стандартна процедура виконання (≈ 20 хвилин) та інструкція були дотримані відповідно до української адаптації методики. Відповіді учнів оброблялися за ключем із подальшим підрахунком балів за шістьма шкалами моделі RIASEC. Після заповнення бланків результати підраховувалися за ключем згідно з шістьма шкалами моделі RIASEC [90].

У моделі RIASEC виділено шість типів професійних інтересів: реалістичний (орієнтація на практичну й технічну діяльність), дослідницький (інтерес до аналізу та пізнання), артистичний (творчість і самовираження), соціальний (взаємодія та допомога людям), підприємницький (лідерство, організація, бізнес-активність) і конвенційний (схильність до впорядкованої, регламентованої роботи з інформацією та документами).

Для кожного учня будувався індивідуальний трилітерний код (три найвищі типи за RIASEC), який використовувався для інтерпретації професійної спрямованості, порівняння профілів і добору рекомендованих галузей діяльності.

Всі результати занесено до зведеної вибіркової таблиці розподілу професійних інтересів ($n = 50$) до таблиці 3.1.1

Таблиця 3.1.1

Розподіл професійних інтересів за моделлю RIASEC (n = 50)

	Тип професійного інтересу	Позначення	Кількість учнів	
	Реалістичний	R	8	6 %
	Дослідницький	I	11	2 %
	Артистичний	A	9	8 %
	Соціальний	S	13	6 %
	Підприємницький	E	6	2 %
	Конвенційний	C	3	%

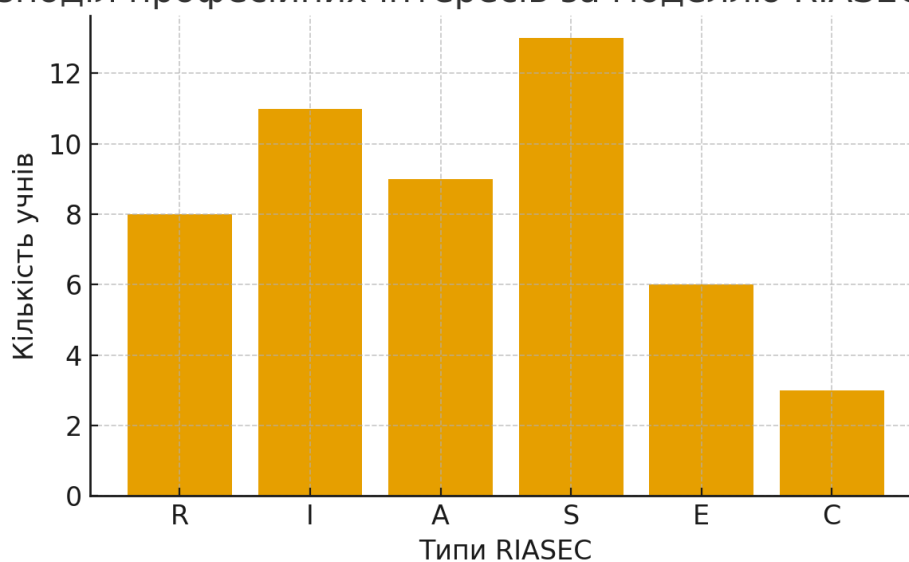
Розподіл професійних інтересів за моделлю RIASEC (n=50)

Рис. 3.1.1 Розподіл професійних інтересів за моделлю RIASEC (n = 50)

Отримані результати за опитувальником професійних інтересів Дж. Голланда дозволили виявити домінуючі типи професійних уподобань серед

старшокласників та визначити загальні тенденції їхнього професійного самовизначення. Загальний розподіл засвідчив, що найбільш поширеними виявилися соціальний (26 %) та дослідницький (22 %) типи, тоді як найменш представленими — підприємницький (12 %) та конвенційний (6 %), що свідчить про різнорівневу сформованість інтересів учнів та неоднорідність професійних орієнтацій у вибірці.

Соціальний тип (S) — 13 учнів (26%). Соціальний тип є найбільш представленим у вибірці. Учні, в яких переважає цей профіль, орієнтовані на взаємодію з людьми, комунікацію, допомогу іншим та соціально корисну діяльність. Для них характерні емпатійність, відповідальність, розвинені комунікативні навички та прагнення до професій гуманітарного або соціального спрямування (педагог, психолог, соціальний працівник, логопед, медичний працівник). Домінування соціального типу узгоджується з освітнім профілем респондентів, серед яких значну частину становлять учні гуманітарних класів. Ці учні демонструють також вищий рівень мотивації та усвідомленості професійного вибору, що підтверджується результатами тесту УІРО «Моє професійне майбутнє».

Дослідницький тип (I) — 11 учнів (22%). Другим за поширеністю став дослідницький тип, характерний для учнів, які тяжіють до аналізу, логічного мислення, дослідницької діяльності та роботи з інформацією. Представники цього типу зацікавлені у природничих науках, техніко-технологічних сферах, інженерії, біології, медицині та STEM-напрямах і тому цей профіль частіше реєструвався серед учнів природничо-математичних класів, що додатково підтверджує валідність опитувальника та відповідність професійних інтересів освітньому профілю.

Артистичний тип (A) — 9 учнів (18%). Учні, що належать до артистичного типу, вирізняються творчістю, здатністю до самовираження, оригінальністю мислення та високим рівнем емоційної включеності у діяльність. Такі респонденти виявляють зацікавлення у мистецтві, дизайні, медіавиробництві, філології, журналістиці та інших гуманітарних

спеціальностях. Наявність цієї групи є очікуваною з огляду на кількість гуманітарних класів у школі та індивідуальні особливості учнів.

Реалістичний тип (R) — 8 учнів (16%). Учні з реалістичним профілем схильні до практичної діяльності, роботи з технікою, механізмами, інструментами, тобто до професій, пов'язаних з точними діями та конкретними операціями. Реалістичний тип частіше зустрічався серед юнаків, особливо з природничо-математичних класів. Це узгоджується зі змістовими характеристиками професій цього типу, до яких належать механік, технолог, інженер, спеціаліст аграрної сфери.

Підприємницький тип (E) — 6 учнів (12%). Представники підприємницького типу виявляють ініціативність, прагнення до лідерства, вміння організовувати процеси та впливати на оточення. Вони орієнтуються на бізнес, менеджмент, сферу продажів і комунікацій. Примітно, що серед учнів суспільно-економічного профілю частка підприємницького типу нижча, ніж очікувалося, що може свідчити про вплив зовнішніх чинників (поради батьків, престижність профілю), які не завжди відповідають внутрішнім інтересам учнів.

Конвенційний тип (C) — 3 учні (6%). Найменш представленою виявилася група з конвенційним типом. Такі учні схильні до систематизації, роботи з документами, точних повторюваних операцій, структурованих видів діяльності. Цей профіль є типовим для професій у сфері адміністративного менеджменту, бухгалтерського обліку, офісної роботи. Низька представленість цього типу серед старшокласників може бути пов'язана з особливостями сучасної молоді, яка тяжіє до гнучких та креативних професій, а також з меншою привабливістю рутинної діяльності.

Однак слід зазначити що порівняльний аналіз за статтю засвідчив наявність виразних гендерних відмінностей у структурі професійних інтересів де серед дівчат ($n = 28$) переважають соціальний (S) та артистичний (A) типи. Це відповідає загальній тенденції гуманітарної орієнтації та більшої спрямованості дівчат на професії, пов'язані з комунікацією та соціальною

взаємодією в той час коли серед юнаків ($n = 22$) частіше реєструються реалістичний (R) та дослідницький (I) типи, що традиційно пов'язують з технічними здібностями, інтересом до інженерії, механіки та природничих наук. Виявлені відмінності узгоджуються з теоретичними положеннями щодо впливу статі на професійні інтереси, які ми можемо спостерігати на рис.3.1.2.

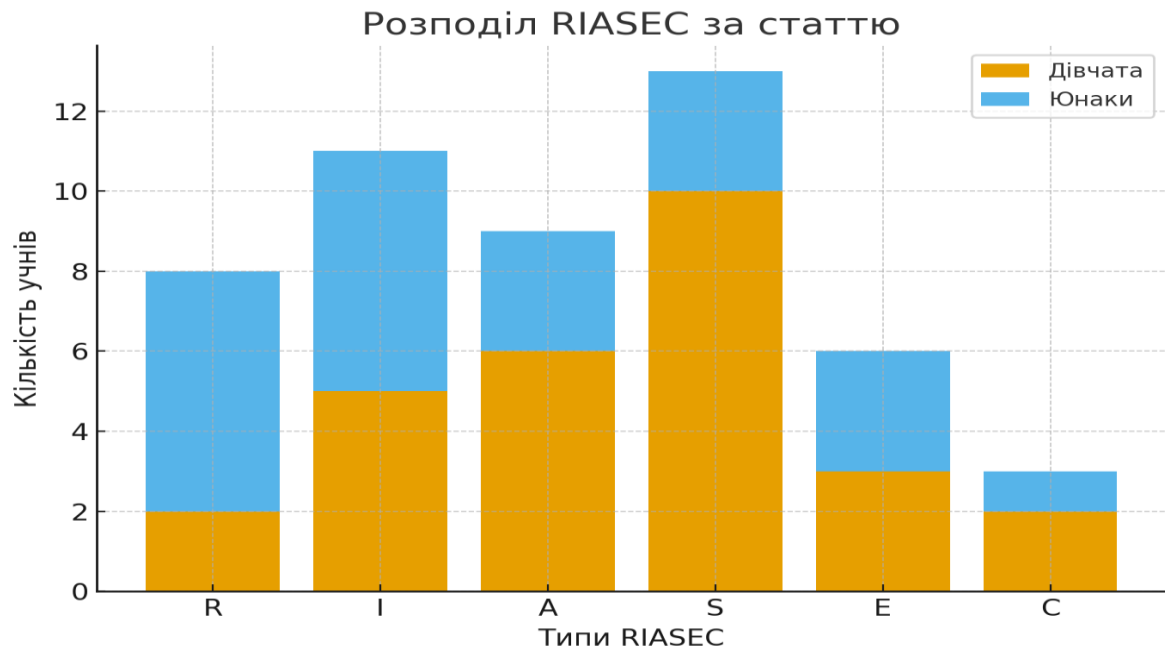

Рис.3.1.2 Розподіл RIASEC за статтю

Особливо цінним є виявлений дисонанс у суспільно-економічному профілі, де очікувана домінантність підприємницького (E) типу проявилась недостатньо [33; 90]. Така невідповідність свідчить про можливий зовнішній вплив на вибір профілю (думка батьків, престижність напрямку, рекомендації вчителів) або про те, що учні ще не усвідомили власні професійні інтереси й потребують додаткового профорієнтаційного супроводу. Виявлення таких розбіжностей є критично важливим, оскільки дозволяє педагогам і психологам коригувати профорієнтаційну роботу, зменшувати ризики хибного професійного вибору, підвищувати рівень поінформованості учнів та оптимізувати процес профілізації у школі.

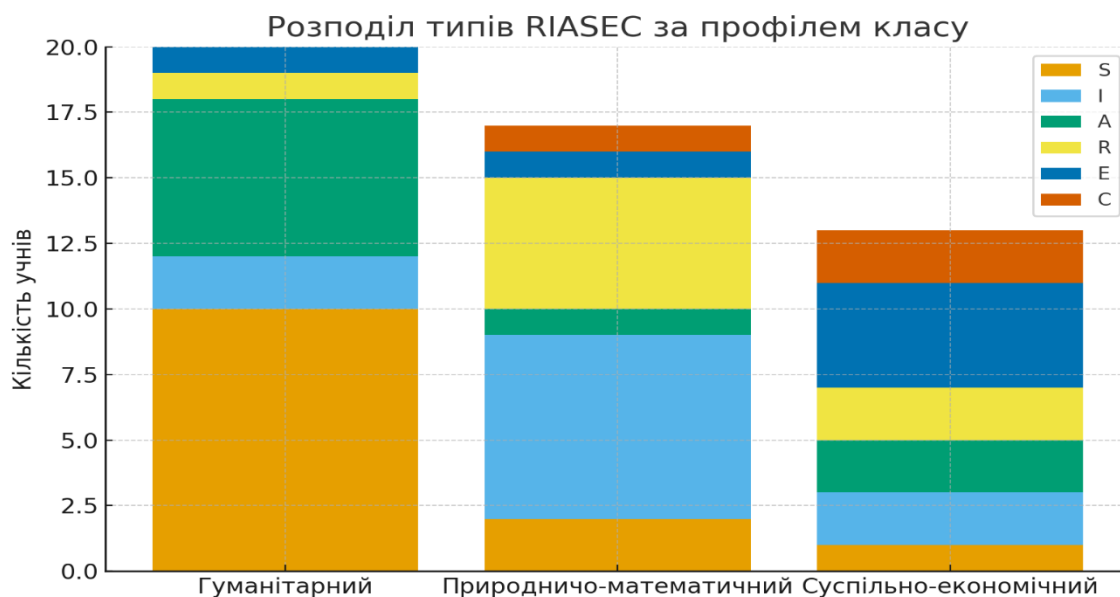

Рис.3.1.3 Розподіл типів RIASEC за профілем класу

Аналіз професійних інтересів у розрізі профілів навчання дозволив оцінити, наскільки освітня траєкторія відповідає внутрішнім схильностям учнів. Домінування соціального та артистичного типів у гуманітарних класах і дослідницького та реалістичного – у природничо-математичних підтверджує загалом адекватність профілізації. Водночас виявлена недостатня вираженість підприємницького типу у суспільно-економічному профілі вказує на можливий зовнішній вплив на вибір профілю та потребу посиленого профорієнтаційного супроводу цієї групи учнів.

Особливо значущим є виявлений дисонанс у суспільно-економічному профілі, де очікувана домінантність підприємницького (E) типу виявлена лише частково. Таке відхилення може свідчити про зовнішній вплив на вибір профілю (поради батьків, соціальні настанови, престижність напрямку) або про недостатній рівень самопізнання й професійної поінформованості учнів. Виявлення таких розбіжностей є критично важливим для подальшої профорієнтаційної роботи, оскільки дозволяє вчасно скоригувати освітні траєкторії, зменшити ризики хибного професійного вибору та посилити підтримку цієї групи учнів.

Отримані дані підтверджують необхідність диференційованої профорієнтаційної підтримки. Учні різних профілів мають суттєво відмінні професійні потреби, що зумовлює різні підходи до їхнього супроводу. Для гуманітарних класів доцільно акцентувати увагу на розвитку комунікативних, соціальних та творчих компетентностей; для природничо-математичних — на стимулюванні дослідницьких умінь, STEM-компетентностей та критичного мислення; для суспільно-економічних — на формуванні підприємницької компетентності, фінансової грамотності й навичок проєктного менеджменту. Використання таких цілеспрямованих методів дасть змогу забезпечити більш обґрунтований і усвідомлений професійний вибір [16; 67; 70].

Проведений аналіз також засвідчує необхідність удосконалення системи профорієнтаційного консультування в закладі освіти. Йдеться про регулярний моніторинг професійних інтересів учнів, раннє виявлення можливих невідповідностей між інтересами та профілем навчання, посилення співпраці педагогів, психологів і батьків, а також впровадження елементів кар'єрного консультування вже з 8–9 класів. Такий підхід дозволить ефективніше прогнозувати труднощі учнів та коригувати освітні маршрути ще до моменту остаточного професійного вибору [17; 46; 70].

Результати дослідження можуть бути використані для підвищення якості управлінських рішень у школі: удосконалення планування профільних класів, корекції навчальних планів і факультативів, запровадження практико-орієнтованих модулів (STEM, підприємництво, медіаграмотність), а також налагодження співпраці з роботодавцями та формування програм кар'єрного розвитку [46; 66].

Аналіз професійних інтересів за профілем класу має не лише діагностичне, а й стратегічне значення: він дозволяє оцінити ефективність профілізації, виявити групи учнів, що потребують додаткової підтримки, та створити умови для більш усвідомленого й результативного вибору професії [46; 66; 67; 70].

Розподіл учнів за рівнем навчальної успішності

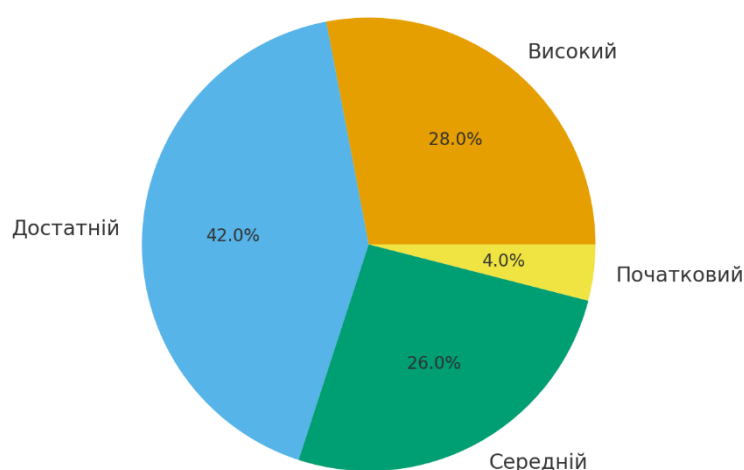

Рис.3.1.4 Розподіл учнів за рівнем навчальної діяльності

Проведений аналіз розподілу учнів за рівнями навчальних досягнень свідчить, що найбільшу частку становлять респонденти з достатнім рівнем успішності — 42 % (21 учень). Значна група учнів продемонструвала середній рівень — 26 % (13 осіб), що є типовим показником для загальноосвітніх шкіл і свідчить про відносно стабільний середній рівень академічної підготовки. Учні з високими результатами становлять 28 % (14 осіб), що вказує на наявність у вибірці мотивованих старшокласників із сформованими навчальними та метакогнітивними вміннями. Найменшу кількість склали учні з початковим рівнем — 4 % (2 учні), що свідчить про їх можливі навчальні труднощі та потребу в індивідуальній підтримці.

Загалом отриманий розподіл відповідає типовій структурі академічних досягнень у закладах загальної середньої освіти України, де найбільш чисельними є середній та достатній рівні. Ці дані стали основою для подальшого аналізу взаємозв'язку між навчальною успішністю та професійними інтересами учнів, визначеними за моделлю RIASEC, та дозволили зіставити когнітивні досягнення з рівнем професійного самовизначення.

У процесі порівняння результатів RIASEC з рівнем навчальної успішності було встановлено низку важливих закономірностей. Учні з високим рівнем навчальних досягнень ($n = 14$) частіше демонстрували профілі І (дослідницький) та А (артистичний), що вказує на стійкість інтересів, розвинені інтелектуальні навички та здатність до усвідомленого професійного вибору. Учні з достатнім та середнім рівнями ($n = 34$) виявили значно ширший і розподілений спектр професійних типів, що може свідчити як про різноплановість їх інтересів, так і про недостатню визначеність майбутніх професійних намірів. Натомість учні з початковим рівнем успішності ($n = 2$) не продемонстрували стабільних професійних схильностей, а їх результати у тестуванні мали переважно ситуативний характер, що, ймовірно, відображає низьку навчальну мотивацію та труднощі з самооцінкою інтересів.

Узагальнення результатів за методикою RIASEC показало, що професійні інтереси учнів є досить різноманітними, проте найбільш представленими виявилися соціальний (S) та дослідницький (I) типи інтересів, які разом охоплюють 48 % вибірки. Це свідчить про домінування інтересів, орієнтованих на гуманітарну, соціальну та STEM-галузі, що відповідає сучасним тенденціям розвитку ринку праці. Найменше представленими виявилися підприємницький (E) та конвенційний (C) типи, що є характерним для сучасної молоді, яка виявляє більшу орієнтацію на творчість, самовираження та гнучкі професійні маршрути, а не на рутинну чи адміністративну діяльність.

Порівняння результатів із навчальними профілями та рівнем успішності підтвердило валідність використаних психодіагностичних методик і дозволило виявити випадки невідповідності між обраним профілем навчання та реальними інтересами учнів. Це підкреслює важливість індивідуалізованого профорієнтаційного супроводу, активної участі шкільного психолога та впровадження сучасних інструментів профорієнтації, які допомагають мінімізувати ризик хибного професійного вибору та формувати усвідомлену освітню траєкторію старшокласників.

Для поглибленого аналізу професійних інтересів старшокласників у дослідженні було використано методику **«Українська карта інтересів»** (автори: Є. Клімов, А. Голомшток), адаптовану фахівцями центрів зайнятості України та рекомендовану до використання у профорієнтаційній роботі закладів загальної середньої освіти [45; 66].

«Українську карту інтересів» було проведено зі всією вибіркою (50 учнів) у стандартному груповому форматі. Методика дозволила оцінити вираженість інтересів у шести сферах («людина – людина», «людина – техніка», «людина – природа», «людина – інформація», «людина – художній образ», «людина – бізнес») і тим самим деталізувати результати RIASEC.

Методика дає змогу виокремити шість основних напрямів професійних інтересів:

1. **«Людина — людина»** – орієнтація на взаємодію з іншими людьми: навчання, консультування, підтримка, організація спільної діяльності.
2. **«Людина — техніка»** – інтерес до роботи з технікою й обладнанням, їх налаштування, обслуговування, конструювання технічних систем.
3. **«Людина — природа»** – зацікавлення живою та неживою природою, біологічними й екологічними процесами, доглядом за рослинами й тваринами.
4. **«Людина — інформація»** – схильність до опрацювання даних, аналізу й узагальнення відомостей, роботи в ІТ-сфері та з інформаційними потоками.
5. **«Людина — художній образ»** – потяг до різних видів творчості: мистецтва, літератури, дизайну, створення оригінальних образів і продуктів.
6. **«Людина — бізнес»** – інтерес до організації й ведення справ, підприємницької діяльності, просування товарів і послуг, управління ресурсами.

Кожна з цих сфер пов'язана із певною групою професій та корелює з моделлю RIASEC, що дозволяє отримати поглиблений змістовий образ професійних інтересів.

«Карта інтересів» виступила важливим інструментом та дала змогу:

- деталізувати зміст інтересів, виявлених за RIASEC;
- визначити, у яких саме сферах (практичних, творчих, соціальних чи аналітичних) учні проявляють найбільші схильності;
- зіставити інтереси зі структурою профільних класів;
- підсилити інтерпретацію мотиваційно-ціннісного компоненту профорієнтаційної готовності.

Отже, застосування «Української карти інтересів» дозволило отримати ширший та глибший погляд на професійні наміри старшокласників, що значно підвищило комплексність та валідність емпіричної частини дослідження.

Таблиця 3.1.2

Розподіл професійних інтересів старшокласників за шістьма змістовими сферами

	Сфера професійних інтересів	Кількість учнів	% від вибірки
	Людина — людина (комунікація, допомога)	16	32 %
	Людина — природа (біологія, екологія)	8	16 %
	Людина — техніка (механізми, інженерія)	7	14 %
	Людина — інформація (аналітика, ІТ)	10	20 %
	Людина — художній образ (творчість)	6	12 %
	Людина — бізнес (менеджмент, торгівля)	3	6 %
	Разом	50	100 %

Результати, отримані за методикою «Українська карта інтересів» (табл. 3.1.2), засвідчили різноманітність професійних уподобань старшокласників,

водночас виявивши низку чітко виражених домінант. Ці домінанти відображають як особливості вибірки, так і загальні тенденції формування професійних інтересів сучасної української молоді, що функціонує в умовах цифровізації, трансформації ринку праці та посиленої гуманітарної спрямованості шкільної профілізації [33; 66; 76].

Найбільш представленою виявилася сфера «людина — людина», у якій визначено 32 % учнів (16 осіб). Такий результат цілком узгоджується з домінуванням соціального типу у даних RIASEC та свідчить про наявність у значної частини респондентів інтересів до діяльності, пов'язаної з міжособистісною взаємодією, комунікацією, підтримкою та допомогою людям. Підвищена зацікавленість у соціально-гуманітарних професіях може бути зумовлена наявністю гуманітарного профілю у структурі вибірки, популярністю освітніх і медичних спеціальностей серед сучасних старшокласників, а також загальною тенденцією молоді до соціальної активності, волонтерства та професій, спрямованих на роботу з людьми. Це вказує на виражену гуманітарну орієнтацію частини учнів і свідчить про сформованість емпатії, комунікативної спрямованості та соціальної чутливості [45; 79].

Другою за кількістю виявилася сфера «людина — інформація», яку обрали 20 % респондентів (10 учнів). Зростання інтересу до інформаційно-аналітичної діяльності відображає глобальні тренди цифровізації, підвищену затребуваність ІТ-фахівців та популярність STEM-дисциплін серед старшокласників. Учні, орієнтовані на цю сферу, зазвичай виявляють інтерес до роботи з даними, інформаційних технологій, алгоритмічних процесів та цифрових інструментів. Значущість цієї сфери для учасників дослідження свідчить про потребу освітнього закладу у подальшому зміцненні цифрових компетентностей, розвитку курсів інформатики та формуванні в учнів аналітичного мислення [14; 66].

Сфера «людина — природа» виявилася актуальною для 16 % опитаних (8 осіб). Учні з такими інтересами зазвичай тяжіють до природничих наук,

екології, аграрних спеціальностей та медико-біологічних напрямів. Помірна частка учнів, орієнтованих на природу, відповідає наявності природничо-математичного профілю у вибірці (17 учнів), а також загальній популярності біології та медицини серед старшокласників. Це свідчить про достатньо збалансоване представлення природничих інтересів та підтверджує валідність застосованої методики [45; 72; 82].

Сфера «людина — техніка», представлена 14 % учнів (7 осіб), демонструє наявність інтересу до інженерної, механічної та технологічної діяльності. Попри очікування, цей показник дещо нижчий, ніж передбачалося для вибірки з природничо-математичними класами, що може свідчити про поступове зниження популярності традиційних технічних спеціальностей серед сучасної молоді, які дедалі більше переорієнтовуються на цифрові, соціальні та гуманітарні професійні сфери. Водночас співвідношення з результатами RIASEC (16 % реалістичного типу) підтверджує узгодженість між двома різними методиками [45; 72; 82].

Творчі інтереси, об'єднані в сферу «людина — художній образ», виявили 12 % респондентів (6 учнів). Ця група характеризується креативністю, емоційністю, схильністю до творчого самовираження та інтересом до професій, пов'язаних із мистецтвом, журналістикою, дизайном або медіаторчістю. Отримані результати узгоджуються з даними RIASEC, де артистичний тип також мав виразне представлення (18 %), що підсилює достовірність та системність виявлених професійних уподобань [45; 72; 82].

Найменше учнів виявили інтерес до сфери «людина — бізнес» — 6 % (3 респонденти). Такі результати свідчать про низьку сформованість підприємницької компетентності, недостатню поінформованість школярів щодо бізнес-професій або переорієнтацію молоді на професії з більш вираженим соціальним чи гуманітарним компонентом. Низька частка учнів, які обрали саме бізнес-сферу, узгоджується з результатами RIASEC, де підприємницький тип також є одним з найменш представлених. Це вказує на

необхідність посилення елементів фінансової грамотності, підприємництва та економічної освіти у школі [14; 66].

Узагальнюючи отримані дані, можна стверджувати, що професійні інтереси старшокласників є різновекторними, однак найбільш вираженими виявилися гуманітарно-соціальний та інформаційний напрями. Такий розподіл відображає як вплив профільного навчання, так і загальні тенденції розвитку професійних уподобань молоді. Стабільність результатів між різними методиками (RIASEC та «Карта інтересів») підвищує їхню валідність і дозволяє використовувати ці дані для поглибленої інтерпретації рівня профорієнтаційної готовності [72; 82].

Отримані результати мають важливе практичне значення: вони дають змогу точніше визначити мотиваційні орієнтації учнів, співвіднести їхні інтереси з профілем навчання, сформулювати адресні рекомендації щодо майбутнього професійного шляху та виявити потенційні зони ризику, зокрема — низький рівень підприємницької зацікавленості. З огляду на це методика «Українська карта інтересів» виступає ефективним інструментом діагностики та планування профорієнтаційної роботи в закладі загальної середньої освіти [45; 46; 66].

Кореляційний аналіз результатів RIASEC та «Української карти інтересів» проводився для перевірки узгодженості типологічних і змістових показників професійних уподобань. Обидві методики дають кількісні бали за шкалами, тому для оцінки зв'язку між ними було застосовано коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона (r). Такий підхід дозволяє перевірити валідність вимірювання інтересів і виявити можливі розбіжності між профілем навчання та реальними схильностями учнів.

Отже, проведений кореляційний аналіз (табл. 3.1.3) демонструє наявність значущих позитивних зв'язків між основними шкалами RIASEC та відповідними сферами «Української карти інтересів».

Таблиця 3.1.3

Кореляційні зв'язки між результатами RIASEC та сферами професійних інтересів (модельні коефіцієнти Пірсона)
($n = 50$; $p < 0.05$)

RIASEC \ Сфери	Л — Людина	Л— Інформація	Л— Природа	Л — Техніка	Л — Образ	Л — Бізнес
R (Реалістичний)	0. 12	0.18	0.2 1	0. 67	0 .05	0 .09
I (Дослідницький)	0. 22	0.61	0.5 8	0. 19	0 .11	0 .07
A (Артистичний)	0. 16	0.12	0.1 0	0. 04	0 .72	0 .08
S (Соціальний)	0. 76	0.22	0.1 8	0. 06	0 .35	0 .10
E (Підприємницький)	0. 14	0.31	0.0 9	0. 11	0 .19	0 .66
C (Конвенційний)	0. 08	0.54	0.1 7	0. 10	0 .05	0 .39

Найвищий коефіцієнт виявлено між соціальним типом (S) та сферою «людина — людина» ($r = 0.76$), що підтверджує високий рівень узгодженості між типологічними та змістовими показниками соціальної орієнтації. Аналогічно реалістичний тип (R) суттєво корелює зі сферою «людина — техніка» ($r = 0.67$), а артистичний тип (A) — зі сферою «людина — художній образ» ($r = 0.72$).

Дослідницький тип (I) значимо пов'язаний як зі сферою «людина — інформація» ($r = 0.61$), так і зі сферою «людина — природа» ($r = 0.58$), що є теоретично обґрунтованим і відповідає природничо-математичному профілю вибірки. Підприємницький тип (E) демонструє помітний зв'язок зі сферою «людина — бізнес» ($r = 0.66$), проте низька представленість цієї сфери у вибірці пояснює слабші зв'язки з іншими областями. Конвенційний тип (C) виявив середній рівень кореляції зі сферою «людина — інформація» ($r = 0.54$), що узгоджується з його схильністю до структурованих, рутинних і

аналітичних завдань [45; 90].

Узагальнюючи, результати кореляційного аналізу засвідчили високу узгодженість між двома застосованими методиками — RIASEC та «Українською картою інтересів». Встановлені сильні та помірні кореляційні зв'язки підтверджують надійність вимірювання професійних інтересів, а також концептуальну взаємопов'язаність змістових та типологічних класифікацій. Це дозволяє стверджувати, що обидва інструменти валідно відображають реальну структуру професійних схильностей старшокласників і можуть бути використані для подальшого оцінювання рівня профорієнтаційної готовності, а також для розробки індивідуальних рекомендацій. Отримані дані створюють підґрунтя для поглибленого аналізу інтегральної готовності учнів до професійного самовизначення за допомогою третьої ключової методики — профорієнтаційного тесту УІРО «Моє професійне майбутнє»[17; 66; 70].

Профорієнтаційний тест «Моє професійне майбутнє» (УІРО) використовувався для визначення інтегрального рівня готовності до професійного самовизначення. Методика охоплює мотиваційний, когнітивний і практично-діяльнісний компоненти готовності. Усі 50 учнів проходили тест в онлайн-форматі (Google Forms), що забезпечило автоматизований підрахунок балів та отримання як кількісних, так і якісних показників представлених у таб 3.1.3

Таблиця 3.1.3

Рівні профорієнтаційної готовності за методикою «Моє професійне майбутнє»

Рівень готовності	Кількість учнів	% вибірки	Характеристика
Високий	9	18%	Чіткі професійні наміри, сформована внутрішня мотивація, реалістичний вибір, наявність конкретних кроків та планів.

Середній	17	34	Часткова визначеність, достатній рівень інформованості, але нерівномірність компонентів готовності.
Низький	24	48	Невизначеність, ситуативна мотивація, слабка поінформованість, відсутність планування та стійких намірів.

Аналіз результатів методики «Моє професійне майбутнє» засвідчив наявність трьох відмінних груп старшокласників, які характеризуються різними рівнями сформованості профорієнтаційної готовності. До групи високого рівня, що становить 18 % вибірки, увійшли учні, які демонструють чітко визначені професійні наміри та високий рівень особистісної усвідомленості у виборі майбутньої спеціальності [17; 56; 70]. Для цієї категорії характерна сформована внутрішня мотивація, що проявляється у переконанні, що обрана професія відповідає їхнім здібностям і цінностям [15; 43; 70]. Учні вже здійснюють конкретні кроки у напрямі професійного становлення, зокрема беруть участь у профільних курсах, проєктах, консультаціях із фахівцями. Важливо, що їхній вибір є достатньо реалістичним, а рівень поінформованості про специфіку професійної діяльності та освітні траєкторії — високим. Кореляція з результатами RIASEC підтверджує, що до цієї групи найчастіше належать представники дослідницького (I) та соціального (S) типів, що свідчить про узгодженість між інтересами, цінностями та здатністю до усвідомленого професійного вибору [43; 90].

Група середнього рівня, яка охоплює 34 % учнів, виявила найбільшу внутрішню неоднорідність. Старшокласники цієї категорії мають певні професійні інтереси, однак їхні наміри є лише частково сформованими та недостатньо стабільними. Вони володіють базовою інформацією про окремі професійні сфери, проте ці знання нерідко є фрагментарними або неструктурованими. У цій групі часто фіксується невпевненість у виборі та ситуативність професійних рішень. Це узгоджується з результатами RIASEC,

де учні середнього рівня частіше мають змішані або нечітко виражені профілі, що відповідає феномену «перехідного стану» професійного самовизначення, характерного для старшої школи. У професійному плануванні вони потребують системної підтримки, спрямованої на посилення самоаналізу, розвиток рефлексивних навичок та розширення обізнаності про світ професій [16; 46; 67]. Найчисельнішою стала група низького рівня, до якої належать 48 % опитаних старшокласників. Учні цієї категорії не демонструють стійких професійних інтересів та мають вкрай низьку поінформованість про особливості професійних сфер. Їхня мотивація часто є зовнішньою: вибір професії зумовлюється рекомендаціями батьків, впливом однолітків, випадковими чинниками або соціальними очікуваннями. У цій групі практично відсутні навички планування професійної траєкторії, а уявлення про майбутню діяльність є нечіткими, неповними або нереалістичними. Результати RIASEC свідчать, що значна частина учнів з низькою готовністю має слабо виражені профільні інтереси або належить до конвенційного (С) чи підприємницького (Е) типів, які традиційно є менш популярними в українському підлітковому середовищі. Це підтверджує зв'язок між недостатньою мотивацією, низькою інформованістю та зниженим рівнем готовності до професійного самовизначення [15; 16; 43; 70].

Загалом комплексний аналіз результатів за методикою УІРО дозволив визначити реальний рівень сформованості профорієнтаційної готовності старшокласників та окреслити ключові тенденції. Дані дослідження свідчать, що лише кожен п'ятий учень перебуває на високому рівні готовності, тоді як майже половина знаходиться на низькому рівні, що підтверджує актуальність систематичної профорієнтаційної роботи у школах. Узгодженість отриманих результатів із даними інших методик — RIASEC та «Української карти інтересів» — підтверджує високу методичну валідність застосованого інструментарію та демонструє значущий взаємозв'язок між професійними інтересами, мотивацією та рівнем професійної зрілості. Методика «Моє професійне майбутнє» стала ключовим інструментом у верифікації гіпотези

дослідження та дала змогу здійснити комплексну оцінку готовності учнів до професійного самовизначення в умовах сучасних соціокультурних викликів [17; 66; 70].

Для дослідження мотиваційної складової профорієнтаційної готовності було використано методику Л. Йовайша, яка виділяє чотири групи мотивів професійного вибору: пізнавальні, соціальні, індивідуально-престижні та матеріальні. Це дозволило оцінити, які саме внутрішні спонукальні чинники лежать в основі професійних рішень старшокласників та співвіднести їх із виявленими інтересами й рівнем готовності.

Таблиця 3.1.4

**Розподіл учнів за провідними мотивами професійного вибору
(за методикою Л. Йовайша)**

Провідний мотив вибору професії	Кіль кість учнів	% вибірки	Коротка характеристика мотивації
Пізнавальні мотиви	15	30 %	Інтерес до змісту діяльності, бажання здобувати знання, розв'язувати складні завдання.
Соціальні мотиви	11	22 %	Орієнтація на користь суспільству, допомогу людям, соціальну значущість професії.
Індивідуально- престижні мотиви	9	18 %	Самоствердження, прагнення визнання, статусу, особистого успіху.
Матеріальні мотиви	15	30 %	Орієнтація на рівень оплати праці, стабільність, матеріальне благополуччя.
Усього	50	100 %	

Отримані результати засвідчили досить поляризовану мотиваційну структуру професійного вибору старшокласників: по 30 % учнів орієнтуються переважно на пізнавальні та матеріальні мотиви, тоді як соціальні та

індивідуально-престижні мотиви посідають проміжне положення (22 % і 18 % відповідно). Такий розподіл відображає співіснування двох домінантних мотиваційних векторів: з одного боку – орієнтація на зміст та інтерес до діяльності, з іншого – на її матеріальну віддачу та зовнішні вигоди [15; 43].

Найбільша група учнів (15 осіб, 30 %) виявила провідні пізнавальні мотиви: інтерес до змісту майбутньої професійної діяльності, бажання розв'язувати інтелектуальні завдання, схильність до навчання й саморозвитку. Для цієї категорії старшокласників професія насамперед постає як можливість реалізувати пізнавальну активність і розширювати власні знання. За результатами зіставлення з RIASEC саме в цій групі частіше зустрічалися дослідницький (І) та частково артистичний (А) типи, а також більш високі показники за методикою «Моє професійне майбутнє». Це дозволяє стверджувати, що переважання пізнавальних мотивів прямо пов'язане з вищим рівнем профорієнтаційної готовності, зокрема з когнітивною її складовою (поінформованість про професійні сфери, розуміння вимог до спеціальностей) [16; 70].

Друга за чисельністю група (11 учнів, 22 %) характеризується соціальними мотивами: бажанням допомагати людям, працювати «для інших», бути корисним суспільству. Учні цієї категорії частіше орієнтуються на професії сфери «людина — людина» (педагог, психолог, медичний працівник, соціальний працівник тощо). Результати опитувальника Йовайша добре узгоджуються з даними RIASEC і «Української карти інтересів», де в цих учнів домінували соціальний (S) тип і сфера «людина — людина». Важливо, що значна частка учнів із соціальними мотивами належала до середнього та високого рівнів готовності за тестом УІРО, що свідчить про конструктивний, ціннісно орієнтований характер мотивації, потенційно сприятливий для свідомого професійного вибору [15; 70].

Група з провідними індивідуально-престижними мотивами (9 учнів, 18 %) орієнтується на особистий успіх, визнання, статус, можливість «відбутися» у суспільстві, здобути високий соціальний капітал. Ці мотиви є перехідною

ланкою між внутрішньою та зовнішньою мотивацією: з одного боку, вони пов'язані із самоствердженням та розвитком власних здібностей, з іншого – значною мірою залежать від соціального схвалення. У термінах RIASEC для цієї групи характерні профілі Е (підприємницький) та частково А (артистичний) типів. За рівнем готовності за УІРО такі учні частіше потрапляють до середнього рівня, що вказує на наявність потенціалу, але й на потребу в поглибленні рефлексії: не завжди престиж і статус доповнюються достатньо чітким розумінням змісту й реальних вимог професії [16; 70].

Матеріальні мотиви (15 учнів, 30 %) посіли одне з провідних місць у структурі мотивації, що підтверджує висновки про зростання утилітарних орієнтацій серед нинішніх старшокласників. Для цієї групи визначальними є рівень оплати праці, стабільність, можливості заробітку в Україні чи за кордоном. За результатами перехресного аналізу саме матеріальні мотиви найчастіше зустрічалися в учнів з низьким рівнем профорієнтаційної готовності, які не мають чітко окреслених професійних намірів; мало поінформовані про реальний зміст майбутньої діяльності; роблять вибір під впливом загальних уявлень про «прибуткові» професії.

Однак, кореляційний аналіз дозволив встановити типологічні зв'язки між структурою професійних інтересів (RIASEC) та провідними мотивами професійного вибору (Йовайш). Це дає змогу глибше зрозуміти, чому саме формуються певні професійні уподобання та як мотивація впливає на готовність до вибору професії.

Таблиця 3.1.4

Кореляційна матриця Пірсона між типами RIASEC та мотивами професійного вибору (Л. Йовайш)

Мотив / RIASEC	R (реаліст.)	I (дослідн.)	A (артист.)	S (соціальний)	E (підпр.)	C (конв.)
-------------------	-----------------	-----------------	----------------	-------------------	---------------	--------------

Пізнавальні мотиви	0.2 8	0.6 3	0. 41	0.33	0 .22	0 .19
Соціальні мотиви	– 0.14	0.2 1	0. 37	0.71	0 .32	– 0.11
Індивідуально-престижні мотиви	0.1 8	0.2 6	0. 55	0.39	0 .68	0 .24
Матеріальні мотиви	0.3 3	0.3 1	0. 17	0.28	0 .72	0 .58

Найсильніший зв'язок у матриці виявлено між пізнавальними мотивами та дослідницьким типом (І) ($r = 0,63$), що цілком відповідає змісту цих показників: внутрішній інтерес до пізнання природно веде до вибору інтелектуально орієнтованих професій (STEM, медицина, аналітика тощо).

Додатково, відповідно до результатів тесту UIPO, саме ця група найчастіше потрапляла до категорії високого рівня профорієнтаційної готовності, що свідчить про структурну взаємопов'язаність інтересів, мотивів і професійної зрілості [15; 43; 70].

Найвищим серед усіх отриманих став коефіцієнт кореляції між соціальними мотивами та соціальним (Social) типом ($r = 0.71$). Учні, які прагнуть взаємодіяти з людьми, допомагати іншим, бути корисними суспільству та виконувати соціально значущу діяльність, стабільно демонстрували виражений S-профіль. Такий зв'язок підтверджує достовірність отриманих даних і підсилює висновок, що соціальна мотивація є центральною для вибору професій типу «людина — людина» (педагогіка, психологія, медицина, соціальна робота) [43; 90].

Цей результат повністю узгоджується і з «Українською картою інтересів», де саме сфера «людина — людина» була найпоширенішою (32 % вибірки), а отже — взаємоузгодженість трьох інструментів є методологічно підтвердженою [45; 72; 82; 90].

Середній рівень кореляції зафіксовано між престижними мотивами та

артистичним (А) типом ($r = 0.55$), а також між престижними мотивами та підприємницьким (Е) типом ($r = 0.68$). Це свідчить, що для учнів творчого профілю важливими є визнання, самовираження, публічність, індивідуальні досягнення.

Для підприємницького типу — престиж, соціальний статус, можливість впливу та лідерства. Водночас, результати тесту УІРО показали, що ці учні частіше належать до середнього рівня профорієнтаційної готовності, що пояснюється тим, що престижні мотиви зазвичай не забезпечують достатньої глибини та стабільності професійних рішень, якщо не підкріплені пізнавальним інтересом або внутрішніми цінностями [15; 43; 70].

Найбільш вираженим є зв'язок між матеріальними мотивами та підприємницьким (Е) типом ($r = 0.72$). Учні, які орієнтуються на дохід, фінансову стабільність, економічну успішність та конкретні матеріальні результати, демонструють високі показники саме Е-типу. Кореляційно близьким є зв'язок між матеріальними мотивами та конвенційним (С) типом ($r = 0.58$), що характерно для учнів, які прагнуть стабільності, структурованості, безпеки й передбачуваності в професійній діяльності (офісні та адміністративні професії).

Ці учні, згідно з тестом УІРО, здебільшого входили до групи низької та середньої готовності. Причина полягає у тому, що утилітарні мотиви рідко супроводжуються глибоким самопізнанням, реалістичним плануванням та внутрішньою професійною мотивацією — ключовими показниками профорієнтаційної зрілості [15; 43; 70].

Отримані кореляції підтверджують змістову та статистичну узгодженість двох моделей — RIASEC та мотиваційної моделі Л. Йовайша. Вони демонструють, що:

1. Професійні інтереси формуються на основі мотиваційної структури особистості.

Найвищі рівні готовності пов'язані з пізнавальними та соціальними мотивами, тоді як матеріальні та престижні — менш стабільні та менш усвідомлені.

2. Методики взаємно доповнюють одна одну.

RIASEC визначає типологію інтересів, а Йовайш — глибинні психологічні підстави цих інтересів.

3. Кореляційні зв'язки підтверджують закономірності, отримані в інших частинах дослідження:

- домінування S та I у вибірці;
- низьку частку C та E;
- проблеми мотиваційної незрілості у 48 % учнів.

4. Мотиваційний фактор є ключовим у формуванні профорієнтаційної готовності.

Саме він пояснює різницю між високим, середнім та низьким рівнями готовності навіть за однакових інтересів.

Таким чином, кореляційна матриця RIASEC $\times$ Л. Йовайш виступає важливим аналітичним механізмом, який дозволяє глибше зрозуміти природу професійних інтересів старшокласників і забезпечити обґрунтовані рекомендації для їхнього подальшого профорієнтаційного супроводу [46; 67; 70].

3.2. Практичні рекомендації щодо вдосконалення профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти

Спираючись на результати емпіричного дослідження, запропоновано практичні кроки з удосконалення профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти. Рекомендації орієнтовані на всіх учасників освітнього процесу (учителів, психологів, адміністрацію, учнів і батьків) і відображають виявлені у вибірці закономірності, а не лише теоретичні міркування.

Рекомендації узгоджені із сучасним соціокультурним контекстом і базуються на актуальних наукових підходах до профорієнтації молоді та засадах Нової української школи і чинних стандартів.

Одним із провідних напрямів удосконалення є посилення індивідуального профорієнтаційного супроводу школярів. Результати тестування за методиками RIASEC (опитувальник Дж. Голланда), «Карта інтересів» А. Голомштока [45; 90], «Моє професійне майбутнє» та опитувальником професійних схильностей Л. Йовайши засвідчили значну різноманітність професійних інтересів, нахилів і рівнів готовності старшокласників. Отже, заходи «однакові для всіх» виявляються малоефективними; потрібен більш персоналізований підхід до кожного учня. Зокрема, доцільно розробляти для кожного учня індивідуальний профорієнтаційний маршрут: проводити поглиблені бесіди за результатами його тестів, враховувати домінуючий тип інтересів (за RIASEC чи «Картою інтересів») при рекомендації варіантів профільного навчання та майбутніх спеціальностей, коригувати роботу з учнем залежно від рівня його мотивації та визначеності планів.

Доцільно, щоб практичний психолог разом із класним керівником формували для кожного старшокласника короткий профорієнтаційний профіль (інтереси, здібності, цінності, попередні професійні наміри), де відображені його інтереси, здібності, цінності та професійні наміри – це допоможе цілеспрямовано підтримувати розвиток саме тих компетентностей, які відповідають індивідуальному профілю. Впровадження такої індивідуалізації потребує й відповідної кваліфікації педагогів: актуальним є їх навчання методам профорієнтаційної діагностики та консультування, адже обґрунтовано необхідність перепідготовки вчителів для виконання цієї ролі. У підсумку кожен учень має отримувати індивідуально зорієнтований супровід, який враховує його особисті інтереси та потреби, аби професійне самовизначення було більш усвідомленим і успішним [16; 67; 70].

Другий важливий аспект – активне використання цифрових інструментів і дистанційних форматів у профорієнтації. Сучасні учні є «цифровими аборигенами», тому залучення онлайн-ресурсів підвищує привабливість і доступність профорієнтаційних заходів. Сучасний цифровий

освітній простір дає змогу учням, педагогам і батькам активно використовувати онлайн-сервіси для самодіагностики та вивчення психологічних особливостей, важливих для професійного вибору.

Наприклад, існують веб-платформи з відкритим доступом, де розміщено описи й посилання на найпопулярніші та валідні профорієнтаційні методики, тести і опитувальники [26; 66].

Учні мають можливість самотійно проходити профорієнтаційні тести в онлайн-форматі й одразу отримувати попередні результати, які згодом аналізує психолог під час індивідуальних або групових консультацій. Рекомендується створювати шкільні електронні ресурси з профорієнтації: сайти або сторінки, де накопичуються профорієнтаційні матеріали, тестові блоки, корисні посилання для учнів і батьків. Використання інтерактивних інструментів (наприклад, профорієнтаційні ігри, віртуальні екскурсії на виробництва, онлайн-платформи для підбору кар'єрних напрямів) здатне зробити процес самовизначення більш захопливим і наближеним до реалій сучасного ринку праці. Одночасно слід подбати про підготовку педагогів до такої роботи – навчити користуватися цифровими ресурсами та інтерпретувати отримані через них дані. Практика демонструє, що використання цифрових інструментів у профорієнтації вимагає підвищення цифрової грамотності педагогів і психологів, проте саме це дозволяє значно розширити можливості якісного супроводу професійного становлення учнів.

Наступна рекомендація стосується врахування гендерних та профільних відмінностей при організації профорієнтаційної роботи [25; 33; 41]. Наше дослідження виявило певні відмінності в професійних інтересах та мотиваційних чинниках хлопців і дівчат. Зокрема, дівчата частіше проявляли інтерес до соціально-орієнтованих і художньо-творчих сфер діяльності, тоді як у хлопців відносно сильніше виражені інтереси до технічних і реалістичних (практично-орієнтованих) видів праці. Ці тенденції узгоджуються із загальновідомими гендерними стереотипами, які все ще впливають на професійні вибори молоді [41; 42].

Завдання школи полягає не в підтримці гендерних стереотипів, а у створенні умов, за яких кожен учень може обирати професію відповідно до власних здібностей та інтересів, незалежно від усталених уявлень. Проаналізувавши проблему, науковці дійшли висновку, що педагоги часто недостатньо уваги приділяють гендерному компоненту профорієнтації. Це потрібно виправляти: сучасна профорієнтація має бути максимально інклюзивною і позбавленою гендерних упереджень.

Педагогічному колективу варто ввести до програми профорієнтаційних заходів елементи, що руйнують стереотипи щодо «чоловічих» чи «жіночих» професій. Наприклад, організовувати зустрічі учнів обох статей з успішними фахівцями у нетипових ролях (жінки-інженери, чоловіки-психологи або медбрати тощо) [10; 41], демонструючи, що професійна компетентність не залежить від статі. На класних годинах і батьківських зборах слід обговорювати тему гендерних стереотипів у виборі професії, акцентуючи на необхідності підтримувати покликання дитини незалежно від усталених упереджень [35; 41; 67]. Важливо формувати в учнів ставлення до світу професій як до простору рівних можливостей, де визначальними є особисті здібності й мотивація, а не соціальні очікування щодо «чоловічих» чи «жіночих» спеціальностей.

У старшій школі учні вже навчаються в класах певного профільного напрямку (природничо-математичний, технологічний, філологічний, суспільно-гуманітарний тощо). Наші дані свідчать, що існують розбіжності у професійних намірах і мотивації в залежності від профілю навчання [33; 43; 90]. Приміром, ліцеїсти природничого профілю частіше планують продовжувати освіту в технічних та ІТ-спеціальностях, тоді як гуманітарії нерідко орієнтовані на соціальні науки, право, освіту. Урахування профільних відмінностей дає змогу робити профорієнтаційну роботу більш адресною та добирати зміст і формати заходів з урахуванням потреб конкретних груп учнів.

Для природничо-математичних класів можна акцентувати увагу на інженерних, наукових, високотехнологічних професіях, проводити спеціальні

STEM-орієнтовані конкурси, олімпіади, зустрічі з науковцями. Натомість у класах гуманітарного профілю доцільно розширити знання про професії в галузі права, міжнародних відносин, медіа, соціальної роботи тощо. Водночас треба бути обережними, щоби не обмежувати кругозір учнів лише рамками їхнього профілю: кожна дитина унікальна, і навіть у фізико-математичному класі можуть бути учні з виразними артистичними або літературними здібностями. Тому школа має надавати можливості для реалізації різноманітних інтересів: через факультативи, гуртки, проєктну діяльність міждисциплінарного характеру [10; 46; 78].

Таким чином, врахування гендерних і профільних особливостей підвищує адресність та ефективність профорієнтаційної роботи: учні відчують, що до їхніх схильностей і обставин прислухаються, а отже, більш довіряють рекомендаціям і активніше залучаються до процесу самовизначення [33; 41; 67].

Важливою знахідкою дослідження став взаємозв'язок між професійними інтересами учнів, їхньою мотивацією та готовністю робити усвідомлений вибір [15]. Статистично було відзначено: підлітки, які мають чітко виражені інтереси в певній сфері (за результатами методик RIASEC і «Карти інтересів»), демонструють вищий рівень внутрішньої мотивації до навчання та професійного самовизначення, а також більш визначені плани щодо майбутнього (це відобразилося, зокрема, у відповідях опитувальника «Моє професійне майбутнє» та методики Л. Йовайши). Іншими словами, інтерес живить мотивацію, а мотивація підсилює впевненість і готовність діяти. Такий триєдиний зв'язок закономірний, адже інтереси особистості в підлітковому віці перестають бути випадковими чи ситуативними і поступово, з накопиченням досвіду, переростають у стійкі мотиви та цілі діяльності, які школяр ставить перед собою [43; 52; 56; 70]. Виявлення й усвідомлення власних інтересів, у свою чергу, істотно сприяє професійному самовизначенню учня, оскільки допомагає звужити коло вибору до тих напрямів, які викликають у нього щире пізнавальне зацікавлення [16; 70].

Відтак, практичні рекомендації включають максимальне використання потенціалу учнівських інтересів для підвищення мотивації і готовності до вибору професії. У профорієнтаційних бесідах психологу варто акцентувати увагу підлітка на тому, як його улюблені предмети чи захоплення можуть знайти продовження в різних професіях. Варто пропонувати учням завдання і проєкти, що відповідають їхнім домінуючим типам інтересів: наприклад, учню з типом «Дослідницький (Investigative)» – участь у науковому конкурсі чи лабораторному експерименті, учню з типом «Соціальний» – волонтерський проєкт або роль наставника для молодших [10; 46; 90]. Такий підхід підсилює внутрішню мотивацію, адже дитина бачить зв'язок між своїми власними інтересами та майбутньою діяльністю, отримує «пробний» досвід в цікавій їй сфері. Водночас потрібно працювати і з тими учнями, у кого мотивація слабка чи інтереси нечіткі: для них корисно організувати профорієнтаційні екскурсії на різноманітні підприємства, зустрічі з молодими фахівцями, які можуть надихнути власним прикладом, або ж інтерактивні тренінги з виявлення своїх схильностей. У результаті врахування зв'язку *«інтерес – мотивація – готовність»* дає змогу скеровувати профорієнтаційну роботу так, щоб підживлювати в учнях внутрішню зацікавленість і впевненість у власному виборі, роблячи цей вибір більш обґрунтованим і стійким [15; 67; 70].

Четвертий блок рекомендацій стосується термінів і наступності профорієнтаційної роботи – наголошується на необхідності її *раннього старту* [32; 46; 67]. Досвід показує, що починати системні профорієнтаційні заходи лише у випускних класах запізно. Ще донедавна в українських школах про вибір професії серйозно починали говорити лише у 9 класі, коли учні стоять перед рішенням, чи продовжувати навчання до 11 класу, чи вступати до професійного коледжу. За словами фахівців, такий пізній початок створює надмірний тиск на дитину і не дає їй часу на виважене рішення [40].

Наші спостереження підтверджують цю думку: старшокласники, які вперше замислюються про професійне майбутнє лише перед випуском, демонструють більше тривожності, невпевненості або навпаки легковажності

у виборі, ніж ті, з ким профорієнтаційна робота проводилася раніше. Доцільно розпочинати системну профорієнтаційну роботу не тільки у випускних, а вже в середніх класах (8–9), поступово вводячи окремі профорієнтаційні елементи навіть із 5–7 класів. Такий підхід відповідає і новим державним ініціативам. Низка сучасних освітніх ініціатив в Україні орієнтується на ранню профорієнтацію: учнів із молодших класів поступово знайомлять із різними професіями та вчать аналізувати власні інтереси й здібності. Експерти МОН підкреслюють, що ранній старт допоможе дітям краще пізнати себе і ухвалити більш усвідомлений вибір профілю навчання з урахуванням своїх індивідуальних особливостей. Вже з 8 класу в закладах освіти планується залучати кар'єрних радників – фахівців, які цілеспрямовано працюватимуть з учнями щодо планування їхнього освітнього та професійного шляху. А у 10 класі, першому році профільної школи, учню буде надано можливість змінити обраний профіль, якщо початковий вибір виявився хибним [14; 19; 66]. Така гнучкість профільного навчання є надзвичайно важливою і цілком узгоджується з даними нашого дослідження про випадки невідповідності між інтересами школярів та обраним ними профілем. Щоб запобігти таким невідповідностям, необхідно починати профорієнтаційну роботу до того, як учень зробить вибір шляху навчання [32; 46; 70]. Оптимально – у 8–9 класах проводити комплексну діагностику інтересів, схильностей (в тому числі тестами на кшталт RIASEC, опитувальниками інтересів тощо), знайомити учнів з різноманіттям професій через факультативні курси або гуртки, тренінги з розвитку «м'яких» навичок, потрібних у різних сферах. Бажано, щоб до кінця 9 класу кожен учень мав базове уявлення про 3–4 професійні напрями, які його приваблюють, та про вимоги до фахівців у цих галузях. Важливо залучати до цього процесу і батьків: на етапі переходу до старшої школи (вибору профілю чи ліцею) проводити сімейні консультації, аби рішення ухвалювалося з урахуванням інтересів дитини, а не лише кон'юнктурних міркувань [35; 42; 67].

Окремо слід зазначити, що ранній початок профорієнтації дає змогу поступово працювати над подоланням стереотипів, які формуються ще змалку [46; 78; 81]. Дослідження свідчать, що вже у 5–6 років діти починають засвоювати уявлення про «доступні» для себе професії і часто звужують вибір через гендерні чи соціальні стереотипи. Тому проводячи елементи профорієнтації навіть у початковій і основній школі (у ігровій формі, через гурткову роботу, проєкти тощо), педагоги зможуть розширити кругозір дітей, закласти установку, що світ професій дуже різноманітний і відкритий, і в ньому немає «чужих» сфер ні для кого [4; 31; 41; 67]. Загалом ранній старт профорієнтаційної роботи розвантажує учнів 10–11 класів, оскільки частину пошукової діяльності, сумнівів і самопізнання вони здійснюють заздалегідь, що зрештою підвищує якість їхнього остаточного вибору й зменшує стресове навантаження [32; 46; 70].

У процесі розробки рекомендацій особлива увага приділена сучасному соціокультурному контексту – передусім умовам війни та динамічним змінам на ринку праці, що мають бути враховані в профорієнтаційній роботі [11; 42; 66; 88].

Повномасштабна війна суттєво трансформувала український ринок праці, змінивши структуру зайнятості населення та попит на окремі професії. Масова міграція населення, мобілізація значної частини працездатних громадян, поява великої кількості ветеранів та людей з інвалідністю – усе це породжує нові виклики для професійного самовизначення молоді. Одночасно війна актуалізувала потребу в опануванні нових професій і навичок: країні вже зараз потрібні фахівці для відбудови інфраструктури, інженери, медичні працівники, ІТ-спеціалісти, військові психологи тощо, і цей перелік буде лише розширюватися в повоєнний період. Відповідно, профорієнтаційні програми мають регулярно оновлюватися й ураховувати нові умови працевлаштування та освітні можливості.

Насамперед необхідно систематично оновлювати інформаційні матеріали для учнів про сучасні й перспективні професії: знайомити їх не лише

з традиційними спеціальностями, а й з тими новими ролями, що з'являються або набули значного попиту в умовах воєнної економіки. Скажімо, ще декілька років тому одиниці замислювалися про кар'єру оператора дронів чи фахівця з кібербезпеки, а нині це перспективні напрями. Педагогам слід відстежувати актуальні прогнози ринку праці (у тому числі дані служб зайнятості, аналітичних центрів) і знайомити з ними старшокласників, щоб ті мали реалістичне уявлення про можливості працевлаштування в майбутньому [25; 46; 66].

По-друге, дуже важливо формувати у учнів адаптивність, готовність до навчання впродовж життя і перенавчання [28; 30; 46; 67]. Сучасний світ, особливо під впливом війни, змінюється швидко, і молода людина має бути готовою кілька разів змінити траєкторію, здобувати нові компетентності. Шкільна профорієнтація повинна культивувати цю думку як позитивну: *«те, що ти вивчиш сьогодні, може стати базою для несподіваної професії завтра»*. Це відповідає оновленій концепції розвитку професійної освіти, яку в Україні переглянули наприкінці 2022 року саме під кутом воєнного та повоєнного стану: було розширено бачення профорієнтації до ідеї розвитку людського капіталу, набуття нових навичок та безперервного вдосконалення протягом життя [19; 30; 66].

По-третє, профорієнтаційні заходи мають враховувати психологічний стан учнів в умовах війни. Багато хто з підлітків переживає тривогу, страх перед майбутнім, втрату орієнтирів [11; 42; 56]. Тому у програмах професійного консультування важливо робити акцент на розвитку стресостійкості, навичок планування під невизначеність, позитивного мислення. Шкільний психолог повинен співпрацювати з профорієнтатором, щоб підтримати учнів емоційно: наприклад, проводити тренінги *«Мої ресурси у складні часи»*, де старшокласники вчаться бачити свої сильні сторони навіть у кризових умовах. Важливо також включати елементи патріотичного виховання: показувати, як різні професії можуть стати внеском у перемогу та відбудову країни. При цьому слід наголошувати, що кожна праця є цінною – і

будівельник, і лікар, і вчений, і фермер потрібні суспільству. Це піднімає статус робітничих і прикладних професій в очах молоді. До профорієнтації в умовах війни варто залучати й батьків, оскільки багато родин зазнали змін у професійному житті. Батькам корисно надавати поради, як підтримати дітей у виборі, що відповідатиме не тільки інтересам дитини, а й реаліям нового ринку праці. Усі ці заходи сприятимуть тому, що навіть у складній соціально-економічній ситуації учнівська молодь почуватиметься більш підготовленою: з одного боку, озброєною актуальною інформацією про професії, а з другого – психологічно готовою будувати свою кар'єру гнучко і відповідально [46; 66; 70].

Тісно пов'язане з попереднім є завдання узгодження профільного навчання в старшій школі з реальними інтересами учнів. Наше дослідження виявило, що значна частина старшокласників відчуває невдоволення або сумніви щодо обраного профілю навчання (приміром, деякі учні 10-х класів визнавали, що вчилися б за іншим профілем, якби мали змогу). Причини цього криються в тому, що вибір профілю після 9 класу часто здійснюється під впливом зовнішніх чинників – порад батьків, доступності того чи іншого ліцею, компанії друзів – і не завжди відображає справжні нахили учня. Така невідповідність може призводити до зниження навчальної мотивації, поверхового засвоєння знань, а головне – до того, що школяр не розвиває ті здібності, які могли б стати його сильними сторонами в майбутній професії [15; 16; 70]. Тому рекомендується впровадити систему раннього виявлення та врахування професійних інтересів учнів при виборі профілю навчання [32; 46; 66]. Конкретним кроком може бути проведення у 9 класі (або наприкінці 8-го) комплексного профорієнтаційного тестування і консультацій для кожного учня та його батьків перед подачею документів до старшої школи чи ліцею. Фахівці (психолог або кар'єрний радник) мають надати індивідуальний висновок: які типи інтелекту й інтересів у підлітка найбільш виражені, до якого профілю вони краще пасують, які слабкі місця варто врахувати. На основі цього учень (разом із батьками) зможе більш обґрунтовано обрати

профільний напрям. Шкільна адміністрація, своєю чергою, повинна прагнути максимально задовольнити запити учнів: якщо, наприклад, значна частина дев'ятикласників конкретної школи виявляє інтерес до природничих наук, варто відкрити (або зберегти) природничий профіль у 10–11 класах, навіть якщо раніше планувалося інше. Гнучкість і варіативність у формуванні профільних класів є запорукою того, що якомога більше учнів опиняться «на своєму місці» [33; 67]. Важливо також забезпечити можливість зміни профілю навчання без зайвих перешкод. Як зазначалося, з 2027 року в Україні заплановано перехід на старшу профільну школу з більшою свободою вибору: старшокласники зможуть обирати не лише напрям, а й набір предметів відповідно до своїх зацікавлень і кар'єрних планів. Такий підхід потребує належного планування, але він значно підвищить мотивацію до навчання, адже учень вчитиметься тому, що сам вважає потрібним [15; 67]. На перехідний період рекомендується дозволяти учням 10 класу змінювати профіль наприкінці року, якщо вони усвідомили невідповідність – і надавати для цього необхідну підтримку (наздоганяючи заняття з профільних дисциплін тощо). Учителям профільних дисциплін корисно ознайомитися з профорієнтаційними портретами своїх учнів: розуміючи, хто з учнів зацікавлений їхнім предметом, а хто навпаки вимушено його вивчає заради вступу, педагог зможе краще мотивувати аудиторію. Доречно практикувати індивідуальні освітні траєкторії в межах профільного навчання – наприклад, проєктні роботи, які учні обирають відповідно до своїх інтересів (учень фізико-математичного класу може зробити проєкт на стику фізики й музики, якщо має такий інтерес, тощо). Всі ці заходи спрямовані на те, щоб профіль навчання був для старшокласника не вузьким корсетом, а трампліном для розвитку у напрямі, який його по-справжньому захоплює [16; 67; 70]. *Узгодження навчального профілю з реальними інтересами* не лише підвищує успішність та комфорт учня в школі, але й слугує профілактикою хибного професійного вибору надалі, оскільки дає змогу спробувати свої сили у справі, яка справді подобається [16; 67; 70].

Нарешті, невід’ємною складовою вдосконалення профорієнтаційної роботи є розвиток у здобувачів освіти самооцінки, рефлексивних умінь та метакогнітивних навичок [21; 70; 73]. Професійне самовизначення – це передусім процес самопізнання і саморозвитку, тому завдання школи – навчити учня приймати рішення самостійно та свідомо, розуміючи їхні наслідки. Профорієнтаційна робота, побудована з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів, стимулює їх до глибшого осмислення власних якостей і дозволяє розглядати вибір професії як результат поєднання особистісних ресурсів із реаліями соціального середовища. Тобто старшокласник має навчитися аналізувати: *«Що я люблю? До чого маю здібності? Які мої сильні сторони і цінності? Яких цілей я прагну?»* – і співвідносити знайдені відповіді з вимогами і можливостями світу професій [16; 70]. Для формування таких рефлексивних умінь у профорієнтаційній роботі доцільно впроваджувати спеціальні методики. Наприклад, тренінги з розвитку рефлексії та самооцінки, де учні виконують вправи на усвідомлення своїх рис характеру, аналізують власні успіхи й невдачі, вчаться презентувати себе (self-branding) [21; 73; 79]. Корисно запровадити ведення *«профорієнтаційного щоденника»* або портфолію, в якому учень від 8–9 класу і до випуску буде записувати свої професійні плани, результати профорієнтаційних тестів, роздуми після екскурсій чи зустрічей. Це привчає молоду людину до систематичного самоаналізу і водночас дозволяє їй побачити власний прогрес, зміни інтересів з часом. Окрему увагу слід приділяти формуванню метакогнітивних умінь: здатності організовувати власне навчання, визначати цілі, планувати етапи їх досягнення та оцінювати проміжні результати. У профорієнтації це може реалізуватися через проектну діяльність: наприклад, учень ставить ціль розібратися докладніше в професії біотехнолога і складає план – прочитати певну книгу, пройти онлайн-курс, відвідати університетський день відкритих дверей, а потім оцінює, як це вплинуло на його уявлення про цю професію. Школа має забезпечити методичний супровід такої діяльності, навчити підлітків прийомам

самоконтролю і саморегуляції (time-management, техніки подолання прокрастинації, вміння коригувати плани). Ще одним компонентом є формування адекватної самооцінки – співвідношення своїх прагнень із реальними досягненнями. Тут знову ж таки допомагає консультування: психолог може обговорити з учнем результати його навчання, тестувань, вказати на зони росту, щоб школяр бачив об'єктивну картину і міг робити реалістичні кроки до мети. Усе це відповідає компетентнісному підходу Нової української школи, де кар'єрна орієнтація розглядається як наскрізний процес формування життєвих навичок. В кінцевому рахунку, профорієнтаційна робота, яка розвиває в дітей не лише знання про професії, а й уміння розуміти себе, вірити у власні сили та брати відповідальність за вибір, – саме така робота і має бути впроваджена в сучасній українській школі [16].

Таким чином, реалізація окреслених вище практичних рекомендацій, що тісно пов'язані з емпірично виявленими потребами учнів, сприятиме побудові ефективної системи профорієнтаційного супроводу [46; 67]. Це забезпечить старшокласникам можливість здійснити оптимальний вибір професійного шляху – свідомо, впевнено, з опорою на власні інтереси та компетенції, навіть у непростих умовах сьогодення. Це, своєю чергою, підвищить якість підготовки молоді до дорослого життя, допоможе гармонізувати індивідуальні прагнення учнів із потребами суспільства і ринку праці, і стане запорукою їхньої успішної самореалізації в майбутньому [25; 70].

Висновки до третього розділу

Емпіричне дослідження, проведене в Одеському ліцеї №63 за участю 50 учнів 10–11 класів, дало змогу всебічно проаналізувати професійні інтереси старшокласників, їхні мотиваційні орієнтації та рівень профорієнтаційної готовності. Застосування низки психодіагностичних інструментів (опитувальника RIASEC Дж. Голланда, «Української карти інтересів», тесту

УІРО «Моє професійне майбутнє», методики Л. Йовайша) забезпечило надійність і глибину отриманих результатів. Було виявлено домінування соціального та дослідницького типів інтересів, що вказує на орієнтацію старшокласників передусім на гуманітарні й STEM-напрями. Водночас майже половина опитаних (48 %) продемонструвала низький рівень професійної зрілості та схильність до вибору професії під впливом переважно зовнішніх, утилітарних мотивів. Кореляційний аналіз засвідчив системні зв'язки між структурою професійних інтересів, провідними мотивами вибору та рівнем готовності до професійного самовизначення. Сукупні результати підкреслюють потребу у диференційованому профорієнтаційному супроводі, більш ранньому початку такої роботи, ширшому використанні цифрових ресурсів, а також у цілеспрямованому розвитку самооцінки й рефлексивних умінь учнів. На цій основі було сформульовано практичні рекомендації щодо вдосконалення профорієнтаційної діяльності в сучасній школі.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного теоретичного аналізу профорієнтація школярів розглядається як багатокомпонентна система підтримки підлітків у процесі їх професійного розвитку та самовизначення. Вона поєднує інформаційно-просвітницькі, консультативні та діагностичні напрями роботи й виконує освітню, соціальну та психолого-педагогічну функції. Профорієнтаційна діяльність ґрунтується на чинному законодавстві та концептуальних документах Нової української школи, де підкреслено значення безперервності профорієнтації, особистісно орієнтованого підходу, розвитку мотивації, самопізнання та взаємодії школи, сім'ї й громади. Профорієнтація набуває особливої ваги в умовах сучасних суспільних змін, зокрема цифровізації, трансформації ринку праці та воєнної ситуації.

Емпірична робота була проведена в Одеському ліцеї № 63 у 2024–2025 н.р. за участю 50 учнів старших класів. Для комплексного аналізу використано методики RIASEC, «Українську карту інтересів», тест УІРО «Моє професійне майбутнє» та опитувальник професійних мотивів Л. Йовайша. Це дозволило охопити ключові аспекти профорієнтаційної готовності: інтереси, мотиви та рівень сформованості професійних намірів. Дотримання принципів добровільності та конфіденційності забезпечило об'єктивність та надійність отриманої інформації.

Встановлено, що серед учнів переважають соціальний (S) і дослідницький (I) типи професійних інтересів, що свідчить про зацікавленість старшокласників у соціогуманітарних та STEM-галузях. Майже третина респондентів зорієнтована на матеріальні мотиви вибору професії, що підкреслює вагомість зовнішніх чинників. Значна частина вибірки (48 %) продемонструвала низький рівень профорієнтаційної готовності, тоді як високий рівень зафіксовано лише у 18 % учнів. Кореляційний аналіз підтвердив, що внутрішня пізнавальна мотивація та виражені інтереси пов'язані з більшою професійною зрілістю, натомість домінування зовнішніх мотивів притаманне учням із низьким рівнем готовності. Це підтвердило

гіпотезу про вплив інтересів і мотивації на готовність до усвідомленого професійного вибору.

За результатами дослідження розроблено пропозиції щодо вдосконалення профорієнтаційної роботи в школі. Зокрема, обґрунтовано необхідність персоналізованого супроводу школярів, розширення цифрових можливостей профорієнтації, урахування гендерних і профільних особливостей та раннього початку профорієнтаційної роботи. Такий підхід сприяє формуванню усвідомленої професійної траєкторії та підвищує готовність учнів до вибору майбутньої діяльності.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВНЗ	вищий навчальний заклад
ДНУ «ІМЗО»	Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти»
ЗЗСО	заклад загальної середньої освіти
ЗНО	зовнішнє незалежне оцінювання
КМУ	Кабінет Міністрів України
МАН	Мала академія наук України
МОН України	Міністерство освіти і науки України
НМТ	національний мультипредметний тест
НУШ	Концепція «Нова українська школа»
ОГС	об'єднання громадянського суспільства (громадська організація)
ОМС	органи місцевого самоврядування
ОП	освітня програма
ОПП	освітньо-професійна програма
ОТГ	об'єднана територіальна громада
ПЗ	програмне забезпечення
ПТЗО	професійно-технічний заклад освіти
RIASEC	модель типів професійних інтересів Дж. Голланда (Realistic, Investigative, Artistic, Social, Enterprising, Conventional)
STEM	природничі науки, технології, інженерія, математика (Science, Technology, Engineering, Mathematics)
УІРО	Український інститут розвитку освіти
ЮНЕСКО	Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Близнюк Н. П. Профорієнтаційна робота у школі. Завуч («Шкільний світ»). 2012. № 15. С. 34–46.
2. Болтівець С. І. Професійна орієнтація чи окцидентація? (Психологічна дихотомія орієнту й окциденту). Ринок праці та зайнятість населення. 2008. № 3. С. 28–30.
3. Бондарчук К. П. Механізм формування системи професійної орієнтації населення в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2046. 20 с.
4. Бурлаченко О. Формування мотивації вибору майбутньої професії засобами профорієнтації. Соціальний педагог («Шкільний світ»). 2021. № 12. С. 44–45.
5. Василик А. В., Вандоляк О. В. Передумови та проблеми професійного самовизначення і планування кар'єри молоддю в Україні. Соціально-трудові відносини: теорія та практика. 2018. № 3. С. 344–354.
6. Васильєв В. В., Щербак В. М. Професійна орієнтація в системі професійної підготовки молоді. Вісник Черкас. нац. ун-ту ім. Б. Хмельницького. Сер.: Пед. науки. Черкаси, 2015. Вип. 73. С. 15–20.
7. Вибір успішної професії на ринку праці : науково-методичний посібник / Н. А. Побірченко, А. М. Гончар, О. П. Сергєєнкова та ін. Київ : Наук. світ, 2009. 77 с.
8. Вітковська О. І. Психологічні умови професійного самовизначення випускників середніх шкіл у процесі профконсультації : дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2012. 223 с.
9. Волобуєва Т. Підготовка педагога до профорієнтаційної роботи як підсистема неперервної педагогічної освіти. Освіта України. 2011. № 1/2. С. 7–8.
10. Герасіміук Т. В., Лунченко Н. В., Ткачук І. І. Професійна орієнтація в сучасній школі: кращі методичні розробки практичних психологів і соціальних педагогів малокомплектних загальноосвітніх навчальних

закладів, навчально-виховних об'єднань, навчально-виховних комплексів.
Київ : КТР, 2017. 118 с.

11. Гомонюк О., Мазур А. Особливості професійного самовизначення старшокласників у процесі профорієнтації. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2017. Вип. 4. С. 26–29.
12. Гончарова Н. О. Основи професійної орієнтації : навчальний посібник. Київ : Слово, 2021. 168 с.
13. Горішня К. І. Вторинне професійне самовизначення : індивідуальна траєкторія розвитку. Габітус. 2020. Вип. 18, т. 1. С. 81–85.
14. Державний стандарт профільної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text>.
15. Дмитренко А. К. Мотиваційні та світоглядні аспекти вибору професії. Практична психологія та соціальна робота. 2012. № 4. С. 31–34.
16. Єгорова Є. В. Психологія профорієнтації у системі педагогічної освіти : монографія. Кіровоград : Імекс ЛТД, 2014. 247 с.
17. Закатнов Д. О. Професійне самовизначення старшокласників : метод. посіб. Київ : КНЕУ, 2013. 141 с.
18. Закон України «Про зайнятість населення» (2013). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
19. Закон України «Про освіту» (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
20. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
21. Зарицька В. В. Формування здатності до самореалізації: програма для старшокласника. Запоріжжя : Час, 2004. 94 с.
22. Зміст профорієнтаційної роботи зі старшокласниками : метод. реком. / Б. О. Федоришин, О. В. Мельник, Д. О. Закатнов, М. І. Бех. Київ : Ін-т проблем виховання АПН України, 2013. 80 с.
23. Зотова О. Професійна орієнтація учнів у навчально-виховній діяльності сільських закладів освіти. Рідна школа. 2021. № 12. С. 54–59.

24. Калюжна І. П. Тренінг професійного самовизначення : навчально-методичний посібник. Київ : Альфа Реклама, 2019. 80 с.
25. Камінський Я. І. Професійна орієнтація як складова ринкової економіки. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2018. № 5. С. 95–103.
26. Капченко Л. М., Савченко Н. В., Літвінчук Л. Й., Грамма О. В. Професії майбутнього для України. Київ : Логос, 2017. 47 с.
27. Кидисюк Н. П., Хомуленко Т. В. Ким стати? : дидактичні матеріали з профорієнтаційної роботи в 9–11 класах. Харків : Основа, 2011. 143 с.
28. Кириченко В. В. Психологічні основи професійної адаптації та вибору професії. Житомир, 2015. 109 с.
29. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. Київ : Логос, 2012. 200 с.
30. Конвенція Міжнародної організації праці про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів № 142. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_057#Text.
31. Конституція України (1996). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
32. Концепція державної системи професійної орієнтації населення : затверджена Постановою КМУ від 17 вересня 2008 р. № 842. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/842-2008-%D0%BF>.
33. Концепція профільного навчання у старшій школі : затверджена наказом МОН України від 21 жовтня 2013 р. № 1456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1456729-13>.
34. Коропецька О. М. Психологічні основи професійної орієнтації та самореалізації особистості. Київ : КНТ, 2016. 438 с.
35. Кравченко Т. Педагогічна підготовка батьків до професійного самовизначення старшокласників. Рідна школа. 2011. № 7. С. 3–6.
36. Кузьміна Т. Усвідомлений вибір професії як запорука життєвого успіху. Психолог. 2009. № 2. С. 14–17.

37. Кучеренко Є. В. Розвиток професійного самовизначення майбутніх психологів : дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2011. 254 с.
38. Лазарук А. Феноменологія самовизначення особи : базові теоретичні підходи у психології. Психологія і суспільство. 2024. № 1. С. 131–148.
39. Лапій В. Готуємо школярів до свідомого вибору професії. Педагогічна думка. 2022. № 4. С. 35–37.
40. Липова Л. Вибір профілю навчання – важливий крок до професійного самовизначення. Практика управління закладом освіти. 2011. № 4. С. 36–46.
41. Лунченко Н. Вивчення професійної спрямованості старшокласників. Заступник директора школи. 2012. № 12. С. 43–54.
42. Ляховченко Н. В., Петрук В. А. Аналіз факторів, що впливають на вибір майбутньої професії старшокласниками. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2014. № 4. С. 125–128.
43. Ляшенко Р. О. Взаємозв'язок професійного самовизначення та самоактуалізації особистості. Професійна освіта: проблеми та перспективи. 2017. Вип. 12. С. 83–88.
44. М'якота І. Обери професію до душі. Психолог. 2010. № 44. С. 15–18.
45. Мерзлякова О. Л., Євдокимова Г. О. Методики професійного визначення. Київ : Шкільний світ, 2021. 120 с.
46. Методичні рекомендації щодо проведення профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти : лист ІМЗО від 4 грудня 2020 р. № 22.1/10-2496. URL: <https://imzo.gov.ua/2020/12/07/lyst-imzo-vid-04-12-2020-22-1-10-2496-pro-metodychni-rekomendatsii-shchodo-provedennia-proforiientatsiynoi-roboty-v-zakladakh-zahalnoi-seredn-oi-osvity>.
47. Миколаєнко А. Професійна орієнтація та професійне самовизначення учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Рідна школа. 2012. № 11. С. 66–70.
48. Мілютіна К. Л. Траєкторії життєвого шляху особистості в динамічному середовищі : монографія. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2012. 298 с.

- 49.Моргун В. Ф. Основи психологічної діагностики : навч. посіб. Київ : Слово, 2009. 464 с.
- 50.Мотрук Р. В. Етнокультурні чинники професійного самовизначення особистості : дис. ... канд. психол. наук. Івано-Франківськ, 2013. 232 с.
- 51.Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України : наказ МОН України № 509 від 22.05.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>.
- 52.Нікітіна І. В. Суб'єктне самовизначення молодшої людини в період повноліття : монографія. Київ, 2007. 227 с.
- 53.Пасічняк Р. Ф. Психологічне забезпечення процесу особистісного самовизначення старшокласників. Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. Івано-Франківськ : Плай, 2010. Вип. 4. С. 60–67.
- 54.Підготовка учнів до професійного навчання і праці (психолого-педагогічні основи) : навч.-метод. посіб. / за ред. Г. О. Балла, П. С. Перепелиці, В. В. Рибалки. Київ : Наукова думка, 2020. 188 с.
- 55.Піддячий М. І. Підготовка старшокласників до професійної діяльності в умовах профільного навчання : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2008. 288 с.
- 56.Пінська О. Л. Психологічні аспекти професійного самовизначення в ранньому юнацькому віці. Актуальні проблеми психології в закладах освіти. 2022. Вип. 12. С. 39–50.
- 57.Побірченко Н. А., Філанчук С. В. Людина і світ професій : науково-методичний посібник. Київ : Наук. світ, 2009. 146 с.
- 58.Побірченко Н. А., Шайкова А. Л. Профорієнтація учнівської молоді : посібник. Київ : Наук. світ, 2009. 226 с.
- 59.Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти (2006). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0659-00#Text>.

60. Положення про організацію професійної орієнтації населення : затверджене наказом Мініпраці від 27 вересня 2010 р. № 356. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/REG726>.
61. Пономарьова Н. О. Підготовка майбутніх учителів інформатики до профорієнтаційної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах : монографія. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2018. 325 с.
62. Потапчук Л. В. Особистісне самовизначення старшокласників. Психологія. 2018. Вип. 1 (8). С. 126–130.
63. Професійна орієнтація : підручник / за ред. О. М. Ігнатович. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 240 с.
64. Професійна орієнтація в сучасній школі: кращі методичні розробки практичних психологів і соціальних педагогів малокомплектних загальноосвітніх навчальних закладів, навчально-виховних об'єднань, навчально-виховних комплексів : метод. реком. / за ред. І. І. Ткачук. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 115 с.
65. Професійна орієнтація у Новій українській школі. Київ : Ред. інформ. бюлетеня «Офіц. вісник Президента України», 2018. 72 с. URL: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/konczepczyia-proforiientaczii%88-dlya-gromadskogo-obgovorennya-16_12_20-.pdf.
66. Професійне самовизначення старшокласників в умовах освітнього округу : навч. посібник / Л. А. Гуцан, О. Л. Морін, З. В. Охріменко та ін. Харків : Ранок, 2016. 220 с.
67. Психодіагностика в службі зайнятості : метод. посіб. / за ред. В. В. Синявського, О. О. Ящишин. Київ : ІПППО АПН України, 2008. 132 с.
68. Психологічний словник / за ред. Н. А. Побірченко. Київ : Наук. світ, 2007. 521 с.
69. Психологічні основи профорієнтації і професійного самовизначення / за ред. І. М. Старікова. Київ : Професіонал, 2009. 208 с.

70. Психологічні технології самодетермінації розвитку особистості : монографія / Л. З. Сердюк, І. В. Данилюк, В. В. Турбан та ін. Київ : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2018. 192 с.
71. Психологія особистісно орієнтованої професійної підготовки учнівської молоді : наук.-метод. посіб. / за ред. В. В. Рибалки. Київ, Тернопіль : Підручники і посібники, 2012. 388 с.
72. Психологія професійного самовизначення особистості : монографія / М. С. Корольчук, Ю. В. Дроздова, В. М. Корольчук та ін. Київ : КНТЕУ, 2018. 280 с.
73. Рибалка В. В. Психологія професійного самовизначення для здорових старшокласників : метод. рекомендації. Київ : ІПППО АПН України, 2014. 24 с.
74. Савчин М. В., Василенко П. П. Вікова психологія : підручник. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.
75. Сердюк Н., Кейдун Ю. Психологічні чинники професійного самовизначення старшокласників. Збірник тез наук. доповідей студентів. Філол. науки. 2019. Т. 2. С. 185–186.
76. Середа О. Соціально-психологічні чинники професійного самовизначення старшокласників : дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2021. 201 с.
77. Середа О. Ю. Досвід спілкування старшокласників і вибір ними майбутньої професії. Соціальна психологія. 2020. № 6 (26). С. 155–162.
78. Синявський В. В. Професійна орієнтація в системі державної служби зайнятості : методичний посібник. Київ : ІПК ДСЗУ, 2019. 178 с.
79. Синявський В. В. Психологічні основи профорієнтаційної професіографії : навчально-методичний посібник. Київ : ІПК ДСЗУ, 2010. 96 с.
80. Соціально-психологічні чинники мотивації професійного вдосконалення особистості : наук.-метод. посіб. / М. Й. Боришевський, В. А. Семиченко, О. І. Бондарчук та ін. Київ : Логос, 2005. 28 с.
81. Становських З. Рефлексивні компоненти професійного самовизначення старшокласників : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2005. 22 с.

82. Стратегія розвитку освіти і науки до 2030 року. URL: <https://ukrinform.ua/rubric-society/3770487-strategia-rozvitku-osviti-i-nauki-do-2030-roku-koli-i-cogo-ocikuvati.html>.
83. Теорія і практика професійної орієнтації : навч. посіб. / уклад. Н. Г. Швець, Т. Д. Третьякова. Київ : Персонал, 2010. 272 с.
84. Теслюк В. М. Основи профорієнтаційної роботи. Київ : Логос, 2021. 304 с.
85. Технології професійної орієнтації населення в умовах ринку праці : кол. монографія / Н. А. Побірченко, Н. І. Литвинова, В. В. Синявський та ін. Київ : Педагогічна думка, 2011. 256 с.
86. Ткачук І. І. Психолого-педагогічний супровід особистісного і професійного самовизначення старшокласників, що опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів : методичні рекомендації. Київ, 2018. 78 с.
87. Токарева Н. М., Шамне А. В. Вікова та педагогічна психологія. Київ, 2017. 548 с.
88. Тренінг самопізнання : методичний посібник / Ю. В. Бреус, Н. К. Лебідь, А. С. Якименко та ін. Київ : Альфа Реклама, 2015. 82 с.
89. Турчина Л. О. Педагогічні умови підготовки старшокласників до вибору професії в умовах профільного навчання. Луганськ : ЛугНУ, 2011. 20 с.
90. Федоренко Л. П. Психологічні особливості професійного самовизначення випускників сільських шкіл : дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2020. 188 с.
91. Федоришин Б. О. Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації : автореф. дис. ... д-р пед. наук : 13.00.04. Київ, 2006. 49 с.
92. Хмелева-Токарева О. Сучасна шкільна профорієнтація. Психолог («Шкільний світ»). 2012. № 2. С. 12–13.
93. Шевенко А. М. Професійне самовизначення старшокласників як чинник особистісного зростання : дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2021. 224 с.
94. Щербакова І. М. Психодіагностика професійного самовизначення особистості : навчально-методичний посібник. Суми : СумДУ, 2012. 324 с.

- 95.Щодо організації виховного процесу в закладах освіти у 2022/2023 навчальному році : лист МОН України від 10 серпня 2022 р. № 1/9105-22.
URL: <https://mon.gov.ua/npa/shodo-organizaciyi-vihovnogo-procesu-v-zakladah-osviti-u-20222023-n-r>.
- 96.Яланська С. Система профорієнтаційної роботи у навчальному закладі. Психолог. 2023. № 11/12. С. 80–83.
- 97.Brown D. (Ed.) Career choice and development. 4th ed. San Francisco: Jossey-Bass, 2002. 560 p.
- 98.Holland J. L. Making vocational choices: A theory of vocational personalities and work environments. 3rd ed. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources, 1997. 303 p.
- 99.Parsons F. Choosing a vocation. Boston: Houghton Mifflin, 1909. 165 p.
100. Super D. E. The psychology of careers: An introduction to vocational development. New York: Harper & Brothers, 1957. 362 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

ТЕСТ ДЖ. ГОЛЛАНДА ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ТИПІВ ОСОБИСТОСТІ

Інструкція: у «Переліку професій» попарно подані різні професії. У кожній парі професій постарайтеся надати перевагу одній із них, вписавши у відповідну графу «Бланку відповідей» знак «+». Якщо в якійсь із пар професій Ви не зможете надати перевагу жодній із них, то в будь-якій наступній маєте відмітити знаком «+» обидві професії. Усього повинно бути відмічено 42 професії.

ПЕРЕЛІК ПРОФЕСІЙ

	Назва професії		Назва професії
а	Інженер механік	б	Інженер-конструктор
а	В'язальниця	б	Лікар-терапевт
а	Кухар	б	Економіст з планування
а	Коваль ручного кування	б	Директор заводу
а	Кресляр	б	Дизайнер (художник-конструктор)
а	Астролог	б	Лікар-психіатр
а	Хімік	б	Бухгалтер
а	Редактор науковий	б	Юрисконсульт
а	Науковий співробітник	б	Артист
0а	Тренер команди	0б	Статистик

1a	Організатор виховної роботи	16	Адміністратор
2a	Адвокат	26	Реставратор
3a	Контролер якості продукції	36	Постачальник замовлень
4a	Касир	46	Хореограф
5a	Податковий інспектор	56	Письменник
6a	Садівник	66	Біолог
7a	Водій автомобіля	76	Медична сестра
8a	Інженер-енергетик	86	Секретар-друкарка
9a	Маляр	96	Художник-декоратор
0a	Метеоролог	06	Офіціант
1a	Лаборант	16	Режисер
2a	Соціолог	26	Ревізор
3a	Зоолог	36	Головний технолог
4a	Математик	46	Архітектор
5a	Продавець	56	Обліковець
6a	Вчитель	66	Командир взводу
7a	Вихователь	76	Фотограф
8a	Експедитор	86	Керуючий готельним господарством
9a	Коректор	96	Балетмейстер
0a	Керуючий фермою	06	Диригент
1a	Радіотехнік	16	Геолог

2а	Слюсар-ремонтник	26	Аудитор
3а	Лісник	36	Екскурсовод
4а	Закрійник	46	Декоратор вітрин
5а	Фізик	56	Директор комерційний
6а	Біохімік	66	Консультант з маркетингу
7а	Токсиколог	76	Маклер біржовий
8а	Логопед	86	Стенографіст
9а	Психолог	96	Менеджер
0а	Референт	06	Торговець нерухомістю
1а	Поет	16	Бібліотекар
2а	Архіваріус	26	Мистецтвознавець

БЛАНК ВІДПОВІДЕЙ

Прізвище, ініціали

Вік ____ Дата _____

Номери пар професій											
№	а	б	№	а	б	№	а	б	№		
1			12			23			33		
2			13			24			34		
3			14			25			35		
4			15			26			36		
5			16			27			37		
6			17			28			38		

7			18			29			39		
8			19			30			40		
9			20			31			41		
10			21			32			42		
11			22								

При обробці результатів з Бланку відповідей дані переносите у «Ключ до тесту Дж. Голланда», після цього підраховуєте кількість плюсів за кожним із 6 типів і записуєте отримані результати внизу кожної колонки.

Ключ до тесту Дж. Голланда

Реалістичний тип	Інтелектуальний тип	Соціальний тип	Конвенційний тип	Підприємливий тип	Артистичний тип
1a	16	26	36	46	56
2a	6a	66	76	86	96
3a	7a	10a	106	116	126
4a	8a	11a	13a	136	146
5a	9a	12a	14a	15a	156
16a	166	176	186	236	196
17a	20a	206	226	266	216
18a	22a	25a	256	286	246
19a	23a	26a	28a	30a	276
21a	24a	27a	29a	336	296
31a	316	366	326	356	306
32a	35a	38a	386	376	346
33a	36a	39a	40a	396	41a
P=	I=	C=	K=	Π=	A=

Далі отримані суми з кожного типу записують у матрицю:

Р	І	С	К	П	А

Переведення початкових балів у стандартні здійснюється наступним чином: проти певної букви в матриці береться відповідна цифра і з нормо-таблиці у відповідному стовпчику вибирається стандартний бал. Наприклад, з типу Р у матриці початковий бал 2, а в нормо- таблиці це буде 1 стандартний бал.

НОРМО-ТАБЛИЦЯ ДО ТЕСТУ Дж. ГОЛЛАНДА							
С Т бали	Професійні типи особистості						С Т бали
	Р	І	С	К	П	А	
0	0-1	-	-	-	0-1	-	0
1	2	0	0-1	0	2	0	1
2	3	1	2	1-2	3	1-2	2
3	4-5	2-3	3-4	3	4-5	3	3
4	6	4	5	4	6	4-5	4
5	7	5	6	5-6	7	6	5
6	8-9	6-7	7-8	7	8-9	7-8	6
7	10	8	9	8	10	9	7
8	11	9	10-11	9-10	11	10-11	8
9	12-13	10	12	11	12	12	9
10	14	11-12	13-14	12	13-14	13-14	10
11	-	13	-	13-14	-	-	11

У нашому випадку матриця в стандартних балах буде мати вигляд:

Р	І	С	К	П	А

Після підрахування всіх стандартних балів з усіх професійних типів у залежності від суми набраних балів визначається пріоритетний тип особистості та професійного середовища оптанта, надаючи перевагу першим трьом типам. Наприклад: Ви належите до підприємливого типу особистості з яскраво вираженими якостями артистичного й інтелектуального типів, тобто Ваша формула особистості П А І. Це говорить про те, що для Вас найкраще вибрати підприємливе професійне середовище, але Ви будете себе добре почувати і в артистичному або інтелектуальному професійних середовищах.

Ключ до тесту Дж. Голланда

Реалістичний тип	Інтелектуальний тип	Соціальний тип	Конвенційний тип	Підприємливий тип	Артистичний тип
1a	16+	26 +	36	46 +	56 +
2a	6a	66 +	76 +	86 +	96 +
3a +	7a	10a +	106	116	126
4a	8a	11a +	13a +	136	146 +
5a	9a	12a +	14a	15a +	156
16a	166 +	176 +	186 +	236 +	196
17a	20a	206 +	226	266 +	216 +
18a	22a +	25a +	256	286 +	246 +
19a	23a	26a +	28a +	30a +	276
21a	24a	27a +	29a +	336	296
31a +	316	366 +	326	356 +	306
32a	35a	38a +	386	376 +	346 +
33a +	36a	39a +	40a	396	41a +
34a +	37a	416 +	42a +	406 +	426
P=4	I=3	C=14	K=6	Π=10	A=7
P	I	C	K	Π	A
4	3	14	6	10	7

Результати визначення професійного типу особистості

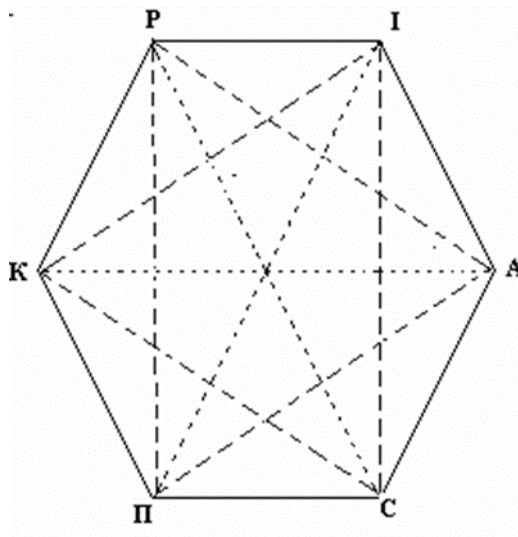
з/п	Прізвище, ініціали, вік оптанта	Професійний тип						Формула професійного типу
1.	Боярчук В.О.			1				СПА

ВИСНОВОК

Виконавши всі розрахунки, визначаємо власний літерний код (СПА). Цей результат говорить про те, що Боярчук В.О. відноситься до соціального типу з достатньо значимим впливом підприємливого і артистичного, тобто, перша літера коду вказує на тип особистості, до якого Ви найближчий/а (соціальний), друга – з яким Ваші показники мають певні розбіжності (підприємливий), третя – вказує на тип особистості, до якої Ви ще близький, але маєте більші розбіжності (артистичний). За допомогою шкали пристосованості різних типів особистості до різних професійних середовищ, яку розробив Д. Голланд у вигляді шестикутника (див. мал. 2.3.3.1.), визначається те професійне середовище, в якому буде найкомфортніше працювати. Отже, найкраще, що Боярчук В.О. може зробити – це вибрати соціальне професійне середовище, непогано буде почувати себе в підприємливому й артистичному середовищі, інші професійні середовища протипоказані.

Для кращого розуміння шкал співвідношення різних типів особистості та професійних середовищ зверніться до наступного пояснення.

Теорія Д. Голланда дозволяє оцінити сумісність особистості з певним професійним оточенням, середовищем. Він розробив шкалу пристосованості різних типів особистості до різних професійних середовищ, зобразивши її схематично у вигляді шестикутника (див. малюнок 2.3.3.1.).

Мал. 2.3.3.1. Схема професійних типів особистості та їх взаємозв'язку

По вершинах моделі вираховується зв'язок між типами особистості і професійним середовищем. Він зворотно пропорційний відстані від однієї вершини до іншої в будь-якому напрямку. Наприклад, конвенційному типу ближче реалістичний і практичний, тому дані типи особистості можуть пристосовуватися до подібних професійних середовищ досить успішно: К- Р, К-П, Р-К, П-К. Набагато далі від конвенційного типу знаходяться інтелектуальний і соціальний типи, і тому ці особистості і середовища погано суміщаються. І зовсім несумісні конвенційний і артистичний типи - між ними найбільша віддаль. Таким же чином можна розглянути взаємодію кожного типу особистості з будь-яким професійним середовищем. Результати цього взаємозв'язку відображені в таблиці 2.3.3.1.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТИПІВ ОСОБИСТОСТІ З ПРОФЕСІЙНИМИ СЕРЕДОВИЩАМИ

Таблиця 2.3.3.1.

Тип особистості	Тип професійного середовища					
	Р	І	С	К	П	А
Р	+	+	--	+	-	-
І	+	+	-	-	--	+
С	--	-	+	-	+	+

К	+	-	-	++	+	--
П	-	--	+	+	++	-
А	-	+	+	--	-	++

Умовні позначення :

++ тип особистості дуже добре пристосований до даного середовища;

+ тип особистості пристосований добре;

- тип особистості пристосований недостатньо;

-- тип особистості зовсім не пристосований до середовища.

Для кращого розуміння наводимо опис типів професійних середовищ

ОПИС ТИПІВ ПРОФЕСІЙНИХ СЕРЕДОВИЩ

РЕАЛІСТИЧНИЙ (Р)	До нього належать люди з орієнтацією на сучасне (краще синиця в руках, ніж журавель в небі). Це чоловічий, несоціальний, емоційно стабільний тип. Його представники займаються конкретними об'єктами та їх практичним використанням: речами, інструкціями, тваринами, машинами. Охоче обирають професії механіка, електрика, інженера, агронома, садівника, водія і т.п. Їх відрізняє, з одного боку, здатність до засвоєння точних знань, соціальних вмінь, а з іншого - обмеженість у спілкуванні. При цьому рівень розвитку психомоторних якостей переважає в них над усіма іншими властивостями.
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ (І)	Люди, які відносяться до цього типу, більш орієнтовані на творчі - теоретичні й в деякій мірі – естетичні цінності, розумову працю. Але роздумам над проблемою вони надають перевагу заняттям із реалізації пов'язаних із нею рішень. Їх відрізняють такі якості, як допитливість, аналітичність, раціональність, незалежність, пунктуальність, методичність і точність, у них добре розвинуте абстрактне мислення. Але вони, як правило, переважно замкнуті й не можуть бути лідерами. Надають перевагу науковим професіям (ботанік, астроном, фізик, математик і т.п.). Відзначаються дуже високим рівнем розвитку як вербальних, так і природньо-математичних здібностей.
СОЦІАЛЬНИЙ (С)	Люди, які відносяться до цього типу, найчастіше ставлять перед собою такі цілі та завдання, які дають можливість встановити тісний контакт з оточуючим суспільним середовищем. Риси їх характеру: соціальність, гуманність, жіночність, прагнення навчати і виховувати. Вони активні, незалежні, хоча і здатні пристосовуватися. Насолоджуються діяльністю, пов'язаною з наданням допомоги іншим людям. Тому в заняттях надають перевагу навчанню і лікуванню,

	вибираючи такі професії, як лікар, вчитель, психолог, декоратор, бармен. Проте не люблять працювати з інструментами і машинами. Вони відрізняються добре розвинутими вербальними здібностями, а математичні, як правило, слабо розвинуті. Яскраво проявляються організаторські та комунікативні вміння. При розв'язанні проблем в основному спираються на емоції, почуття та вміння спілкуватися.
КОНВЕНЦІЙНИЙ (К)	До нього відносяться люди, орієнтовані на цілі, завдання і цінності, які виходять із звичаїв і загальноприйнятого традиційного стану суспільства. Їх підхід до виникаючих проблем носить стереотипний і конкретно-практичний характер. Людину цього типу відзначають ригідність, консерватизм і залежність. Вона надає перевагу професіям, які пов'язані з розрахунками і маніпулюванням числами, символами, їх простим відтворенням, тобто канцелярську діяльність, наприклад машинопис, бухгалтерію, економіку. Хоча в цього типу людей краще розвинуті математичні здібності, вони володіють і непоганими навичками спілкування, але уникають артистичної діяльності. Їм не властива спонтанність і оригінальність мислення, рішення залежать від оточуючих людей. Вони погані організатори і керівники.
ПІДПРИЄМЛИВИЙ (П)	Людина цього типу обирає цілі, цінності та завдання, які дозволяють їй виявляти ентузіазм, імпульсивність, домінантність, енергію, реалізувати любов до пригод. Надає перевагу неясним вербальним завданням, які пов'язані з керівництвом, високим статусом і владою; таким професійним ролям, в яких можуть задовольнити свої потреби в домінантності й визнанні, наприклад, завідувача, директора, телерепортера, товаровознавця, судді, дипломата, журналіста. Уникають монотонної діяльності, не люблять ручну працю. Загальні інтелектуальні здібності у цих людей посередні, а от вербальні дещо вище середнього рівня. Вони посидючі, але в них погано розвинута стійкість уваги та її концентрація, не здатні до наукової діяльності.
АРТИСТИЧНИЙ (А)	До цього типу відносяться люди, які відокремлюються від чітких конкретних проблем і видів діяльності. Вже в молодості у них є високий життєвий ідеал. Вони відрізняються акцентуванням

	власного “Я”, складним поглядом на життя, незалежністю рішень. Це жіночий, несоціальний, оригінальний тип. Надає перевагу заняттям творчого характеру - музиціюванню, живопису, літературній творчості, фотографії й т.п. Для нього характерні виключні здібності сприйняття та моторики. Вербальні здібності переважають над математичними. У спілкуванні з оточуючими спирається на свої безпосередні відчуття, емоції, інтуїцію та уяву. Характеризується розкріпаченістю, експресією, оригінальністю. Але йому бракує старанності скрупульозності.
--	---

МЕТОДИКА «КАРТА ІНТЕРЕСІВ»

Інструкція: Ти маєш можливість продовжити навчання або влаштуватись на цікаву роботу. Для того, щоб допомогти тобі вибрати професію, пропонуємо перелік питань. Подумай перед тим, як відповісти на кожне питання, постарайся дати як можна більш точну відповідь. Якщо ти не раз переконувався, що любиш або тобі дуже подобається те, про що запитується, то у «Бланку відповідей» у графі під тим же номером, що і номер питання, постав два плюси (“++”); якщо просто подобається (любиш) – один плюс (“+”); якщо не знаєш, сумніваєшся – нуль (“0”); якщо не подобається (не любиш) – мінус (“-”); якщо дуже не подобається – два мінуси (“- -”). Відповідай на кожний пункт, не пропускай жодного питання. При читанні питань довгих пауз робити не потрібно.

Перелік питань “Карти інтересів”

Чи любиш ти, хотів би ти, чи подобається тобі?

1. Уроки фізики.
2. Уроки математики.
3. Уроки хімії.
4. Читати книжки або статті з астрономії.
5. Читати книжки або статті з біології.
6. Читати про дослідження на тваринах.
7. Читати про сільськогосподарські рослини і тварини.
8. Читати про ліс.
9. Читати про твори класиків світової літератури.
10. Читати газети, журнали, дивитися телепередачі, слухати радіо.
11. Уроки історії.
12. Відвідувати театри, музеї, художні виставки.
13. Читати літературу про геологічні експедиції.

14. Читати про різні країни та їх економіку, державний устрій.
15. Організовувати друзів на виконання громадської роботи і керувати ними.
16. Читати про роботу міліції.
17. Читати про моряків, пілотів.
18. Читати про роботу вихователя, вчителя.
19. Знайомитися з будовою і роботою верстатів.
20. Готувати обіди.
21. Читати про будівельників.
22. Турбуватися про красу приміщень, в яких ви навчаєтесь, живете, працюєте .
23. Читати про досягнення техніки (наприклад журнали “Юний технік”, “Техніка молоді” і т.п.).
24. Знайомитися з будовою побутових електро- і радіоприладів.
25. Читати науково-популярну літературу про відкриття у фізиці.
26. Читати науково-популярну літературу про математику.
27. Дізнаватися про нові досягнення у галузі хімії (з журналів, радіо- і телепередач і т.п.).
28. Дивитися телепередачі про космонавтів.
29. Вивчати біології.
30. Цікавитися причинами і способами лікування хвороб.
31. Вивчати ботаніку.
32. Проводити час у лісі.
33. Читати літературно-критичні статті.
34. Активно брати участь у громадській роботі.
35. Читати книжки про історичні події.
36. Слухати симфонічну музику.
37. Дознаватися про нові родовища корисних копалин.
38. Дізнаватися про географічні відкриття.
39. Обговорювати поточні справи і події.

40. Встановлювати дисципліну серед ровесників або молодших.
41. Подорожувати по країні.
42. Пояснювати учням, як розв'язувати складне завдання, правильно скласти речення.
43. Вивчати нові інструменти.
44. Уроки обслуговуючої праці.
45. Дізнаватися про нові досягнення в галузі будівництва.
46. Відвідувати фабрики.
47. Знайомитися з будовою механізмів, машин.
48. Читати статті у науково-популярних журналах про досягнення в галузі радіотехніки.
49. Пізнавати нові фізичні явища.
50. Розв'язувати складні математичні задачі.
51. Ставити досліди з хімії, слідкувати за ходом хімічних реакцій.
52. Спостерігати за небесними світилами.
53. Вести спостереження за рослинами.
54. Робити перев'язки, надавати першу медичну допомогу.
55. Вирощувати тварин і доглядати за ними.
56. Збирати гербарій.
57. Писати розповіді та вірші.
58. Спостерігати за поведінкою і життям людей.
59. Брати участь у роботі історичного гуртка, розшукувати матеріали, що свідчать про події минулого.
60. Декламувати, співати у хорі, виступати на сцені.
61. Збирати мінерали, цікавитися їх походженням.
62. Вивчати природу рідного краю.
63. Організовувати різні заходи у школі.
64. Звертати особливу увагу на поведінку людей.
65. Відвідувати гурток автолюбителів, обслуговувати автомобіль.

- 66.Проводити час з малими дітьми (читати їм книжки, допомагати, щось розповідати їм).
- 67.Виготовляти різні деталі та предмети.
- 68.Організовувати харчування під час походів.
- 69.Бувати на будівлях.
- 70.Шити одяг.
- 71.Збирати і ремонтувати механізми велосипедів, швейних машин, годинників і т.п.
- 72.Ремонтувати побутові електроприлади.
- 73.Займатися у фізичному гуртку.
- 74.Займатися у математичному гуртку.
- 75.Готувати розчин, зважувати реактиви.
- 76.Відвідувати планетарій.
- 77.Відвідувати гурток біології.
- 78.Спостерігати за хворими, надавати їм допомогу.
- 79.Спостерігати за природою і вести записи спостереження.
- 80.Садити дерева і доглядати їх.
- 81.Працювати зі словником і літературними джерелами.
- 82.Швидко переключатися з одного виду роботи на інший.
- 83.Виступати з доповідями на історичну тему.
- 84.Грати на музичних інструментах, малювати або вирізати по дереву.
- 85.Складати опис матеріалів.
- 86.Брати участь у географічних експедиціях.
- 87.Виступати з повідомленнями про міжнародне становище.
- 88.Допомагати працівникам міліції.
- 89.Відвідувати гурток юних моряків.
- 90.Виконувати роботу піонервожатого.
- 91.Уроки праці.
- 92.Давати поради знайомим під час купівлі одяжі.
- 93.Спостерігати за роботою будівельників.

94. Знайомитися зі швейним виробництвом.
95. Робити моделі літаків, планерів, кораблів.
96. Складати радіоприймачі і електроприлади.
97. Брати участь в олімпіадах з фізики.
98. Брати участь у математичних олімпіадах.
99. Розв'язувати задачі з хімії.
100. Брати участь у роботі астрономічного гуртка.
101. Проводити досліди на тваринах.
102. Вивчати функції організму людини і причини виникнення хвороб.
103. Проводити досліди з метою вирощування нових сільськогосподарських тварин.
104. Бути членом товариства охорони природи.
105. Брати участь у диспутах, читацьких конференціях.
106. Аналізувати явища і події життя.
107. Цікавитися минулим нашої країни.
108. Проявляти інтерес до теорії та історії розвитку мистецтва.
109. Здійснювати тривалі та нелегкі походи, під час яких доводиться напружено працювати за заданою програмою.
110. Складати географічні карти і збирати інші географічні матеріали.
111. Вивчати політичний устрій різних країн.
112. Робота юриста.
113. Відвідувати гурток юних космонавтів.
114. Робота учителя.
115. Бувати на заводах.
116. Надавати людям різні послуги.
117. Брати участь у будівельних роботах.
118. Знайомитися з виготовленням промислових товарів.
119. Розбиратися у технічних схемах і кресленнях.

120. Користуватися точними вимірювальними приладами і здійснювати розрахунки за отриманими даними.
121. Проводити досліди з фізики.
122. Виконувати роботи, що вимагають математичних правил і формул.
123. Асистувати викладачу при проведенні дослідів з хімії.
124. Збирати відомості про інші планети.
125. Читати про діяльність біологів.
126. Бути активним членом санітарних дружин.
127. Доглядати за сільськогосподарськими машинами і знаряддями праці.
128. Знайомитися з веденням лісного господарства.
129. Вивчати походження слів і окремих словотворень.
130. Вести щоденник, писати замітки у шкільну газету.
131. Вивчати історичне минуле інших країн.
132. Неодноразово дивитися у театрі одну і ту ж п'єсу.
133. Читати про життя і діяльність відомих геологів.
134. Вивчати географію нашої планети.
135. Вивчати біографії політичних діячів.
136. Правильно оцінювати вчинок товариша, знайомого, літературного героя.
137. Читати книжки про засоби пересування.
138. Навчати і виховувати дітей.
139. Спостерігати за працею робітника.
140. Постійно спілкуватися з людьми.
141. Проектувати будівельні об'єкти.
142. Відвідувати виставки товарів побутового обслуговування.
143. Виконувати креслення, проектувати машини.
144. Розбиратися у радіосхемах.

Примітка. Всюди, де вказано «читати», потрібно розуміти як «знайомитися»; наприклад, шляхом бесід зі спеціалістами, досвідченими людьми.

БЛАНК ВІДПОВІДЕЙ

Прізвище, ініціали _____ Вік _____ Дата _____

[illegible]

ДЕШИФРАТОР ДЛЯ БЛАНКУ ВІДПОВІДЕЙ

1. фізика
2. математика
3. хімія
4. астрономія
5. біологія
6. медицина
7. сіл господарство
8. ліс господарство
9. філологія
10. журналістика
11. історія
12. мистецтво
13. геологія
14. Географія
15. громад діяльність
16. право
17. транспорт
18. педагогіка
19. обробпромислов
20. сфера обслугов
21. будівництво
22. легка промисл
23. техніка
24. електротехніка

ПРИМІТКА: дешифратор накладається на початок «Бланку відповідей» безпосередньо до цифр.

ОБРОБКА РЕЗУЛЬТАТІВ

Необхідно підрахувати кількість “+” і “-” у кожній колонці. Нуль не береться до уваги. У «Бланку відповідей» знизу дві порожні графи, в одній із них ставиться сума “+”, в другій “-”. Закінчивши підрахунок отримані результати підставляють у “Дешифратор”, тобто ті сфери діяльності, інтерес до яких вивчався.

При набраних балах в межах:

10 – 12 – інтереси розвинуті на високому рівні,
 при 7 – 9 балах – середньому рівні,
 при 4 – 6 балах – на низькому рівні,
 а при балах в межах 0 – 3 інтереси взагалі відсутні до цієї діяльності.

Широкими вважаються інтереси, якщо в 7 і більше сферах діяльності набрано більше 4-х балів, середніми за широтою інтереси вважаються тоді, коли в 4 – 6 сферах відмічається більше 4-х балів, і вузькими – коли інтереси проявляються тільки до 1 – 3 сфер діяльності.

Після роботи з “Дешифратором” ти маєш записати позитивне ставлення до сфер діяльності, які набрали найбільшу кількість “+” та негативне ставлення, які набрали найбільшу кількість “-” в таблиці:

П озитивне ставленн я	К ількість балів	Р ангове місце	Н егативне ставленн я	К ількість балів	Р ангове місце
		1			1
		2			2
		3			3

На основі отриманих кількісних (плюсів і мінусів) даних робиться висновок про те, наскільки сильно, тобто на якому рівні і наскільки широко, проявляється інтерес до певних сфер трудової діяльності. Як сильно він проявляється на різних рівнях оволодіння ними. Потрібно визначити також ті сфери, ставлення до котрих має негативне емоційне забарвлення. За результатами виконання цієї методики зробимо висновок стосовно рівня розвитку професійних інтересів та бажаних сфер діяльності.

ТЕСТ «МОЄ ПРОФЕСІЙНЕ МАЙБУТНЄ»

1. Робота, пов'язана з обліком і контролем, – це досить нудно.

- 1. Так
- 2. Важко відповісти
- 3. Ні

2. Я віддам перевагу займатися фінансовими операціями, а не, наприклад, музикою.

- 1. Так
- 2. Важко відповісти
- 3. Ні

3. Неможливо точно розрахувати, скільки часу піде на дорогу до роботи, принаймні, мені.

- 1. Так
- 2. Важко відповісти
- 3. Ні

4. Я часто ризикую.

- 1. Так
- 2. Важко відповісти
- 3. Ні

5. Мене дратує безлад.

- 1. Так
- 2. Важко відповісти
- 3. Ні

6. Я охоче почитав (а) би на дозвіллі про останні досягнення в різних галузях науки.

- 1. Так

2. Важко відповісти

3. Ні

7. Записи, які я роблю, не дуже добре структуровані й організовані.

1. Так

2. Важко відповісти

3. Ні

8. Я волію розумно розподіляти гроші, а не витратити все відразу.

1. Так

2. Важко відповісти

3. Ні

9. У мене спостерігається, швидше, робочий безлад на столі, ніж розташування речей по акуратним «стопочку».

1. Так

2. Важко відповісти

3. Ні

10. Мене приваблює робота, де необхідно діяти згідно інструкції або чітко заданому алгоритму.

1. Так

2. Важко відповісти

3. Ні

11. Якщо б я щось збирав (а), я б постарався (ась) упорядкувати колекцію, все розкласти по татусям і поличках.

1. Так

2. Важко відповісти

3. Ні

12. Терпіти не можу наводити порядок і систематизувати що б то не було.

1. Так

2. Важко відповісти

3. Ні

13. Мені подобається працювати на комп'ютері – оформляти або просто набирати тексти, робити розрахунки.

1. Так
2. Важко відповісти
3. Ні

14. Перш ніж діяти, треба продумати всі деталі.

1. Так
2. Важко відповісти
3. Ні

15. На мій погляд, графіки і таблиці – дуже зручний і інформативний спосіб надання інформації.

1. Так
2. Важко відповісти
3. Ні

16. Мені подобаються ігри, в яких я можу точно розрахувати шанси на успіх і зробити обережний, але точний хід.

1. Так
2. Важко відповісти
3. Ні

17. При вивченні іноземної мови я волію починати з граматики, а не отримувати розмовний досвід без знання граматичних основ.

1. Так
2. Важко відповісти
3. Ні

18. Стикаючись з якоюсь проблемою, я намагаюся всебічно її вивчити (ознайомитися з відповідною літературою, пошукати потрібну інформацію в інтернеті, поговорити з фахівцями).

1. Так
2. Важко відповісти
3. Ні

19. Якщо я висловлюю свої думки на папері, мені важливіше ...

1. Логічність тексту
2. Важко відповісти
3. Образність викладу

20. У мене є щоденник, в який я записую важливу інформацію на декілька днів вперед.

1. Так
2. Важко відповісти
3. Ні

21. Я із задоволенням дивлюся новини політики та економіки.

1. Так
2. Важко відповісти
3. Ні

22. Я б хотів (а), щоб моя майбутня професія ...

1. Забезпечувала мене потрібної порцією адреналіну
2. Важко відповісти
3. Давала б мені відчуття спокою і надійності

23. Я доробляю роботу в останній момент.

1. Так
2. Важко відповісти
3. Ні

24. Взявши книгу, я завжди ставлю її на місце.

1. Так
2. Важко відповісти
3. Ні

25. Коли я лягаю спати, то вже напевно знаю, що буду робити завтра.

1. Так
2. Важко відповісти
3. Ні

26. В своїх словах і вчинках я слікую прислів'я «Сім разів відміряй, один – відріж».

1. Так
2. Важко відповісти
3. Ні

27. Перед відповідальними справами я завжди складаю план їх виконання.

1. Так
2. Важко відповісти
3. Ні

28. Після вечірки миття посуду я відкладаю до ранку.

1. Так
2. Важко відповісти
3. Ні

29. Я серйозно ставлюся до свого здоров'я.

1. Так
2. Важко відповісти
3. Ні

30. Коли в мене щось не виходить, я ...

1. Терпляче намагаюся знайти рішення
2. Важко відповісти
3. Починаю нервувати і злитися

Для обробки результатів тестування скористайтесь наведеною таблицею.

										0	1	2	3	4	5
Ві дповідь 1		2	0	0			0	2	0	2	2	0	2	2	
Ві дповідь 2			1												
Ві дповідь 3		0	2		0	0	2	0	2	0	0		0	0	

	6	7	8	9	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
Ві дповідь 1			2	2	2	2		0	2	2	2	2			
Ві дповідь 2															
Ві дповідь 3	0	0	0	0	0	0	2	2	0	0		0	2		

У стовпцях наведені номери питань (від 1 до 30), у рядках – варіанти відповідей (перший, другий і третій). У клітках таблиці – бал, який нараховується за вибір відповідного варіанта для кожного питання. Підрахуйте кількість набраних вами балів (максимальна кількість – 60; мінімальна – 0 балів).

Від 49 до 60 балів

Ви показали високий інтерес до знакових систем – це умовні знаки, цифри, коди, природні та штучні мови. Ви могли б знайти себе в професіях, пов'язаних зі створенням й оформленням документів (на рідній або іноземній мові), діловодством, аналізом текстів й їхнім перетворенням, перекодуванням (коректор, секретар-референт, технічний редактор, митний декларатор, архіваріус, нотаріус); числами, кількісними співвідношеннями (економіст, програміст, бухгалтер, статистик, демограф, математик), системами умовних знаків, схематичними відображеннями об'єктів (кресляр, картограф). Вам цікава гадана багатьма нудною й монотонною робота з паперами, цифрами, буквами, документами й т.п. – організація, упорядкування, аналіз, контроль й ін. Ви приймаєте рішення, ретельно розглянувши ситуацію й зваживши альтернативи, що робить вас незамінним у бізнесі, керуванні, науках. Однак з вашим самоконтролем, вам не вистачає безпосередності (і навіть імпульсивності), необхідної представникам сфери мистецтва. Крім того, можуть виникати труднощі через невміння розслаблюватися, тому вам варто

розвивати гнучкість у поведженні, уміння змінювати свої плани при необхідності, не жадати від себе й навколишніх бездоганності.

Від 37 до 48 балів

Ви показали підвищений інтерес до знакових систем – це умовні знаки, цифри, коди, природні й штучні мови. Ви могли б знайти себе в професіях, пов'язаних зі створенням й оформленням текстів (на рідній або іноземній мові), діловодством, аналізом текстів й їхнім перетворенням, перекодуванням (коректор, секретар-референт, технічний редактор, митний декларатор, архіваріус, нотаріус); числами, кількісними співвідношеннями (економіст, програміст, бухгалтер, статистик, демограф, математик), системами умовних знаків, схематичними відображеннями об'єктів (кресляр, картограф). Пам'ятайте, що робота зі знаковими системами жадає від людини здатності до абстрактного мислення, тривалого й стійкого зосередження уваги, посидючості. Крім того, при наявності інших, більш виражених інтересів, робота зі знаковими системами може бути лише частиною іншої, основної професії (наприклад, активне використання іноземних мов, ведення документації, розрахунки – у роботі менеджера, юриста, фінансиста, журналіста).

Від 25 до 36 балів

Ви показали деякий інтерес до знакових систем. Цей інтерес поєднує професії, пов'язані з текстами (упорядкування, ведення записів, пошук, аналіз і переробка інформації, накопичення й зберігання різного роду відомостей) або цифрами, формулами, таблицями, кресленнями, схемами (кодування, схематизація, розрахунки). Ви здатні акуратно й точно виконувати роботу, при необхідності – дисципліновані, оперативні. Але при цьому зберігаєте гнучкість і мобільність. Головне – це ваше терпиме відношення до гаданої багатьма нудної й монотонної роботи з паперами, цифрами, текстами, документами. Але цей інтерес не настільки великий, щоб однозначно замикає себе у світ знаків. Подумайте, можливо, знакові системи “сухуваті” для вас?

При виборі професії рекомендуємо вам орієнтуватися на інші, більш яскраво виражені у вас інтереси.

Від 13 до 24 балів

Вам не особливо цікаво те, що припускає роботу з документами, знаками, цифрами, текстами, паперами. Швидше за все, ви відноситеся до людей більш-менш творчих, не люблячих роботу за алгоритмом, монотонну, пов'язану з “сидінням на одному місці”, канцелярську роботу, розрахунки. Бажано не вибирати посад, де з Вас будуть вимагати жорсткого дотримання термінів задачі робіт, де необхідно чітке виконання інструкцій, де передбачається робота з архівами, базами даних, безліччю інформації у вигляді схем, креслень, каталогів. Ті сфери, де потрібна точність, оперативність, акуратність, дисциплінованість, відповідальність (інженер, юрист, економіст, програміст), швидше за все, здадуться вам сухими, нудними й зажадають великої напруги. Ваша схильність до імпровізації, нестандартності, нерегламентованості може бути доречна для представників творчих професій, діячів сфери мистецтв, а також при роботі в умовах невизначеності, частих відряджень і т.д. (продюсування, реклама, дизайн, психологія, журналістика й т.д.).

Від 0 до 12 балів

Вам зовсім нецікаво все, що припускає роботу з документами, знаками, цифрами, текстами, паперами. Ви більше цінуєте в житті сюрпризи й імпровізацію. Швидше за все, ви відноситеся до людей творчих, що ненавидять роботу за алгоритмом, монотонну, пов'язану з “сидінням на одному місці”. Вам навряд чи підійдуть ті посади, де з вас будуть вимагати жорсткого дотримання термінів, де необхідне чітке виконання інструкцій, де передбачається робота з архівами, базами даних. Ваша схильність до імпровізації, нестандартності, нерегламентованості може бути доречна для представників творчих професій, а також при роботі в умовах невизначеності, частих відряджень і т.д. (продюсування, реклама, дизайн, психологія, журналістика й т.д.). Однак ви не завжди можете змусити себе робити те, що “треба”, замість того, що “хочеться”. Це може створити складнощі при

працевлаштуванні, адже практично будь-яка робота припускає правила й зобов'язання. Рекомендуємо вам розвивати в собі вольові якості, уміння планувати, дисциплінованість.

ОПИТУВАЛЬНИК ПРОФЕСІЙНИХ СХИЛЬНОСТЕЙ

Л. ЙОВАЙШИ

(модифікація Г.В. Резапкіної)

Методика спрямована на виявлення схильностей що відносяться до різних сфер професійної діяльності: роботі з людьми, практичній, інтелектуальній, естетичній, планово-економічній або екстремальній.

Інструкція: Закінчіть вислови, вибравши один з варіантів - «а», «б» або «в» - і обвівши відповідну букву в бланку навпроти номера питання.

1. Мені хотілося б в своїй професійній діяльності:

- а) спілкуватися з самими різними людьми;
- б) що-небудь робити своїми руками - меблі, машини, одяг і т.д.;
- в) знімати фільми, малювати, писати книги, виступати на сцені і т.д.;

2. У книзі або кінофільмі мене більше всього приваблює:

- а) художня форма, майстерність письменника або режисера;
- б) сюжет, дії героїв;
- в) інформація, яка може бути корисною в житті.

3. Мене більше ошчасливить Нобелівська премія:

- а) в області науки;
- б) за громадську діяльність;
- в) в області мистецтва.

4. Я скоріше погоджуся стати:

- а) керівником банку;
- б) головним інженером на виробництві;
- в) начальником експедиції.

5. Майбутнє людей визначає:

- а) досягнення науки;
- б) розвиток виробництва;
- в) взаєморозуміння між людьми.

6. На місці директора школи я, передусім, займуся:

- а) її впорядкуванням (їдальня, спортзал, комп'ютери);
- б) створенням дружного, згуртованого колективу;
- в) розробкою нових технологій навчання.

7. На технічній виставці мене більше приваблюватиме:

- а) зовнішній вигляд експонатів (колір, форма);
- б) внутрішній устрій експонатів;
- в) їх практичне застосування.

8. У людях я ціную, передусім:

- а) мужність, сміливість, витривалість;
- б) дружелюбність, чуйність;
- в) відповідальність, чесність, акуратність.

9. У вільний від роботи час я буду:

- а) писати вірші або малювати;
- б) ставити різні досліди;
- в) тренуватися.

10. У закордонних поїздках мене більше приваблюватиме:

- а) екстремальний туризм (альпінізм, віндсерфінг, горні лижі);
- б) ділове спілкування;
- в) можливість знайомства з історією і культурою іншої країни.

11. Мені цікаво розмовляти:

- а) про машину нового типу;
- б) про нову наукову теорію;
- в) про людські взаємини.

12. Якби в моїй школі були всього три гуртки, я б вибрав:

- а) технічний;
- б) музичний;
- в) спортивний.

13. У школі більше уваги слід приділяти:

- а) покращанню взаєморозуміння між учителями і учнями;

- б) підтримці здоров'я що вчать, заняттям спортом;
- в) зміцненню дисципліни.

14. Я з великим інтересом дивлюся:

- а) науково-популярні фільми;
- б) програми про культуру і мистецтво;
- в) спортивні програми.

15. Мені було б цікаво працювати:

- а) з машинами, механізмами;
- б) з об'єктами природи;
- в) з дітьми або однолітками.

16. Школа в першу чергу повинна:

- а) давати знання і уміння;
- б) вчити спілкуванню з іншими людьми;
- в) навчати навичкам роботи.

17. Кожна людина повинна:

- а) вести здоровий спосіб життя;
- б) мати можливість займатися творчістю;
- в) мати зручні побутові умови.

18. Для благополуччя суспільства в першу чергу необхідні:

- а) захист інтересів і прав громадян
- б) турбота про матеріальне благополуччя людей;
- в) наука і технічний прогрес.

19. Мені більше всього подобаються уроки:

- а) фізкультури;
- б) математики;
- в) праці.

20. Мені цікавіше було б:

- а) планувати виробництво продукції;
- б) виготовляти вироби;
- в) займатися збутом продукції.

21. Я вважаю за краще читати статті:

- а) про визначних учених і їх відкриття;
- б) про творчість митців і музикантів;
- в) про цікаві винаходи.

22. Вільний час я більш охоче провожу:

- а) роблячи що-небудь по господарству;
- б) з книгою;
- в) на виставках і концертах.

23. Більший інтерес у мене викличе повідомлення:

- а) про художню виставку;
- б) про ситуацію на фондових біржах;
- в) про наукове відкриття.

24. Я вважаю за краще працювати:

- а) у приміщенні, де багато людей;
- б) у незвичайних умовах;
- в) у звичайному кабінеті.

Обробка і аналіз результатів:

Після заповнення бланка учні повинні підрахувати число обведених букв в кожній з шести колонок бланка і записати ці шість чисел в порожніх клітках нижнього рядка.

10-12 балів - яскраво виражені професійні нахили.

7-9 балів - середньо виражені професійні нахили.

4-6 балів - слабо виражені професійні нахили.

0-3 балу - професійна схильність не виражена.

У кожній з шести колонок представлена сума балів. Вона відображає схильність до певного виду діяльності:

А - схильність до роботи з людьми. Професії, пов'язані з обслуговуванням (побутовим, медичним, довідково-інформаційним), управлінням, вихованням і навчанням. Люди, успішні в професіях цієї групи, повинні уміти і любити

спілкуватися, знаходити спільну мову з різними людьми, розуміти їх настрій, наміри і особливості.

Б - схильність до дослідницької діяльності. Професії, пов'язані з науковою роботою. Окрім хорошої теоретичної підготовки в певних галузях науки, людям, що займаються дослідницькою діяльністю, необхідні такі якості, як раціональність, незалежність і оригінальність думок, аналітичний склад розуму. Як правило, їм більше подобається роздумувати про проблему, чим займатися її реалізацією.

В - схильність до роботи на виробництві. Коло цих професій дуже широке: виробництво і обробка металу; збирання, монтаж приладів і механізмів; ремонт, наладка, обслуговування електронного і механічного обладнання; монтаж, ремонт будівель, конструкцій; обробка і використання різних матеріалів; управління транспортом. Професії цієї групи пред'являють підвищені вимоги до здоров'я людини, координації рухів, уваги.

Г - схильність до естетичних видів діяльності. Професії творчого характеру, пов'язані з образотворчою, музичною, літературно-художньою, акторсько-сценічною діяльністю. Людей творчих професій, крім наявності спеціальних здібностей (музичних, літературних, акторських), відрізняє оригінальність мислення і незалежність характеру, прагнення до досконалості.

Д - схильність до екстремальних видів діяльності. Професії, пов'язані із заняттями спортом, подорожами, експедиційною роботою, охоронною і оперативно-розшуковою діяльністю, службою в армії. Всі вони пред'являють особливі вимоги до фізичної підготовки, здоров'я і морально-вольових якостей.

Є - схильність до планово-економічних видів діяльності. Професії, пов'язані з розрахунками і плануванням (бухгалтер, економіст); діловодством, аналізом і перетворенням текстів (редактор, перекладач, лінгвіст); схематичним зображенням об'єктів (кресляр, топограф). Ці професії вимагають від людини зібраності і акуратності.

ЛИСТ ВІДПОВІДЕЙ ДО МЕТОДИКИ ЙОВАІШІ

Прізвище, ініціали _____ Вік _____ Дата _____

	А	Б	В	Г	Д	Є
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
6.						
7.						
8.						
9.						
10.						
11.						
12.						
13.						
14.						
15.						
16.						
17.						
18.						
19.						
20.						
21.						
22.						
23.						
24.						

Загальна характеристика вибірки респондентів (учнів 10–11 класів)

з/п	Показник	Характеристи ка	Кіль кість осіб	
	Загальна чисельність вибірки	Учні 10–11 класів	50	00%
	Стать	Дівчата	28	6%
		Юнаки	22	4%
	Віковий діапазон	15–17 років	—	
	Класи навчання	10 клас	26	2%
		11 клас	24	8%
	Профіль навчання	Гуманітарний (філологічний)	18	6%
		Природничо-математичний	17	4%
		Суспільно-економічний	15	0%
	Академічна успішність	Високий рівень	14	8%
		Достатній рівень	21	2%
		Середній рівень	13	6%
		Початковий рівень	2	%

	Участь профільних/факультативних заняттях	у Так	38	6%
		Ні	12	4%

Характеристика респондентів за освітнім профілем

	Клас	Стать	Освітній профіль
	10	Дівчи на	Гуманітарний (філологічний)
	10	Дівчи на	Гуманітарний (філологічний)
	10	Дівчи на	Гуманітарний (філологічний)
	10	Дівчи на	Гуманітарний (філологічний)
	10	Дівчи на	Гуманітарний (філологічний)
	10	Дівчи на	Гуманітарний (філологічний)
	10	Дівчи на	Гуманітарний (філологічний)
	10	Дівчи на	Гуманітарний (філологічний)
	10	Дівчи на	Гуманітарний (філологічний)
0	10	Дівчи на	Гуманітарний (філологічний)
1	10	Дівчи на	Гуманітарний (філологічний)
2	10	Дівчи на	Гуманітарний (філологічний)

3	10	Дівчи на	Гуманітарний (філологічний)
4	10	Дівчи на	Гуманітарний (філологічний)
5	10	Дівчи на	Гуманітарний (філологічний)
6	10	Дівчи на	Гуманітарний (філологічний)
7	10	Дівчи на	Гуманітарний (філологічний)
8	10	Дівчи на	Гуманітарний (філологічний)
9	10	Дівчи на	Природничо-математичний
0	10	Дівчи на	Природничо-математичний
1	10	Дівчи на	Природничо-математичний
2	10	Юнак	Природничо-математичний
3	10	Юнак	Природничо-математичний
4	10	Юнак	Природничо-математичний
5	10	Юнак	Природничо-математичний
6	10	Юнак	Природничо-математичний

7	11	Юнак	Природничо-математичний
8	11	Юнак	Природничо-математичний
9	11	Юнак	Природничо-математичний
0	11	Юнак	Природничо-математичний
1	11	Юнак	Природничо-математичний
2	11	Юнак	Природничо-математичний
3	11	Юнак	Природничо-математичний
4	11	Юнак	Природничо-математичний
5	11	Дівчи на	Суспільно-економічний
6	11	Дівчи на	Суспільно-економічний
7	11	Дівчи на	Суспільно-економічний
8	11	Дівчи на	Суспільно-економічний
9	11	Дівчи на	Суспільно-економічний
0	11	Дівчи на	Суспільно-економічний

1	11	Дівчи на	Суспільно-економічний
2	11	Дівчи на	Суспільно-економічний
3	11	Дівчи на	Суспільно-економічний
4	11	Дівчи на	Суспільно-економічний
5	11	Дівчи на	Суспільно-економічний
6	11	Дівчи на	Суспільно-економічний
7	11	Дівчи на	Суспільно-економічний
8	11	Дівчи на	Суспільно-економічний
9	11	Юнак	Суспільно-економічний
0	11	Юнак	Суспільно-економічний

Усього: 50 респондентів (28 дівчат, 22 юнаки)

Класи: 10-й — 26 осіб, 11-й — 24 особи

Профілі: гуманітарний (18), природничо-математичний (16), суспільно-економічний (16)

Рівні профорієнтаційної готовності старшокласників

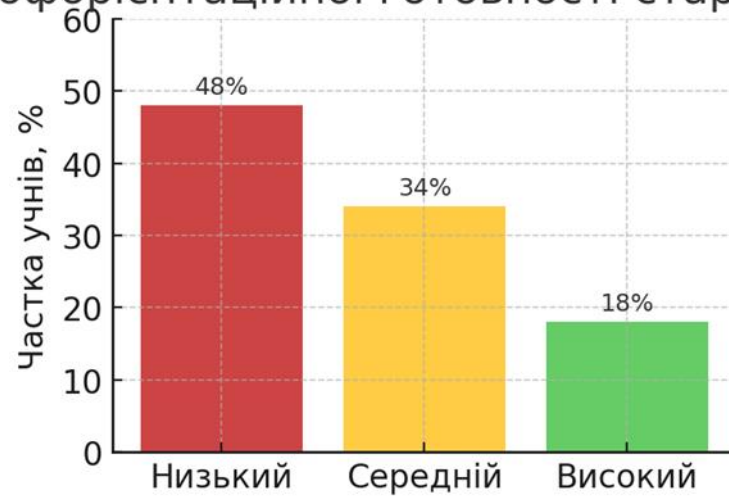

Рис. 2.3.1 Розподіл рівнів профорієнтаційної готовності старшокласників